

politički
ZATVORENIK

300

Godina XXXV. - srpanj/kolovoz/rujan 2024.

PREDSJEDNIK REPUBLIKE I 300. BROJ POLITIČKOG ZATVORENIKA

Ovaj, jubilarni broj Političkog zatvorenika nije poseban samo time što je 300. u nizu, nego i po *poruci* koju njime šaljemo našim članovima, čitateljima, njihovim obiteljima i svima onima koji su tijekom ove 34 godine ostali vjerni podupiratelji našeg glasila, za čiju se opstojnost pokušavamo izboriti i u budućem periodu.

Naime, Veliko vijeće HDPZ-a na nedavno održanoj sjednici jednoglasno je odlučilo na sljedećim predsjedničkim izborima sa zadovoljstvom i bezuvjetno poduprijeti kandidata Tomislava Jonjića, pa ćemo mu sukladno svojim mogućnostima bespoštedno stajati na raspolaganju pri ostvarenju tog cilja, na opću dobrobit svih hrvatskih državljana ma gdje oni živjeli. (Malo komu od čitatelja ovih redaka je nepoznato da je za ovako *dug život* našeg glasila najzaslužniji upravo T. Jonjić kao njegov dugogodišnji urednik, pa mu se ovom prigodom zahvaljujemo i na tome.)

Već do sada smo svjedoci kako se mjesecima ime T. Jonjića namjerno prešućuje u tzv. glavnim medijima, pa nas ovakva antikampanja vraća u neka stara vremena u kojima su se ljudi iz vladajućih struktura uvijek *bojali* osoba snažnog karaktera, zdravog razuma i liderskih osobina, naročito onih koji mogu svim svojim kompetencijama i vrlinama pokrenuti narod. Još ako takav kandidat zagovara i onu staru kršćansku Europu, u čije smo vrijednosti baš zbog toga vjerovali i na kojoj smo gradili optimizam dok još nismo službeno primljeni u Europsku uniju, onda je jasno koje unutarnje i globalističke sile se upiru protiv ovakvog kandidata. No, o izboru odlučuje narod, a ne novinski urednici i tvorci kojekakvih anketa, pa će izbori biti jedina vjerodostojna anketa, dakako uz uvjet da glasački listići budu prebrojeni pošteno i točno!

I ovog smo puta na izborima svi suodgovorni za rezultat. Bilo bi neukusno ovdje isticati vrline našeg favorita, jer ih je on pokazao svojim životopisom te svojim uređivanjem ovog časopisa i svojim priložima u njemu. Nemamo, dakle, više izgovora da na izbore ne iziđemo, s obrazloženjem da nemamo za koga glasovati. Imamo! Zato – iziđimo na izbore!

Sama činjenica da iza Tomislava Jonjića ne stoje političke stranke niti kakvi lobiji, nego hrvatski narod, jasno govori njemu u prilog. To je ono što je potaknulo više stotina uglednih Hrvata da potpišu izjavu kojom javno podupiru njegovu kandidaturu. Među njima su akademici, sveučilišni nastavnici, javni i kulturni djelatnici, generali i visoki časnici, hrvatski iseljenici, studenti, ribari i težaci, a kao kruna dolazi jednoglasna potpora bivših hrvatskih političkih uznika. Zato, punim plućima iziđimo na birališta, pa ćemo napokon imati predsjednika na kojeg ćemo biti ponosni, koji dolikuje našoj Hrvatskoj, koji voli svoju državu i svoj hrvatski narod.

O protukandidatima nemam prostora pisati, pa ni o aktualnom predsjedniku. Opišite svu štetu koju je taj čovjek nanio hrvatskoj državi tijekom ovih pet godina, ovdje je nemoguće. Slično je i s drugim kandidatom, onim koji se ne srami prihvatiti kandidaturu stranke koja ga je svojedobno izbacila iz svoj redova zbog otvorenog rada protiv nje. On se, nažalost, ne razlikuje previše od aktualnog predsjednika: obojica su opsjednuti sobom i svojim egoizmom.

Izbori će najvjerojatnije biti održani prije Božića. Mi vjernici-katolici *suodgovorni* smo za ono što se događa u hrvatskom društvu. Uvjerenja sam da trenutni predsjednik koji se hvali time da je *nevjernik* – ne će dočekati Božić na Pantovčaku u onoj svojoj bahatoj hedonističkoj pozi. Predblagdansko vrijeme otvorit će nam i srce i um, zatvoriti epohu predsjednika koji nisu imali dodira s hrvatskom stvarnošću. Prvi put imamo mogućnost izabrati predsjednika kakvog zaslužujemo!

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

politički ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDSJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica
Anđelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA

10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: +385 91 229 9690,
+ 385 98 818 697
e-mail: hdpz.podružnica.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK

Bekavac Stjepan
STEGA TISAK d.o.o., Zagreb

Pretplata za Hrvatsku i zemlje Europske unije: 40,00 €

Pretplata za prekomorske zemlje: 66,00 €

IBAN: HR0323900011198018008

SWIFT: HPBZHR2X

Hrvatska poštanska banka d.d.

Jurišićeva ul. 4, Zagreb

(za devizne uplate vrijedi isti IBAN)

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim priložima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom.: hdpz1990@gmail.com

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:

posljednja stranica u boji: 530,00 €
predposljednja stranica u boji: 460,00 € n
unutarnja crno-bijela stranica: 330,00 €
1/2 crno bijelo: 159,00 €
1/4 crno bijelo: 93,00 €

BORBA JE NAŠA OBVEZA I NAŠA POVLASTICA!

Svoje priloge u ovom časopisu počeo sam objavljivati puno prije nego što sam postao glavnim urednikom, a otkad sam preuzeo tu zadaću te uredio prvi od više od 230 *svojih* brojeva, broj 58 iz siječnja davne 1997. – onaj kojemu je na naslovnici lik Marka Hranilovića, hrvatskog borca i „državljanina zarobljene Hrvatske“, obješenog usred Zagreba u rujnu 1931. u ime Jugoslavije – napisao sam u njemu mnoštvo članaka. Kako to obično biva, uvodnici, kao svojevrsni putokaz pri uređivanju i mjerilo kojim se ocjenjuje nacionalno-politička orijentacija svakog lista, imali su pritom posebnu zadaću, pa sam ih zato prije nekoliko godina i uvrstio u knjigu *Hrvatska kronika - Minijature o hrvatskoj politici 1996.–2020.* Doticali su se oni teških tema, dirali u autoritete i skidali pozlatu s idola. Nijedan mi, međutim, nije bio *nezgodan* kao ovaj koji upravo čitate.

Uvijek se je u ovome kutku pisalo o aktualnim temama, a uvijek se je nastojalo pisati na načelan način, tako da se vrijeme i prostor ne troše na pojave koje su kratkotrajne i prolazne, nego na teškoće i pitanja koja nas kao narod trajno zaokupljaju. Htjelo se je ponuditi jedan sustav i jedan način razmišljanja te se nastojalo tim uvodnicima dati trajnije značenje i u njima izložiti jednu viziju Hrvatske koja – na tragu velikana koji su obilježili hrvatsku političku misao od 1861. do danas – nadilazi živote pojedinaca, a navlastito političke ili upravljačke mandate političara koji rijetko shvaćaju da njihovim dolaskom na dužnost ne počinje novo računanje vremena, nego tek odbrojanje dana do kraja njihove službe, dana koji su mogu ispuniti nastojanjem da se – cesarićevski kazano – hljebu hrvatske slobode priloži što jedriji klas, ili se mogu potrošiti na puku dangubu i uživanje u ispraznostima.

Zašto nakon svih tih nezgoda ovaj uvodnik ipak smatram najnezgodnijim? Zato što je *nezgoda* sada u tome da u ovom trenutku nisam tek živo zainteresirani promatrač, nego i izravni dionik. Jer, u ovome teškom trenutku naše i svjetske povijesti – kad se nalazimo u neobjavljenom ratu i kad osjećamo da Hrvatska, uz dlaku svim optimističnim predviđanjima koja nam se serviraju s televizijskih ekrana, i dalje klizi stranputicom – nema za nas aktualnijeg pitanja od predstojećih izbora za predsjednika Republike.

Jer, tu se ne radi o osobama niti o predsjedničkim ovlaštenjima – jesu li ona dostatna ili ih treba proširiti odnosno srezati – nego se radi o nečemu puno važnijem: o izboru smjera kojim Hrvatska ima krenuti u budućnost. Hoće li ona biti dio zapadnog svijeta kojemu pripada po svojoj povijesti i zapadnokršćanskoj tradiciji, po svome geopolitičkom položaju i po svojoj ukorijenjenosti u srednjoeuropsko-sredozemni kulturni krug, ili će se opet upustiti u balkanske i moskovijske virove, odricati se vlastitog identiteta i uvijek iznova koketirati s jugoslavenskim i balkanskim maglama? Nije li vrijeme za Hrvatsku oslobođenu toga balkanskoga i komunističkog balasta?

Kako, međutim, pisati o tome ako se i sâm natječeš u toj bitci? Kako zadržati prisebnost i objektivnost te ni u ovome niskonakladnom časopisu – čiji čitatelji jamačno ne će odlučiti o licu naše domovine, jer da oni o tome odlučuju, onda bi Hrvatska bila drugačija, u svakom slučaju neusporedivo vedrija, ljepša i pravednija! – ne prisvojiti ono što pojedincu ne pripada? Kako, primjerice, objaviti vlastitu fotografiju u časopisu koji je tijekom tih dugih 27 godina, u tih više od 230 brojeva odnosno na četrnaestak-petnaest tisuća stranica donio svega tri-četiri fotografije glavnog urednika, snimljene isključivo na predstavljajima knjiga ili na javnim skupovima? Neka mi se, eto, oprostí da to ipak činim.

A činim to zato što mislim kako je vrijeme za tu borbu Davida protiv Golijata, borbu koja je moja i naša obveza, ali i moja i naša povlastica! Dosta je poraza i uzmicanja, vrijeme je za Hrvatsku naših pobjeda!

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

BIRAMO PREDSJEDNIKA NAŠE HRVATSKE 2

Alfred OBRANIĆ

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA 6

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

KAKO JE MILOSRDNICA SESTRA BOGOLJUBA JAZVO U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ SKRIVALA PREKO TRISTO ŽIDOVA ... 12

Maja RUNJE

DR. NIKO BJELOVUČIĆ - ODVJETNIK NEPOČUDAN U TRI POLITIČKA SUSTAVA 18

Darko UTOVAC

SESTRA ROZARIJA ANA ŽUPIĆ: SJEĆANJA NA RODITELJE, NA DJETINJSTVO 25

Maja RUNJE

KRIŽARSKA AKTIVNOST U OPUZENU PREMA PODATCIMA IZ DOSSIERA STJEPANA POPIĆA 31

Darko UTOVAC

ISTINA O POKOLJU NAD HRVATIMA ZRINA 40

Damir BOROVIČAK

IVO GOLDSTEIN: POVIJESNI REVIZIONIZAM I NEOUSTAŠTVO. HRVATSKA 1989.–2022. (FRAKTURA, ZAGREB, 2023.) 43

Davor DIJANOVIĆ

BIRAMO PREDSJEDNIKA NAŠE HRVATSKE

Spremam se napisati tekst za 300. broj našega glasila *Politički zatvorenik*. Uglavnom nisam imao problema s odabirom tema, koje su se nametale, vodeći računa da su aktualne, te da mogu biti interesantne našim pretplatnicima. No, tekst za sljedeći, kako rekoš 300. broj PZ-a, mora biti nešto posebno, svečarsko ali opet interesantno i aktualno, i baš se tako podudarilo.

Slavi *Politički zatvorenik*, a kako bi proslava dobila i nacionalnu dimenziju, pobrinuo se naš glavni urednik koji je na putu da postane predsjednik jedne od europskih država, i to ne bilo koje, nego Republike Hrvatske, države o kojoj su sanjali naraštaji Hrvata i za koju su trpjeli i umirale tisuće političkih uznika od kojih mnogi nisu doživjeli ostvarenje toga sna.

Najprije koju o slavljeniku, a onda o predsjedničkom kandidatu.

Ne pamtim da se u našoj novijoj publicistici više od trideset godina održao bilo koji list, a da nije na državnim jaslama ili podržavan od financijski snažnih subjekata. Mislim da je živi primjer *Hrvatsko slovo*, list koji se bavio temama iz hrvatske kulture nadahnutim hrvatskom svakodnevnicom, koji smo svi obožavali, no nije mogao izdržati samo od pretplate, a Ministarstvo kulture mu je u ritmu dance macabrea postupno smanjivalo potporu, dok ga u veljači 2022. nije sasvim ugasilo.

Zasluga je to svih prethodnih ministara kulture, a čast da „zabije zadnji čavao u lijes“ *Hrvatskog slova* pripala je aktualnoj ministrici **Nini Obuljen**, među inim i zato, jer je srpskim *Novostima* osigurala 600.000 eura godišnje, dok za *Hrvatsko slovo* nije uspjela osigurati ni 50.000 eura na godinu.

Našeg slavljenika objavljuje Hrvatsko društvo političkih zatvorenika (HDPZ), dakle skupina građana iza kojih ne stoji država, ni stranka, niti bilo kakav gospodarski subjekt, a troškovi se podmiruju od pretplate i povremenih donacija dobrih ljudi. Tekstopisci su svi odreda volonteri, a daleko najplodniji među

Piše:

Alfred OBRANIĆ

njima je ujedno i glavni urednik koji priskače u pomoć osobito onda kad prilozima uzmanjkaju.

Prvi broj *Političkog zatvorenika* tiskan je u veljači 1990., dva mjeseca nakon što je osnovano Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, koje je u kratkom vremenu postalo brojna udruga s više od dvanaest tisuća članova. Tih prvih godina bivši politički uznici bili su jedini tekstopisci glasila u kojem su konačno imali priliku izreći i napisati, svjedočiti o svojim uzničkim danima. Mnogi od njih nisu više živi, a mnogima je zbog visoke starosti „ponestalo tinte“ za pisanje, zato sam svima koji su sudjelovali u stvaranju bilo kojeg od 300 brojeva našega lista od srca zahvalan.

Od mnogih kojih više nema, prisjećam se **Stjepana Brajdića**, koji se također nekoliko puta javio svojim pisanim sjećanjem na stranicama našega glasila, pisanih stilom kao da je pjesnik, možda zato jer je bio veoma muzikalan, a posebni užitek bio mu je zvuk trube u domobranskom mirozovu, što je po njegovoj želji svirano svake godine u počast žrtvama, njegovim suborcima iznad Macelske grobnice. Zašto baš njega? Pa zato jer njegov životni put simbolizira patnje i sudbinu generacija Hrvata rođenih dvadesetih godina prošlog stoljeća.

Vodio me na Bleiburg, na mjesto gdje su pripadnici Hrvatskih oružanih snaga (HOS), pa tako i Stjepan Brajdić, odbacili puške i krenuli trčeti uz Dravu put Maribora, gdje je bila prva trijaža, tko će skončati u Teznom ili nastaviti Križni put prema istoku. Već prije punoljetnosti postao je pitomac Domobranske zastavničke škole, tijekom rata vojnik i časnik HOS-a, sudionik Križnog puta, osuđenik na smrt, uznik u kaznionicama Staroj Gradiški i Srijemskoj Mitrovici, a nakon svih patnji, u slobodnoj se Hrvatskoj

izrazio sagrađivši veličanstvenu grobnicu u spomen na žrtve komunističkih zločina počinjenih na Macelju, najvećem stratištu na teritoriju Republike Hrvatske.

U tako brojnoj udruzi kakvo je bilo Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, bilo je pjesnika, znanstvenika, povjesničara, književnika, ma ljudi svih mogućih zanimanja kojima je zajednička bila – ljubav prema *Domovini*.

Dok je članstvo još bilo vitalno, u nakladi udruge izdano je 40 knjiga i nekoliko zbirki pjesama, ali najveću vrijednost i ponos svih članova predstavlja kontinuirano – 33 godine – izdavanje časopisa *Politički zatvorenik* u tiskanom i digitalnom obliku. Za svaki list to je visoka životna dob, tako da samim trajanjem zaslužuje čestitke.

No, osim zaslužene mirovine na koju se *Politički zatvorenik* još ne sprema, podsjećam da njegovih 300 brojeva predstavlja knjigu od 15.000 stranica na kojima su otisnuti tragovi, jedinstvena svjedočenja sudionika hrvatske povijesti 20. stoljeća. Današnji, osobito budući povjesničari citirat će *Politički zatvorenik* kao izvor podataka svojih istraživanja.

I na koncu da vidimo kako *Politički zatvorenik* kotira u Europi. Sve europske zemlje koje su dio svoje povijesti dvadesetoga stoljeća bile pod komunističkim režimom, imaju nacionalna društva bivših političkih zatvorenika, čiji se predstavnici jednom godišnje sastaju na kongresu europskog udruženja Interasso. Nacionalna udruženja tijekom godine razmjenjuju svoja glasila, pa su kongresi Interassa mjesta gdje se među inim ocjenjuje kvaliteta pojedinih nacionalnih časopisa.

Osobno sam bio sudionik na tri takva kongresa, na svima je *Politički zatvorenik* bio predmet pohvala, a na kongresu u Berlinu 2011. godine proglašen je najboljim listom s takvom tematikom u Europi.

Odavno je poznato kako uspješnost i kvaliteta bilo kojeg projekta – radilo se o državi, općini, kazalištu, filmu, poduze-

ću, novinama – ovisi o čelnom čovjeku. Mi smo imali sreću da se 1997. godine pojavio mladi pravnik, dijete političkih uznika, vrhunskog obrazovanja koji zna kako se uređuje kvalitetan časopis i koji hoće biti glavni urednik našega lista.

Da je tih dana život **Tomislava Jonjića** skrenuo nekim drugim putem, siguran sam da *Politički zatvorenik* danas više ne bi izlazio, preostali članovi udruge spominjali bi ga u kontekstu dobrih starih vremena, odnosno kako je jedan od današnjih kandidata za predsjednika Republike nekad bio naš glavni urednik.

A ovako, on je još i danas glavni urednik koji priprema ovaj 300. broj za tisak, ali i naš ponos i naš jedini predsjednički kandidat.

Danas već davne 1960. godine u rano proljeće, na Golome – sjećam se, bura je „derala“ tako da smo morali vikati kako bismo se čuli – upoznao sam **Dinka Jonjića**, čvrstog kao iz kamena isklesanog mladića, britka uma i naglašeno duhovitog u svojim komentarima. Na uzničkoj uniformi nosio je broj 8134, što je značilo da je na Goli otok prispio iza mene koji sam imao broj 8003.

Susret gimnazijalaca hrvatskog sjevera i juga, Imotskog i Varaždina. Tada začeto prijateljstvo trajalo je sve do prošle godine, kad sam ga posljednji puta posjetio u njegovim Grubinama kod Imotskog. Bio je to otac našeg Tomislava, a majku Darinku, osuđenu zajedno s Dinkom i drugim članovima organizacije Hrvatska revolucionarna mladež – bila je osuđena na 7 godina strogog zatvora – upoznao sam kasnije, kada Jugoslavija više nije postojala, a Hrvatska tek stasala.

Njihova sina Tomislava upoznao sam 1997., kad je prihvatio biti glavni urednik *Političkog zatvorenika*, a u godinama koje su uslijedile imao sam priliku upoznati Tomislava odvjetnika, publicistu, povjesničara, književnika i znanstvenika. Da bi netko uz svoje ime mogao nositi takve atribucije, mora se na svakom od spomenutih područja dokazati, a Tomislav se potvrdio i to mnogostruko.

Sudjelovanje u *Političkom zatvoreniku* jedino je moje iskustvo kao tekstopisca uz suradnju s Tomislavom kao glavnim urednikom, koji nikad nije odbacio niti jedan tekst koji sam ponudio, ali je često

intervenirao kako bi ga poboljšao ili ispravio navode koji nisu znanstveno potvrđeni. Nije mi otkrio kako je stekao povjerenje u moj likovni ukus, pošto smo posljednjih dvadeset godina zajedno odabirali likovna rješenja za naslovnicu svakog broja *Političkog zatvorenika*. Isto tako, kad sam predložio da se u listu objavi tekst N.N. autora koji nam staleški i politički odgovara, odbacio ga je jer je već bio objavljen makar djelomice u nekom drugom mediju. U takvim slučajevima reagirao je kao da u glavi ima ugrađen program s bankom podataka o svim objavljenim tekstovima u Hrvatskoj.

Odvjetnik Tomislav Jonjić zastupao me u jednom predmetu na općinskom sudu, bio je toliko superioran, da je suprotstavljenu stranku i njegova odvjetnika na posljednjoj raspravi podučavao u čemu su sve pogriješili i to na način da ih nije ponizio. Može li se više? Sapienti sat! Kao povjesničar i odvjetnik bio je ujedno i znanstvenik naglašavajući kako je *Istina* temeljna vrijednost demokracije i slobode, pa narod koji dopusti krivotvorenje svoje povijesti nema budućnosti.

To spominjem sjećajući se Tomislava u ulozi glavnog branitelja dvojice naših optuženika u Haagu, gdje nije dopuštao da hrvatska država bude okaljana. Izgleda da se tim principom koristio i prilikom svoje prosudbe o prvom predsjedniku **Franji Tuđmanu** kojem je imao štošta prigovori, ali kao najzaslužnijem za stvaranje neovisne hrvatske države, svi prigovori iz dana u dan postaju sve beznačajniji.

Predstavljajući se ovih dana kao predsjednički kandidat Tomislav je među inim spomenuo da je objavio jedanaest knjiga, nisam sve pročitao, da bih kod jedne zastao, čitam je s posebnim užitkom već

Tomislav Jonjić najavio je predsjedničku kandidaturu 23. svibnja, na rođendan dr. Ante Starčevića

nekoliko godina i ne mogu se odlučiti je li autor književnik ili povjesničar književnosti. Danas mislim da je knjigom *Antun Gustav Matoš - Pod Starčevićim barjakom* stekao pravo biti jedno i drugo. Po gradivu koje je znanstveno obradio na 886 stranica knjige formata A4 može ga se nazvati hrvatskim povjesničar književnosti, a po ljepoti i bogatstvu jezika kojim se služi, Tomislav Jonjić je književnik.

Prije dvadesetak godina kada sam prvi puta čitao njegove tekstove, rekao sam mu da me stilom podsjeća na **A. G. Matoša**. Doista, bili su to kratki komentari iz sudskih spisa koji su po naravi dosadni, a on ih je s nekoliko rečenica „uglazbio“ i učinio interesantnim štivom. To mogu učiniti samo istinski književnici poput Matoša, o čemu je god prozborio sve je bila prava književnost.

Tomislava svi znaju kao odvjetnika, povjesničara, znanstvenika, publicistu i političara, a ja inzistiram da ga se predstavlja i književnikom. Naime, nije se Tomislav sigurno zaletio kada je odlučio napisati knjigu o Matošu, znao je da se toga ne bi prihvatio vjerojatno nitko od

Predsjednički kandidat u svom odvjetničkom uredu

živućih hrvatskih književnika, a pogotovo ga nasloniti na Oca domovine **Antu Starčevića**, stoga je to svojevrsan književni podvig. Bravo, Tomislave, bravo budući predsjedniče!

Kao što vidite, ja sam se raspisao o detaljima iz života našega budućeg Predsjednika, iz moje jazbine, pošto biografiju i program za predsjedničku kandidaturu možete sami pročitati na internetu, stoga nisam to ponavljao.

Preostali prostor posvetio bih o nezapamćenom prešućivanju kandidata Tomislava Jonjića u svim nacionalnim medijima. Prvi je najavio svoju kandidaturu 23. svibnja u *Hrvatskom tjedniku*, a kasnije, tijekom ljeta, učinili su to **Zoran Milanović**, **Dragan Primorac** i **Marija Selak Raspudić**, te kao posljednja – dan prije pisanja ovog teksta – **Ivana Kekin**.

Svakog dana pratim informativne emisije HRT-a u kojima se sve češće objavljuju prilozi o približavanju izbora za predsjednika Republike, svi malo prije spomenuti kandidati pojavljuju se riječju i slikom, dok kandidat Tomislav Jonjić za HRT ne postoji i tako već više od tri mjeseca. Dugogodišnji sam pretplatnik, pa mogu potvrditi da isto ignoriranje Tomislava Jonjića provodi i *Večernji list*, koji je tek danas (11. rujna 2024.) u jednom članku spomenuo, da postoji i kandidat Tomislav Jonjić.

Dobro sam rekao: spomenuo, jer su dva novinska stupca posvećena pred-

stavljanju četvero kandidata (Milanović, Primorac, Selak, Kekin), da bi na kraju elaboracije samo navedeno, kako postoji i još jedan, ali sudeći prema mjestu i prostoru koji mu je namijenjen u članku, taj kandidat nije bitan. Korak dalje, ali očekivano u istom tonu, ide anketa o predsjedničkim kandidatima koju provodi *Jutarnji list*, gdje se možete izjasniti za jednog od pet kandidata; Zorana Milanovića, Dragana Primorca, Mariju Selak Raspudić, Ivanu Kekin ili **Aurora Weiss**, inače savjetnicu predsjednika Republike srpske **Milorada Dodika**. Ni za koga drugoga. Tko ne vjeruje neka zaviri na stranice Jutarnjeg lista – anketa.

Za kraj sam ostavio meni još nevjerojatniju zgodu vezanu uz obilježavanje Dana sjećanja na žrtve totalitarnih režima 23. kolovoza. Kao i svake godine Udruga Macelj 1945. taj dan obilježava kod grobnice u Maclju, gdje su pokopani zemni ostaci 1.247 ekshumiranih žrtava ubijenih u ljetnim mjesecima 1945. od strane komunističkih zločinaca. Tom prilikom održana je sveta misa, prigodno slovo, položeni vijenci i zapaljene svijeće za nevine žrtve pobijene u Maceljskim šumama.

Ove godine nam se u komemoraciji pridružio Tomislav Jonjić sa suprugom. Gospodin **Damir Borovčak** je priredio reportažu s komemoracije i to poslao medijima, ali prema očekivanju za mainstream medije to nije tema, pa o Danu sjećanja na Maclju niti riječi. Jedino je Informativna

katolička agencija (IKA) objavila reportažu, ali ne u cijelosti. Iz teksta reportaže izostavljeno je da je među nazočnima u komemoraciji sudjelovao predsjednički kandidat Tomislav Jonjić.

Dakle IKA, koju je osnovala Hrvatska biskupska konferencija sa zadaćom da donosi vijesti, komentare i reportaže iz katoličke crkve i društva u Hrvatskoj i svijetu, poput ostalih medija ignorira Tomislava Jonjića deklariranog katolika, povjesničara, znanstvenika, književnika, dragovoljca Domovinskog rata, vrsnog odvjetnika, građanina Republike Hrvatske. Pa kad ga svi ignoriraju, mi bivši politički uznici ga bez imalo rezerve podržavamo i to objavljujemo u listu koji ne mogu zabraniti niti spriječiti njegovo izlaženje nikakve pravobraniteljice tzv. „ministarstva istine“ kodnog naziva Faktograf, niti ministrica kulture koja ima iskustva s gašenjem domoljubnih časopisa.

Dozvolite jednu osobnu digresiju, ako Tomislav Jonjić bude izabran za Predsjednika Republike Hrvatske, a vjerujem da hoće, bit će to prvi predsjednik kakvog sam sanjao, bez ikakvih ograda. Može se reći, da od postanka neovisne Hrvatske nismo doživjeli takav totalni medijski bojkot jedne javne osobe. Dok ovo pišem, nemam pravi odgovor, na pitanje zašto se to događa, pa prihvaćam mišljenje Tomislava Jonjića izrečeno u *Hrvatskom tjedniku* prije tjedan dana:

„Jedini ja od kandidata nemam apsolutno nikakve osobne ni obiteljske veze s jugoslavenstvom i komunizmom i cijeloga života dijelim sudbinu svoga naroda. U mojoj prošlosti nema jugoslavenskih odnosno komunističkih mrlja niti bijelih pjega koje se prekrivaju izmišljotinama. Iza mene nema privatizacijskih i kriminalnih afera, nema izvanbračne djece, prividnih brakova i propalih obitelji, ne može me se sumnjati za obiteljsko nasilje nad ženama, šmrkam samo kad se prehladim, ne konstruiram svoj životopis unatrag i za potrebe trenutka. Nisam plaćenik nikakvih lobija, ne krivotvorim dokumente, ne plaćam lažne svjedoke i ne imponira mi druženje s tipovima bez morala. Ukratko – mene se ne može kupiti ni ucijeniti. Može me se prešućivati, ali – prešućivalo se i Hrvatsku pa je ona ipak ovdje!

NAŠ NUTARNJI SVIJET (62.)

ZABRINJAVANJE, I MIR

Prije nekoliko godina tema jednog od nastavaka ovoga niza bila je o smirenosti. O tome kako smirenost čovjeku donosi blagostanje i zadovoljstvo, a kako mu uznemirenost donosi bol. Bilo je riječi o filozofima i kršćanskim misliocima koji su razmišljali o naravi mira i o mogućnostima da ga u većoj mjeri postignemo, pa i o jednostavnim i praktičnim načelima za više mira kako ih je za sebe bio postavio papa Ivan XXIII. (1881.–1963.).

Ovim nastavkom, koji je sada zadnji u ovom dugom – predugom! – nizu razmišljanja o aspektima naših života, vratila bih se upravo na mir. Ovaj put više na brige i zabrinjavanja, dakle na ono što je suprotno od mira – i to zato kako bismo možda dodatno uočili o mogućnostima da zabrinjavanja bude manje a mira više.

Zabrinjavanje je zaokupljanje brigama, neugodnim okolnostima koje nas muče. Zaokupljamo se uznemirujućim iskustvima iz prošlih dana te onima iz aktualnoga života. Naravno, zabrinjavamo se i zbog teškoća koje očekujemo da će uslijediti u nadolazećem vremenu.

Zabrinjavanje ima svoju dobru svrhu kad tražimo rješenja kako tešku okolnost riješiti, ublažiti, ili ju prihvatiti ako druge nema. Pristupamo li kako treba, mentalni proces trajat će do prvih ideja, što obično uslijedi nakon nekoliko minuta. Problemu ćemo se možda vratiti kasnije ponovno, tražeći i bolja rješenja, ali uvijek nakratko, i samo do točke kad osjetimo da boljega nema.

Mnoga zabrinjavanja protiču međutim nepovoljno. U sebi naime nose naglašena razmišljanja o razlozima teškoća, o tome zašto je nešto uopće tako teško kako je, a manje o tome kako najbolje postupiti. Bave li se neugodnim iskustvima iz prošlosti, budu ispunjena snažnim osjećajima žaljenja, posramljenosti i ljutnje, i gotovo redovito i okrivljivanjima, sebe i drugih: *Zašto li sam onih godina dopustila da sa mnom postupa na onakav način! Ili: Zašto je ravnatelj u zadnje vrijeme bio ljubazan sa svi-*

Piše:

Maja RUNJE

ma osim sa mnom? Bave li se zamišljanjima o mogućim budućim nevoljama, naglašeno su ispunjena strahovima: Kći bi lako mogla ostati bez posla i ne će moći otpačivati zaja- jam! Ili: Mogu sutra teško oboljeti, i ne ću se moći brinuti o sebi! Ovakvim zabrinjavanjima svojstveno je da mogu trajati puno dulje negoli samo nekoliko minuta, i da se ponavljaju.

Crtež: Stipan Runje

Hrvatski jezik ne razlikuje oblike za korisno i nekorisno zabrinjavanje a kako to osobito dobro vidi primjerice njemački (*sorgen* i *grübeln*), pa se za neproduktivno zabrinjavanje kod nas počeo koristiti engleski, odnosno latinski izraz *ruminiranje*. Ruminirati prvotno znači prežvakivati, a ovdje sada stoji za prevrtanje briga u beskraj.

Pretjerano ili destruktivno zabrinjavanje, ruminiranje, svi najbolje poznajemo iz noćnih sati, kad umorno tijelo traži odmor a u glavi se pojavi neugodna misao pa zavrti moždane kotačiće. Na prvu tešku misao naveže se druga, i treća, i četvrta, i razvije se misaona i emocionalna oluja, a sve bez perspektive na obzorju. Zabrinjavanje odnese san, pa se pojavi i metazabrinjavanje: *Ne ću moći zaspati, kako ću sutra na posao!*

Ruminiranje nastaje iz sličnog poriva kao i konstruktivno zabrinjavanje, iz po-

trebe da razmišljanjem stvorimo jasniju sliku situacije i dođemo do odgovora koji će nas umiriti. Razlika je međutim u količini pesimistične energije kojom proces pretresanja brige započinje. A pesimistične energije lako se nažalost nađe, osobito u razdobljima kad smo tužni, umorni, bolesni, razočarani ili osamljeni. Ali baš u takvim razdobljima ruminiranje je posebno nedobrodošlo. Ono, opažamo, ima sposobnost osamostavljanja, pa će i brigu i depresivnost dodatno nahraniti te tako izazvati i dodatnu štetu.

Ali kako ruminiranja izbjeći? Dobro je prvo osvijestiti da dugotrajna zabrinjavanja ne mogu riješiti ono što se ne bi moglo riješiti kratkim zabrinjavanjem, i dobro je zabrinjavanje odgoditi za povoljniji trenutak, za prijedpodneve sate umjesto za vrijeme prije spavanja. A fokus uvijek treba usmjeriti isključivo na pitanje o tome što je moguće učiniti. Pri tome je važno prepoznati osjećaje koje briga u nama izaziva, pripustiti ih u miru k sebi, te hrabrim srcem krenuti prema zaključku o pristupu.

Ne postoji život bez briga. I u ispunjenom životu, a što je većini ljudi najvažniji kriterij dobrog života, stalno bude briga, nikada nemamo potpuno kontrolu nad ljudima i događajima. No zato znamo da smo u vremenu koje je prošlo učinili najbolje što smo mogli, da ćemo se u sadašnjem truditi dalje, a što se budućeg tiče, da smo sposobni prihvatiti i dio koji je obavijen neizvjesnošću. I pri svemu nam najviše pomaže vjera u dobru svrhu života, pa i života ispunjena brigama.

Dakle, nastavljamo graditi kuću, boreći se za što više smirenosti. I, svakako, želimo pomagati drugima, koji u nekom razdoblju imaju puno briga, ili se čak suočavaju s krizama – s teškim bolestima i velikim gubitcima. A vjerujemo da ćemo dovršetak gradnje i potpunost naše kuće, i potpuni mir, tek doživjeti – nakon budućega vremena.

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA (U POVODU 80. OBLJETNICE) (VIII.)

Na zakonodavnom planu se od Hrvatskoga državnog sabora za 1942. nije moglo očekivati puno, jer su – prema shvaćanju državnog poglavara koje je u tom pogledu zacijelo u velikoj mjeri odgovaralo činjenicama – prilike bile takve da „stvaranje velikih zaključaka, stvaranje važnih zakona“ nije bilo ni moguće, budući da „u iznimnim prilikama primjenjuju se i iznimni zakoni“, što zahtjeva i vještine i „gibkosti“. ¹ Žrtvom takvog shvaćanja postala je pravna sigurnost, kojoj su stabilna zakonska rješenja prva pretpostavka. No, Poglavlak je osim općih prilika posegao i za dodatnim objašnjenjem: Sabor „koji je bio već samom zakonskom odredbom, kojom je osnovan, ograničen u trajanju svome do konca ove godine, nije [se] mogao niti baviti, a niti izvršiti velike i zamašite zakonske osnove, koje bi bile temelj za budući život.“ ²

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

Ne znači, naravno, da je u toj Pavelićevoj političkoj ocjeni sadržana cijela istina, jer je zacijelo pretjerana tvrdnja da je on u srži bio liberal engleskoga tipa (kakvom ga je pred smrt, početkom 1990-ih godina častio, primjerice, publicist Zvonimir Kulundžić koji ga je prethodnih desetljeća ocrnjivao uglavnom kao izdajicu i razbojnika), pa je više nego dvojbeno, bi li se i u mirnodopskim okolnostima izgubile autoritativne crte njegova karaktera koje su došle do izražaja u vrijeme njegova upravljanja jednom ilegalnom, revolucionarnom organizacijom, i jednom državom nastalom u neprijateljskom okruženju te od prvih dana zahvaćenoj ratom bez milosti i obzira.

I tu su, međutim, potrebne stanovite dodatne opaske. Premda se u jugoslavenskoj i poslijeyugoslavenskoj („hrvatskoj“) historiografiji sugerira da se je saborski rad (odnosno rad saborskog ureda) nakon prosinca 1942. sveo na primanje i možebitno rješavanje pojedinačnih molbi i predstavki, ³ nije bilo baš tako. Nisu se, doduše, obistinila očekivanja da će Sabor preuzeti ulogu zakonodavca (kao što se je bio ponadao i nadbiskup Stepinac), ⁴ pa on nije postao zakonodavnim tijelom ni onda kad je tvrdio da to jest, ali je i svoj dignitet branio, primjerice, otporom bahatu odnosu nekih visokih državnih dužnosnika, ⁵ ili obaviješću svog Predsjedništva, da kao zakonodavno tijelo nije mjerodavan za pojedinačne posebničke molbe. ⁶ Janko Tortić će kasnije tvrditi da je mišljenje Sabora uzimano u obzir kod izrade nekih Poglavlakovih zakonskih odredaba. ⁷ Zapisnici odbora govore u prilog toj tvrdnji, ali doseg utjecaja tih nacrti zakonskih odredaba na njihov konačni oblik tek treba ispitati.

Međutim, učinjeni su i neki ambiciozniji zakonodavni pothvati: priređeni su nacrti nekoliko važnih, ključnih zakona – na nekima od njih rad je, doduše, među strukovnjacima započeo i prije rata – pa se je tako, primjerice, sada daleko

Poglavlak čita poslanicu Hrvatskomu državnom saboru

1 Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja, 184.

2 Isto.

3 Vidi I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor, III.*, 90.-92.

4 „Godina dana hrvatskog zakonodavstva“, *Mjesečnik Hrvatskoga pravničkoga društva*, 68/1942., br. 3-4, Zagreb, ožujak-travanj 1942., 83.-84.

5 T. JONJIĆ, „Hrvatski državni sabor 1942. (Kako se štiti dostojanstvo institucije)“, *Politički zatvorenik*, 12 (13!)/2002., br. 118, siječanj 2002., 25.-26.

6 *HN*, 4/1942., br. 525, 10. IX. 1942., 3.

7 *Istina o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 39.

odmaklo na izradi Seljačkog zakonika.⁸ I javnost je obaviještena kako je predsjednik Pravosudno-bogoštovnog odbora dr. Mirko Košutić podnio Saboru izvješće iz kojeg se vidi da su u središtu pozornosti zaštita seljačkog imetka i zadružna pitanja. Izrađena je, navodi se, osnova zakona o seljačkom domu, koja se nalazi pred trećim čitanjem „i bit će predana na nadležnom mjestu da se o njoj odluči.“⁹

K tome je priređena, čak i tiskana – zacijelo samo radi rasprave među strukovnjacima – osnova hrvatskoga građanskog zakonika.¹⁰ Ma što tko mislio o osnovi potonjeg propisa – meni se, recimo, niz rješenja iz njega ni izbliza ne sviđa (premda sam svjestan da se propisi donose u svjetlu postojećih i predstojećih društvenih, političkih i gospodarskih odnosa, a ne u svjetlu budućnosti koja će možda uslijediti za nekoliko desetaka godina) – to nije bilo malo postignuće.

Građanski se zakonik obično priprema desetljećima. Prva Jugoslavija ga uopće nije uspjela donijeti, a i drugoj su trebala desetljeća da tu materiju uredi ne u jednome, nego u nekoliko zakona, pa su još dva-tri desetljeća nakon Drugoga svjetskog rata kao pravna pravila primjenjivane odredbe (skoro stoljeće i pol staroga!) austrijskoga Općega građanskog zakonika!). U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, očito, nije se kanilo toliko čekati: u sklopu aktivnosti Hrvatskoga državnog sabora za 1942., osnovu građanskog zakonika izradio je Odbor za pravne i bogoštovne poslove, na čelu s Mirkom Košutićem i uz presudan doprinos Krunoslava Lokmerna i Vinka Kriškovića.¹¹

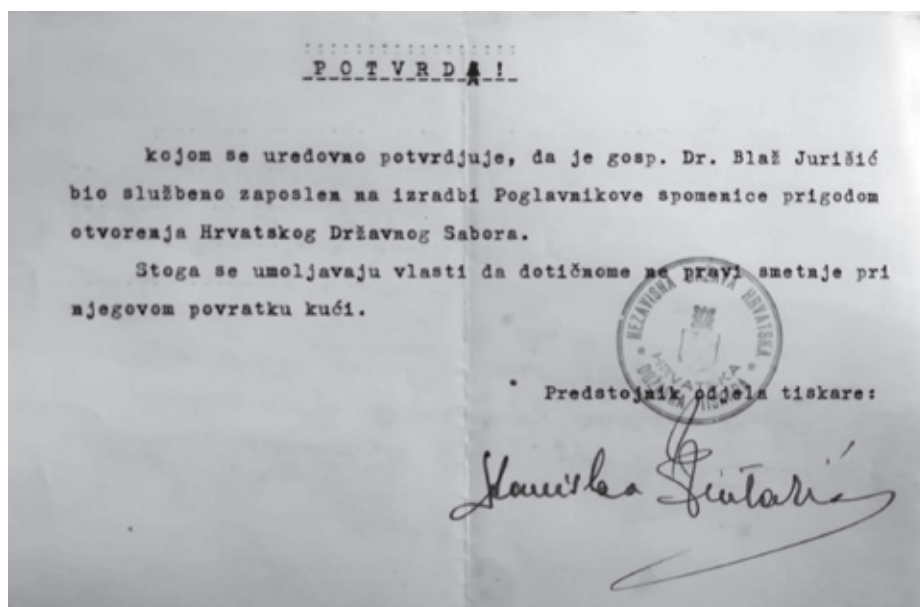
Iz Košutićeve napomene objavljene na kraju te *Osnove* vidi se da su u konačnoj verziji zakona imale biti u obzir uzete i neke odredbe šerijatskog prava, jer su

8 Milan IVŠIĆ, „Seljački zakonik u ustaškoj Hrvatskoj. Jedan prijedlog za uređenje imovinsko-pravnih odnosa hrvatskoga sela“, *HN*, 4/1942., br. 397, 10. IV. 1941., 12.

9 „Rad pravosudnog i bogoštovnog odbora“, *HN*, 4/1942., br. 399, 12. IV. 1941., 2.

10 Nacrt zakona je i tiskan pod naslovom *Osnova građanskog zakona za Nezavisnu Državu Hrvatsku*.

11 Isto, nepagin. (208.)

Na izradi Poslanice radio je i poznati hrvatski jezikoslovac dr. Blaž Jurišić koji je Paveliću i Saboru uputio i niz prijedloga i inicijativa

vlasti Nezavisne Države Hrvatske – u prvom redu sâm Pavelić – i stvarnim i simboličkim mjerama nastojale očuvati privrženost muslimana hrvatskoj državi,¹² a vidi se i to da su priređivači teksta osobito vrijednima i korisnima smatrali napomene dr. Mladena Pliverića i prof. dr. Bertolda Eisnera.¹³

Ne bi to bilo vrijedno osobita spomena u ovom osvrtu, da potonji nije bio visoki pravosudni dužnosnik iz jugoslavenskog doba i profesor na zagrebačkom Pravnom fakultetu – jedno vrijeme (1937./38.) i dekan te ustanove – k tome i Židov koji će domalo, početkom 1943. biti i umirovljen.¹⁴ To možda znači da se ipak nije našao među brojnim hrvat-

skim Židovima kojima je priznato tzv. arijsko pravo, ali je nepobitna činjenica da se, evo, saborski Odbor za pravne i bogoštovne poslove nije ustezao posegnuti za njegovim mišljenjem te njegovu pravnom znanju i stručnosti odati javno priznanje.

Uradio je saziv Sabora i nekim drugim zamislima, pa je – primjerice – poznati jezikoslovac Blaž Jurišić sredinom ožujka 1942., obraćajući se državnom poglavaru na urednu morfonološkom pravopisu,¹⁵ predložio „uzpostavu banske časti“, predlažući da Poglavlak sâm izabere, bi li ban bio „ustavni zamjenik Poglavnika, ili bi se banom mogao nazvati predsjednik vlade, ili predsjednik sabora, ili zapovjednik vojske“, jer bi ta ustanova „mogla služiti i kao politički ventil, jer dok Poglavlak ostaje stalno, ban se, prema poviesnoj predaji, često mienja, a to može za Poglavnika biti više puta ugodno prigodom pravljenja različitih političkih poteza.“¹⁶

A jamačno najvažniji od saborskih dokumenata donesen je 28. veljače 1942.

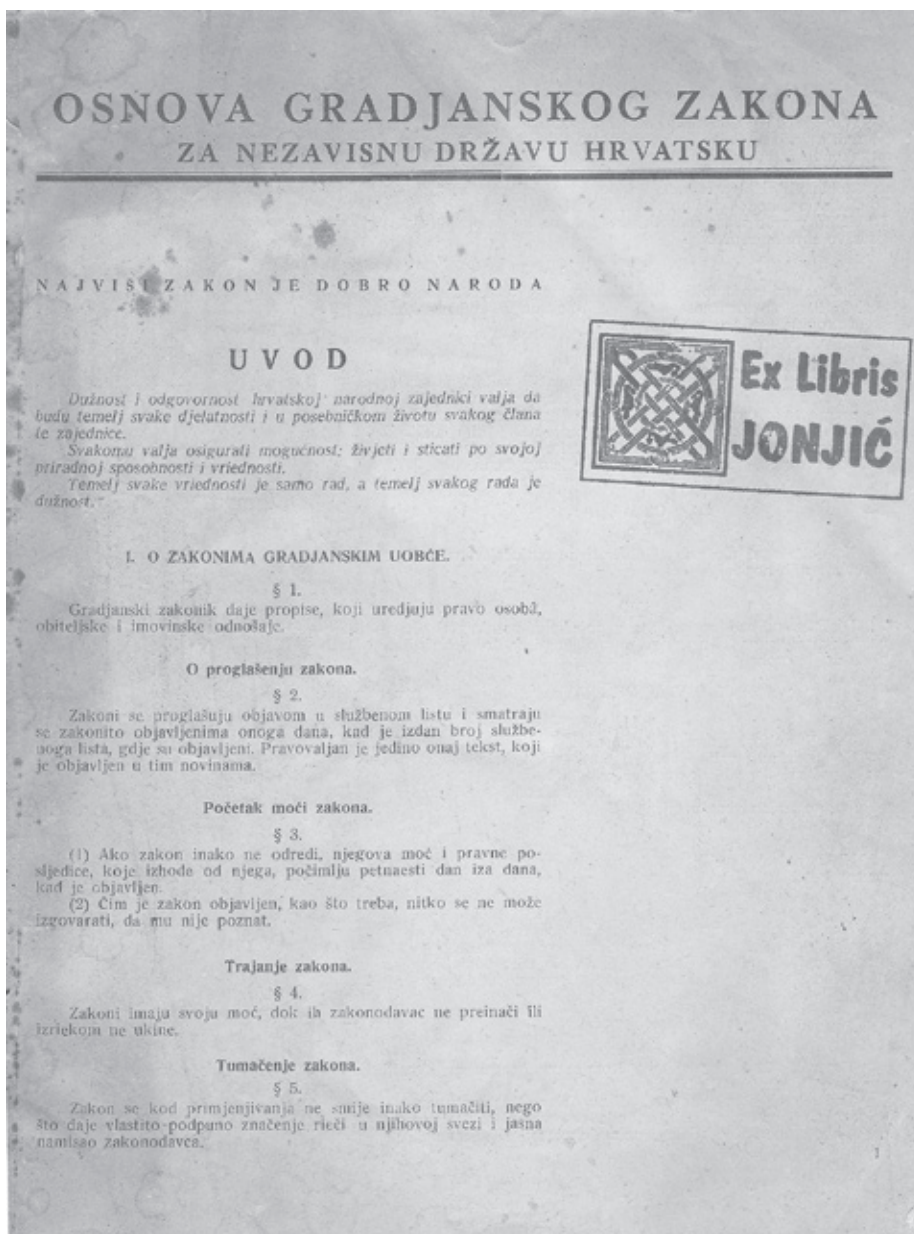
12 Sažet pregled povijesti primjene šerijata u hrvatskim zemljama te šerijatskog sudovanja v. u članku Ibrahima Mehinagića „Šerijatsko sudstvo u Hrvatskoj“, objavljenom u *HN*, 6/1944., br. 1951., 4. VI. 1944. Članak je uvršten u zbornik *Džamija Poglavnika Ante Pavelića*, Niz Domovina – Nezavisna Država Hrvatska, Acta 1941-1945, Madrid, 1988., 159.-163., a u istome zborniku objavljene su i najvažnije zakonske odredbe o ustroju i djelovanju šerijatskih sudova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

13 *Osnova građanskog zakona za Nezavisnu Državu Hrvatsku*, nepagin. (208.)

14 „Eisner, Bertold“, *Židovski biografski leksikon*, <https://zbl.lzmk.hr/?p=3212>, pristup 9. XI. 2022.

15 Čini se da je na tu okolnost potrebno posebnu upozoriti, s obzirom na knjiške predodžbe o Jurišićevu otporu tom pravopisu.

16 HR-HDA-803, Ostavština Blaža Jurišića, korespondencija, dokument pagin. s 10.039.

Naslovnica Osnove građanskog zakona za Nezavisnu Državu Hrvatsku

godine. Tog dana je Hrvatski državni sabor, na prijedlog već spominjanoga poznatog pravnika i višedesetljetnog člana raznih pravaških frakcija u doba Austro-Ugarske i Kraljevine SHS, dr. Mirka Košutića, jednoglasno usvojio zaključak kojim izjavljuje da su „svi državni čini, koji su od 1. prosinca 1918. god. i poslije toga sve do osnutka Nezavisne Države Hrvatske dana 10. travnja 1941. god. doneseni, a tiču se hrvatskoga naroda i državne njegove samobitnosti, za nj bez svake pravne moći i zato ništetni. Ujedno ovaj Hrvatski državni sabor izjavljuje, da sve državne čine, donesene prigodom osnutka Nezavisne Države Hrvatske i poslije toga danas, pozdravlja i prihvaća

u punoj moći na čitavom državnom području hrvatskoga naroda.“¹⁷

Taj zaključak je, nema sumnje, središnja točka cijeloga saborskog zasjedanja.¹⁸ Ivo Perić ne navodi dokaza za svoju tvrdnju da je Košutićev korak poduzet „očito na osnovi prethodnog dogovora s Poglavlnikom i predsjednikom Sabora“¹⁹

17 Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja, 156.

18 Na to je upozorio i Vjekoslav Vrančić, svjedočeci 1958. pred američkim sudom u postupku za izručenje A. Artukovića. Usp. V. VRANČIĆ, *U službi domovine*, Washington, 2007., 376

19 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor, III.*, 87.

premda je to vjerojatno, jer ni priroda Pavelićeve vladavine niti okolnosti u kojima je ona postojala, ne upućuju na to da bi se pojedini zastupnik na tako važan prijedlog odlučio bez suglasnosti šefa države.²⁰ U svakom slučaju, taj saborski zaključak s neznatnim stilskim i jezičnim izmjenama Pavelić je potpisao, pa je on u *Narodnim novinama* 14. ožujka 1942. proglašen kao Zakon kojim se svi državnopravni čini, stvoreni od 1. prosinca 1918. do osnutka Nezavisne Države Hrvatske, a koji se tiču hrvatskoga naroda i njegove državne samobitnosti, proglašuju bez pravne moći i ništetnima, dok Sabor pozdravlja i „prihvaća u punoj moći na čitavom državnom (ist. T. J.) području hrvatskoga naroda sve državnopravne čine, stvorene prigodom osnutka Nezavisne Države Hrvatske i nakon toga.“²¹

Bio je to prvi i jedini propis donesen u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u formi zakona nakon Pavelićeva povratka iz emigracije; ostale su doneseni u obliku Poglavlnikovih zakonskih odredaba ili propisa nižega ranga.

Pravnički um znamenitog Ferde Čulinovića dosegao je do ocjene da je taj saborski zaključak – on ga naziva odlukom – po svojoj pravnoj naravi tek „deklaratoran“, čime se je zacijelo htjelo kazati da je on deklarativan (s obrazloženjem da Sabor nije ni sazvan kako bi donosio meritorne odluke).²² Nazivajući zaključak odlukom, Čulinović je pokazao da zapravo ne shvaća značenje preciznoga korištenja pravnog nazivlja, a oskudnost svojega znanja potvrdio je i nerazlikovanjem pojmova deklaratoran

20 Moguće je i to, da je – prema Stipi Matijeviću – Pavelić na opasku zastupnika Ivice Kovačevića, kako se je djelatnost Sabora svela na to „da svemu onome, što se radilo, ovaj sabor kaže ‘amen’“, uzvraatio riječima: „Čini li Ti se neznatnim što je Sabor potvrdio poništenje Jugoslavije i uspostavu Nezavisne Države Hrvatske u ime goleme većine hrvatskog naroda?“ (*Istina o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 40.)

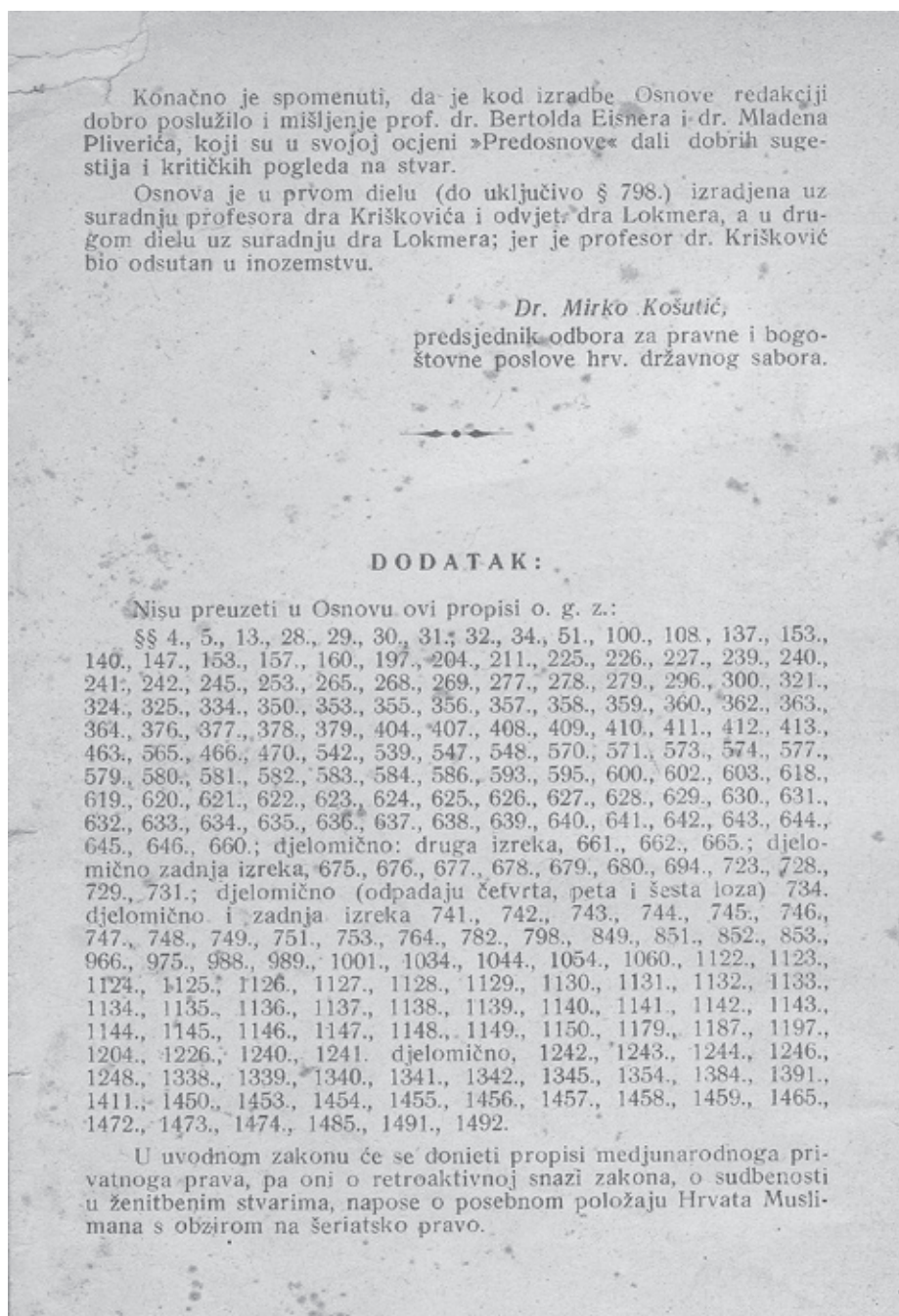
21 *Narodne novine*, br. 61, u: *Zbornik zakona i naredaba 1942.*, 302.-303. On se službeno ne zove „Zakonom o ništetnosti“, kao što se u literaturi nerijetko tvrdi.

22 F. ČULINOVIĆ, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, 267., 269.

i deklarativan. Zato je bez ikakva znanstvenog značenja i njegovo tumačenje da bi saborski zaključak bio irelevantan zato što donošenje meritornih odluka nije bilo predviđeno djelokrugom Sabora (što, uostalom, uopće nije točno, jer je Sabor – kao što je istaknuto ranije – imao ovlaštenje donositi i zakone koji bi stupali na snagu nakon što ih državni poglavar potpiše i proglasi).

No, jugoslavenskoj, a za njom i poslijeyugoslavenskoj historiografiji važnije je bilo nešto drugo. Ona je, naime, isticala kako je Sabor prihvaćanjem Košutićeva prijedloga ne samo anulirao sve državnopravne akte koji su Hrvatsku povezivali s Jugoslavijom, nego i to da je sankcionirao Rimske ugovore iz svibnja 1941. te time na sebe preuzeo odgovornost za njih.²³ Pozornije čitanje teksta, međutim, navodi nas i na posve drugačiji, čak suprotan sud. U zaključku i u kasnijem zakonu je, naime, napuštena tako česta i uobičajena sintagma o „hrvatskome povijesnom i narodnom području“, a Hrvatski se državni sabor odlučuje na bitno različitu sintagmu, izjavljujući, „da sve državne čine, donesene prigodom osnutka Nezavisne Države Hrvatske i poslije toga do danas, pozdravlja i prihvaća u punoj moći na čitavom državnom području hrvatskoga naroda“.

Ograda u obliku sintagme „na čitavom državnom (ist. T. J.) području hrvatskoga naroda“ očito nije slučajna, jer anektirani dijelovi hrvatskih zemalja jesu bili dio hrvatskoga povijesnoga i narodnog prostora, ali u to doba *nisu* predstavljali hrvatsko državno područje.²⁴ Ta naizgled samo stilska razlika rezultira, naime, posve drugačijom državnopravnom ocjenom saborskog zaključka i zakonskog teksta: Hrvatski državni sabor odobrava sve državnopravne čine na području države, ali ništa ne govori o njima

Posebna zahvala za pomoć pri izradi Osnove građanskog zakona upućena je prof. dr. Bertoldu Eisneru, zagrebačkom Židovu i profesoru na Pravnom fakultetu

za područja koja su izvan države.²⁵ To bi, dakle, značilo da se saborski zaključak i zakon koji je na temelju njega proglašen ne odnose na hrvatske zemlje koje je Italija anektirala. Nemamo, doduše, dokaza da je posrijedi lukavo formulirana

pravna smicalica za kakvima se u to doba često posezalo – najdrastičniji primjer nudio je Rapallski ugovor s popratnim dokumentima – ali tomu u prilog govore drugi indiciji, pa i Pavelićeve intervencije u tekst Ustaških načela nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske.²⁶

23 F. BUTIĆ – I. JELIĆ, „Prilozi za proučavanje historije NDH u razdoblju 1942-1943. godine“, *Putovi revolucije*, 1/1963., br. 1-2, Zagreb, 1963., 343.; B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 263.

24 U svojoj ambiciji da „u potpunosti objasni“ taj saborski zaključak koji i ona naziva „odlukom“, N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatski državni sabor“, 549.-550. to, dakako, nije uopće uočila.

25 U tome, ključnome elementu nema razlike u nešto drugačijem tekstu zaključka koji nalazimo u *Spomen-knjizi prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske 10. 4. 1941.-10. 4. 1942.*, Zagreb, 1942., 34., kao i u publikaciji *Hrvatski Državni Sabor*, 108.

26 U neobjavljenom tekstu o Ustaškim načelima autor ovog članka pokazuje da su izmjene teksta Ustaških načela bile izravno povezane s nametnutim Rimskim ugovorima.

Ministar vanjskih poslova Mladen Lorković podnosi izvješće Saboru o vanjskopolitičkom položaju Nezavisne Države Hrvatske

Možda ipak svjesna da spomenuti zakon ne predstavlja nikakvu potvrdu (ratifikaciju) Rimskih ugovora, Nada Kisić Kolanović je – preuzimajući ovlaštenu ocjenu od Stjepana Buća, jednog od najpoznatijih hrvatskih slavitelja Adolfa Hitlera, upamćenog i po tome da je u ratno doba paradirao i pod nehrvatskom zastavom²⁷ – također ustvrdila da je Hrvatski državni sabor „na određen način ratificirao Rimske ugovore“ iz svibnja 1941. godine. To bi se, prema Bućevu i njezinu tumačenju, dogodilo tako da je – očitujući se o izlaganju svakoga pojedinog ministra o djelatnosti njegova resora – Sabor jednoglasno prihvatio (sic!) izlaganje mi-

nistra vanjskih poslova Mladena Lorkovića o vanjskopolitičkoj problematici.²⁸

Svakomu tko je pravni fakultet vidio iznutra (a to nije bilo u sklopu kakvog turističkog obilaska), jasno je da se „primanjem na znanje“ Lorkovićeva izlaganja,²⁹ posebice kad se to čini bez primjedaba i opazaka, izriče politička ocjena potpisanih ugovora koja može biti ovakva ili onakva, koja može u obzir uzimati kontekst i realne činjenice, a može ih i ignorirati, pa se junačiti (napose kad je

daleko od bojišnice). Također je jasno da držanje Sabora prema konkretnome ministarskom izlaganju, usprkos svemu, nesumnjivo ne pripada najsvjetlijim stranicama hrvatske parlamentarne povijesti, ali se njime ne potvrđuje (ratificira) baš nijedan međunarodni ugovor.

U tom Lorkovićevu govoru, koji je inače također tiskan kao posebna brošura, podsjeća se na proglašenje hrvatske države u travnju 1941. „na čitavom hrvatskom narodnom području od Mure, Drave i Dunava do Drine i Jadranskoga mora“,³⁰ a baš svatko – pa i onaj komu Istra ili barem zapadna Bačka nisu padali na pamet, jednako kao ni Sandžak iz kojega su dolazili i pisani zahtjevi za priključenjem Bosni i Hercegovini, a preko nje hrvatskoj državi – znao je da u veljači 1942. hrvatska država ne obuhvaća „čitavo hrvatsko narodno područje“; još više, i oni koji nisu baš posve siromašni

27 Usp. Ivana SABOLIĆ, „Da li smo Hrvatstvu mogli sačuvati?“ Osvrt na članak dra Stjepana Buća“, *Hrvatska revija*, 11/1961., sv. 1-2 (41-42), Buenos Aires, lipanj 1961., 164.-166.

28 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatski državni sabor“, 563.

29 Tekst vidi u: *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 17.-28. Poput Poglavnika, ministarska su izlaganja objavljena i u dnevnom tisku – a neka od njih i kao posebne brošure – pa je tako Lorkovićev govor pod uredničkim naslovom „Veliki vanjsko-politički dan u sabornici. Manifestacije Italiji i Njemačkoj i velikim vodjama naroda Osovine Hitleru i Mussoliniju, te ostalim prijateljskim narodima“, osvanuo u *HN*, 4/1942., br. 361, 25. II. 1942., 1.-3.

30 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 20.

duhom, zacijelo bi uočili da se taj govor – govor jednog političara u prigodi koja je političke naravi *par excellence* – bavi političkim odnosima, a ne utvrđivanjem povijesnih činjenica.

Lorković je, naime, na vlastitoj koži – kao čovjek kojega su njemačke službe tijekom tridesetih godina ne jednom uhitile i saslušavale – iskusio spremnost nacionalsocijalističkog režima da paktira s Jugoslavijom, ali je sada, usred Sabora, ipak ustvrdio kako je Treći Reich „u teškim godinama progona hrvatskih nacionalista pokazao široko razumijevanje za hrvatsku oslobodilačku borbu kao za elemenat nove Europe.“³¹ Uza sve svoje simpatije za Nijemce – novovjeka će ga hagiografija predstavljati kao romantičnog anglofila – on je znao da to nije istina, ali je bio svjestan što je alternativa današnjoj konfrontaciji s Njemačkom i jučerašnjemu možebitnom odbijanju naslona na Treći Reich, pa je i saborske zastupnike retorički pitao, „kako bi te poteškoće i nedaće, koje nosi sa sobom ratno vrijeme, izgledale, da nije stvorena Nezavisna Država Hrvatska? Pogledajte oko sebe desno i lijevo, na one dielove bivše Jugoslavije, koji nose odgovornost za travanjki rat, pa će vam odgovor biti jasan.“³²

Nije, dakle, ni Lorković – usprkos svim patetičnim riječima i potrebi režima da se prikaže u najboljem svjetlu – idealizirao postojeće prilike, nego je upozoravao na to kako bi Hrvatska, da se nije osvojila na noge kao samostalna država, doživjela sudbinu Srbije (ili bivše Dravske banovine): bila bi dijelom razdijeljena među susjede, a u ostatku – ako bi kakva ostatka uopće bilo – pala bi pod otvorenu okupaciju. Uostalom, i ovako ju je Hitler nakon beogradskog državnog udara nudio svakomu, samo ne Hrvatima: baštineći upravno-političke predodžbe iz austro-ugarskoga doba, Hrvatsku je promatrao odvojeno od Dalmacije, pa je Hrvatsku ponudio Mađarima, a Dalmaciju, kao i ranije – Talijanima.³³

Nažalost, ta lako uočljiva politička mikrija nije zapela za germanofilsko oko polemičnog Stjepana Buća koji je u godinama uoči svjetskog rata i u samome ratu potrošio puno tinte kako bi Antu Starčevića prikazao kao rasista, a starčevićansku misao kao protudemokratsku i totalitarnu, a nije, dakako, zapeo ni za oko Nade Kisić Kolanović. Nisu ni on ni ona uočili ni to, da su i Pavelić i Lorković u svojim govorima posebno, iz očevidnih razloga puno više isticali hrvatsko-talijanski Ugovor o jamstvu i suradnji, nego Ugovor o određenju granica, jer je prvim od ova dva ugovora, Italija – potpisnica višestranog ugovora kojemu je pristupila i Nezavisna Država Hrvatska, Trojnoga pakta, koji je u tom trenutku dominirao svijetom – formalno preuzela jamstvo političke neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti hrvatske države.³⁴

U stvarnosti se je to izvrgnulo u suprotnost, ali: ta dva ugovora, kao i ostali ugovori i isprave potpisane u Rimu sredinom svibnja 1941., pomogli su da se spriječi komadanje i okupacija cijele Hrvatske – jer ta je misao stalno tinjala u jednome dijelu talijanske gospodarsko-političke i vojne elite – a pomogli su i da se izbjegne monetarna i carinska unija koju je Italija sa svojih „osam milijuna bajuneta“ prvotno tražila, pa ih treba promatrati u kontekstu ondašnjih prilika. I kad se znade da su oni faktično postali omča oko vrata hrvatske države, nije nerazumno prisjetiti se da je 1992. Hrvatska pristala na okupaciju nemalog dijela svog teritorija (i stvarno, a ne samo razmjerno većeg od onoga koji je pripao Italiji 1941.), i da je ta okupacija (1992.–1995.) trajala znatno dulje od Rimskih ugovora (1941.–1943.), pa treba sasvim malo znanstvene imaginacije da bi se hrvatsko-talijanski Ugovor o jamstvu i suradnji pravno-politički usporedio s njemačko-slovačkim ugovorom o jamstvu odnosno zaštiti iz ožujka 1939. (*Vertrag über das Schutzverhältnis zwischen dem Deutschen Reich und dem Slowakischen Staat*), koji smo na ovim stranicama u faksimilu objavili prije par

mjeseci.³⁵ A neovisna Slovačka je – za razliku od Hrvatske – dobila čitavu seriju diplomatskih priznanja sa svih strana buduće vojnopolitičke razdjelnice, pa su ju priznali ne samo Njemačka i Italija, nego i SSSR i Vatikan, i Švicarska i Jugoslavija i Švedska i Nizozemska, i niz drugih država, a faktično – uspostavljanjem konzularnih odnosa odnosno traženjem egzekvatura od Bratislave – i Velika Britanija i Francuska.

Napokon, Lorkovićovo su izvješće – kao i druga ministarska izvješća – saborski zastupnici u stvarnosti aklamacijom tek „primili“ odnosno „primili na znanje“, „primili do znanja“ ili „primili k znanju“;³⁶ nisu ga – protivno *budnom* oku jugoslavenske historiografije – prihvaćali niti odobravali. Da jesu, to bi značilo da je Sabor u tom pogledu imao neka (konstitutivna) ovlaštenja, pa tako i pravo na potvrđivanje (ratifikaciju) međunarodnih ugovora. No, ta je ovlaštenja Pavelić zadržao za sebe, pa ih Sabor uopće nije imao, kao što znaju i priznaju čak i oni koji bi mu sada predbacili odgovornost za to, uopće ne osjećajući da time proturječe vlastitim tvrdnjama o slabostima Saborovih ovlaštenja i djelokruga.

Samo zbog toga je ovdje trebalo pokazati, kako je iz takvih pera, s takvim historiografskim i pravnim znanjem te takvom interpretativnom zrelošću, historiografsko-politički (odnosno: političko-historiografski) kanonizirana predodžba o Hrvatskome državnom saboru iz 1942. godine.³⁷

(nastavit će se)

31 Isto.

32 Isto, 25.

33 Opš. T. JONJIC, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, 215.-227., 263.-264. i dr.

34 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 6., 22.

35 T. JONJIC, „Franjo Tuđman i Gustáv Husák: hrvatsko-slovačke usporednice“, *Politički zatvorenik*, 33/2022., br. 291, travanj-svibanj-lipanj 2022., 23.-26.

36 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 28., 34., 41., 47., 59., 64., 77., 94., 103., 118., 128., 150., 153.

37 Irina LJUBOMIROVA, *Nacionalizam i nacionalna politika v Nezavisimata hrvatska država 1941-1945*. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, Sofia, 2001., 111.-113. primjer je kako se ta nekritična domišljanja i natege prelijevaju u inozemnu historiografiju.

KAKO JE MILOSRDNICA SESTRA BOGOLJUBA JAZVO U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ SKRIVALA PREKO TRISTO ŽIDOVA (OSVIJETLJENO I NEOSVIJETLJENO)

Tijekom srpnja i kolovoza 2024. u medijima je bilo više puta o tome kako da je milosrdnica sestra **Bogoljuba Jazvo** (Livno, 1897. – Buenos Aires, Argentina, 1975.) tijekom postojanja Nezavisne Države Hrvatske, od 1941. do 1945., u zagrebačkoj Bolnici sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga na Vinogradskoj cesti, kojoj je u to vrijeme bila upraviteljicom, sudjelovala u skrivanju i spašavanju preko tristo Židova, potaknuta stavom i naporima nadbiskupa **Stepinca** da se ugroženim ljudima pomaže koliko je najviše moguće. Sestra Jazvo da je osiguravala da u bolnici mogu ostati uz lažne dijagnoze, i to mjesecima, u pojedinim slučajevima i po tri godine.

Da su ove činjenice na ovaj način dospjele u širu javnost osobito je zaslužan **Marko Danon**, Židov, poduzetnik iz Zagreba, koji već nekoliko godina podsjeća na sestru Jazvo, posebno i zato što želi pokazati da njegov vlastiti otac nije stradao u logoru u Jasenovcu pa i mada se ondje nalazio na popisu žrtava, već da je preživio i to zahvaljujući pomoći nadbiskupa **Stepinca**. Marko Danon zaslužan je što je u srpnju 2019. u ulaznom atriju bolnice u Vinogradskoj otkrivena spomen ploča u čast sestri Jazvo te bolničkim liječnicima koji su joj pomagali skrivati Židove. Ove godine postavljen je i kip sestre Jazvo u sestrinu rodnom Livnu, a u međuvremenu je redatelj **Jakov Sedlar** o ovoj temi snimio i film.

Nezavisna Država Hrvatska bila je država koja je već u prvim mjesecima postojanja donijela više rasnih zakonskih odredaba protiv Židova, i bila je pri ruci Nijemcima u operacijama hvatanja i odvođenja – slično kako je to bilo i u broj-

Piše:

Maja RUNJE

nim drugim državama, to intenzivnije u onima koje su se više bojale komunizma i hegemonije jačih susjeda pa su više trebale njemačku silu, primjerice u Ukrajini. Za ovaj užasan teret nad Hrvatima blagotvorno je stoga svako svjedočenje koje pokazuje o pomaganju.

Sestra Bogoljuba Jazvo, Argentina, šezdesete godine

Svjedočenje ima i znatnu težinu kao prilog nizu već prikupljenih u predmetu nadbiskupa Alojzija **Stepinca**, kako ga već niz godina vodi monsinjor **Juraj Batelja** – u postupku čiji povoljan svršetak svi željno očekujemo.

Ipak, čini nam se da bi osvjetljenija rekonstrukcija imala više autentičnosti, pa bismo se ovdje usudili iznijeti nekoliko opaski i pripisati pojedine elemente:

Odmah na početku: Milosrdnica sestra Bogoljuba Jazvo bila je osoba prvenstveno predana Bogu, svojoj zajednici sestara milosrdnica, pa sigurno i dobru svakog čovjeka. No bila je i osoba državotvornoga stava, pa i bliska onima koji su u vremenu o kojemu je riječ samostalnoj državi težili, pa ju i stvorili. Njeno životno geslo, kako je sve do smrti sama isticala, bilo je: „Za Boga i domovinu“ (Životopis, iz pismohrane Provincije sestara milosrdnica Krista Kralja, Dock Sud, Buenos Aires, Argentina).

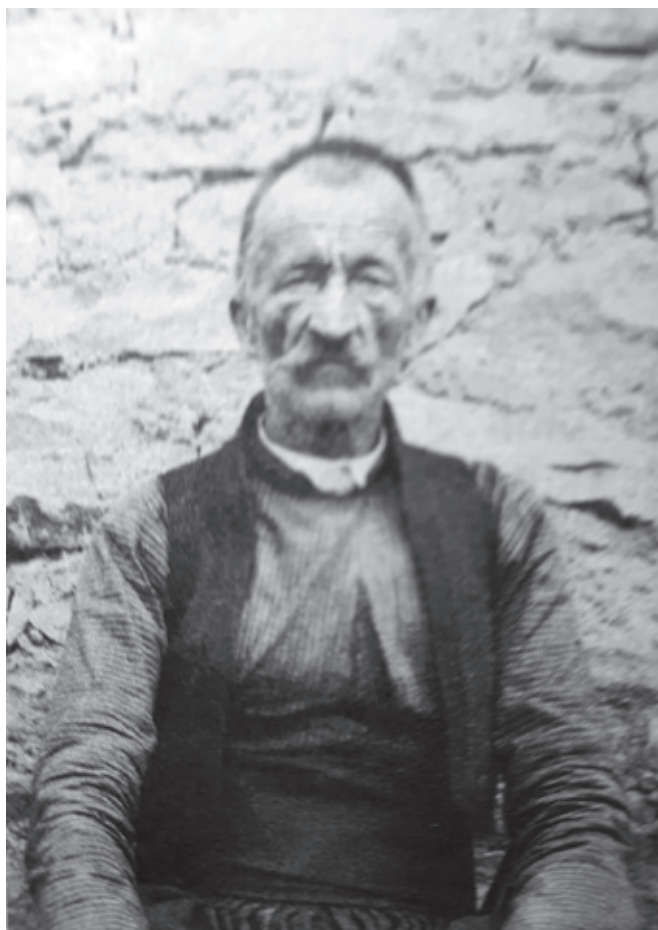
Osobno sam za sestru Bogoljubu Jazvo čula u mladosti, i ona je tijekom sljedećih razdoblja moga života pomalo postajala i ženom kojoj sam se divila, prvenstveno zato što mi se činila iznimno snažnom. Bila je rođena 1897. u Livnu, krštena kao **Lucija**, od majke **Marije** i oca **Pavla**, u obitelji koja „je bila poznata po svome iskristaliziranome rodoljublju“. (Životopis, iz pismohrane u Buenos Airesu). Obitelj je bila ugledna i o njoj su devedesetih godina domaći sinovi posvećeni povijesti livanjskoga kraja **Damir Tadić** i **Stipo Manderalo** i zabilježili. Tako smo sada mogli saznati da su iz obitelji u ranijem vremenu bila dva franjevca, **fra Petar** (1848.–1906.) i **fra Filip** (1848.–1907.), a da je **Jakov Jazvo**, djed sestre Bogoljube, bio carinik đumrukhane, carinarnice, na bosansko – dalmatinskoj granici.

Pave Jazvo, otac sestre Bogoljube, školovao se u pučkoj školi u Livnu, no učio je i dalje, kod **fra Anđela Čurića** talijanski, a kod mjesnoga hodže turski, jezik kojim se kasnije vrlo dobro služio. Pave je materijalno osnažio kuću, tako da je obitelj posjedovala zemlju, lijepe kuće, mlin na Bistrici, i dobro razvijenu trgovinu. A bio je „od onog soja ljudi

kojima je od svega važnije da ono što rade bude čestito, da u svakom poslu sačuvaju obraz“ (Stipe Manderalo, *Kutija za čuvanje vremena*, Svjetlo riječi, Livno, 1996.). I uvijek je sudjelovao u svakoj aktivnosti za opće dobro u Livnu, tako u Zakladi za školovanje đaka, u izgradnji Hrvatske čitaonice (1891.), gradnji Doma „Dinara“ ili kod osnivanja i vođenja podružnice Hrvatske banke i štedionice. Bio je član Društva sv. Jeronima iz Zagreba, i naručivao je knjige Matice hrvatske iz Zagreba.

Roditelji Marija i Pave imali su devetoro djece, i sve su ih nastojali školovati. Lucija, sestra Bogoljuba, bila je iznimna učenica, te je nakon pučke škole u Livnu bila primljena u više razrede škole sestara milosrdnica, u Travniku, a kasnije i u gimnaziju u Zagrebu. Uoči mature donijela je odluku da sama želi postati milosrdnicom, u novicijat je stupila 1917. u Zagrebu. Dvije godine kasnije, 1919., počela je studijem hrvatskog i njemačkog na Sveučilištu u Zagrebu – kao prva redovnica na visokom učilištu. Nakon diplome u Zagrebu studirala je još godinu dana i na Sveučilištu u Innsbrucku, u Austriji. Radila je zatim kao profesorica na Pučkoj školi sestara milosrdnica u Zagrebu, na Ženskoj učiteljskoj školi sestara milosrdnica u Zagrebu, a od 1931. kao prva direktorica Ženske realne gimnazije sestara milosrdnica u Zagrebu. Sredinom 1940. sestre su odredile da bude upraviteljicom Bolnice sestara milosrdnica na Vinogradskoj cesti. U svemu je bila uspješna, i sve kao članica ogromne družbe u kojoj su, po naravi redovništva i po ljudskoj naravi, sigurno vladale snažne dinamike i hijerarhije, a također i u vrlo složenim vanjskim društvenim okolnostima u kojima se trebalo boriti lavovski.

U prikazima prema Marku Danonu u oči prvo upada vrlo veliki broj Židova, koji da su uz lažne dijagnoze ležali u Bolnici tijekom mjeseci i godina. Bolnica jest bila velika, sastojala se od pet zgrada, i imala je ukupno oko tisuću kreveta. No,

Pave Jazvo, otac sestre Bogoljube Jazvo

u jednoj od pet zgrada živjele su same milosrdnice zaposlene kao bolničarke, njih oko 150, a jednu je odmah u travnju 1941. zauzeo njemački sanitet za svoju bolnicu. U preostalom dijelu liječili su se građani, te ranjeni i bolesni hrvatski vojnici, koji su imali prednost.

Sama sestra Jazvo u svome sjećanju *Kardinal Stepinac i sestre milosrdnice*, objavljenome u zborniku **Vinka Nikolića Stepinac mu je ime** (Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona, 1978.) piše o strašnome času ulaska Jugoslavenske armije u svibnju 1945. u Zagreb te kaže: „Exodus... U bolnici na Vinogradskoj cesti nema više nijednog njemačkog vojnika, nijednog hrvatskog ranjenika“. Dalje objašnjava da je svaki koji je mogao krenuo na povlačenje hodajući, a druge da su nosili.

Teško je zamisliti kamo su tijekom ratnih godina o kojima je riječ mogli biti smješteni toliki Židovi, i kako je točno bilo moguće njihovo prikrivanje. U bolnici su radili liječnici, sestre i drugi zaposlenici, njih gotovo četristo, prikrivanje bi zahtijevalo sudjelovanje svih

njih. Nedavni nastup glasnogovornice sestara milosrdnica u Livnu sestre **Blanke Jelić** da „su skriveni Židovi bili s dijagnozama tuberkuloze i glaukoma, tako da se niti jedan vojnik njima nije usudio prići“ (središnji *Dnevnik HRT-a*, 27. 7. 2024.) nije moguće uzeti ozbiljno. Neočekivano, slično objašnjenje nalazimo i u ozbiljnoj knjizi milosrdnice sestre **dr. Veronike Popić**, studiji o odnosu jugoslavenskog komunističkog režima prema Družbi sestara milosrdnica *Milosrđe otkupljuje mržnju* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2021.), u kojoj stoji da su lažne dijagnoze redovito bile „tuberkuloza, i glaukom koji izaziva sljepilo, što je osiguravalo da se ti odjeli neće provjeravati.“ Istina, kao izvor autorica sestra dr. Popić navodi *Glas Koncila*, članke novinara **Tomislava Vukovića**.

Ali, sestra dr. Popić u svojoj knjizi piše i o znatno manjem broju skrivenih Židova! Ona kaže da je bolnica bila otvorena

za sve ljude „što je rezultiralo spašavanjem nekoliko desetaka Židova“. Dakle, broj spašenih ljudi se od 2021. do danas popeo s nekoliko desetaka na nekoliko stotina osoba. Inače, glaukom je potpuno nezarazna bolest, što je naravno bilo poznato i 1941. I ne postoji više vrsta glaukoma.

Nadamo se da će se temeljitijim istraživanjem zaista pokazati da je bila riječ o velikom broju spašenih ljudi. No u takvom slučaju bi tim više vrijedio još jedan zaključak, a taj je da i nije moglo biti riječi o pravom skrivanju, već da su i vlasti Nezavisne Države Hrvatske također spašavale Židove!

Bolnicu je u bitnome financirala država – kako je to bilo i od 1894., od njezina otvaranja, do 1918. te od 1918. do 1941. – pa i mada je osnivač, pa i većinski vlasnik bila Družba sestara milosrdnica. U manjem opsegu financirali su ju zdravstvena osiguranja ili liječene osobe privatno. U upravljačkim tijelima bilo je također i civilnih osoba, i to po političkome ključu, kako u

Glazbena točka učenica, ispred nove školske zgrade na Savskoj cesti, 1940.

bolnicama redovito bude i danas. O ovome je sačuvana velika građa, u radovima dostupnima čak i na internetu, posebno o obračunavanju tzv. bolno-opskrbnih dana i o isplatama plaća zaposlenicima. Država je dakle morala znati o postojanju vrlo dugotrajnog liječenja velikog broja osoba, pa i temeljem pukih računovodstvenih dokumenata, pa i ako se u pojedinom slučaju za troškove pridonosilo i privatno.

Inače, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj dio Židova bio je i službeno zaštićen od progona zato što su bili u braku s Hrvatima ili Hrvaticom, ili zato što im je bio priznato da su se u ranijem razdoblju zalagali za dobrobit i samostalnost Hrvatske. Židovska općina u Zagrebu, za koju se uz ovaj slučaj spominje da je dijelom sudjelovala u troškovima liječenja, postojala je i javno djelovala pod nazivom Židovska bogoštovna općina tijekom svih ratnih godina, mada u krajnje teš-

kim okolnostima. Postojao je i Ured za Židove pri jednom od ministarstava.

Što se sestre Jazvo tiče, o njoj sam tijekom godina čula više usmenih svjedočenja, od onih koji su je susretali i poznavali, no nažalost bilježila sam malo, tek usput. Primjerice, o njoj je govorila **Marijana Šarić Werner**, nakon što se devedesetih vratila iz Argentine u Zagreb. Sama je naime bila učenica Realne gimnazije sestara milosrdnica u Zagrebu u vrijeme tijekom kojega je sestra Jazvo bila direktorica, prvo u školskoj zgradi u današnjoj Varšavskoj ulici, a od 1940. u novoj modernoj zgradi na Savskoj cesti, onoj u kojoj je danas Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, maturirala je 1942. Sjećala se o tome kako je sestra Jazvo nedjeljom stajala na vrhu stuba kod ulaza u crkvu sv. Vinka u Frankopanskoj, dok su one, učenice, dvije po dvije, obučene u svoje svečane školske uniforme, ulazile.

Marijana Šarić Werner, pa i druge ranije učenice, primjerice moja draga **Mira Klarić Guberina / Šimić**, uvijek je isticala kako su se profesorice predano trsile za njihovo obrazovanje i odgoj. Direktorica sestra Jazvo predavala im je njemački. Sestre su učenice vodile na izlete, vježbale s njima plesanje. I poticale su ih da se priključe u rad srednjoškolskog pododbora Matice hrvatske („Barem ćete ondje upoznati pristojne mladiće, i sklopiti pravi kršćanski brak!“) koji je, kao i druge pododbore od 1936. vodio **dr. Mile Starčević**. U pododborima su se, znamo, u Zagrebu, no i u drugim gradovima, okupljali mladi ljudi zainteresirani za čitanje i kulturu, no još i više za uključivanje u novu i borbenu političku struju, nacionalističku, potpuno izvan utjecaja HSS-a. Vidim danas u svojim papirima bilješku da je Marijana Šarić Werner rekla da se pododboru priključila „kao petnaestogodišnjakinja ili šesnaestogodišnjakinja“ i da „su djevojke polagale

Bolnica sestara milosrdnica na Vinogradskoj cesti, tridesete godine

zakletvu“. Nije zabilježeno o kakvoj prisezi je ovdje bila riječ, no vrlo je vjerojatno da su prisezale ustaškom pokretu, pa iako u neobično ranoj dobi.

Slučajno ili ne, Realnu gimnaziju sestara milosrdnica krajem tridesetih godina polazile su djevojke čiji su očevi ili braća bili u najizravnijoj političkoj borbi, i koji će u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj preuzeti odgovorne položaje: **Marijana Šarić**, **Ana Bogdanić**, **Iva Čekuš**, **Nina Grivičić**, **Mirna** i **Jasna Frković**, **Ana Tarle**, **Grozda Budak**, **Mira Vrljićak**, **Maca Turujlija**, i druge. Mnoge od njih naći će se nažalost nakon 1947. skupa sa svojom profesoricom i direktoricom sestrom Jazvo u izbjeglištvu u Argentini. Profesoricu će se pak naći u zatvoru u Slavonskoj Požegi, primjerice **Silva Radej**.

Svjedok o sestri Jazvo bio je za mene igrom slučajnosti i moj vlastiti otac **Joso Pavelić**, koji ju je poznao iz bolnice u Vinogradskoj. Ondje je naime radio kao strojobravar, na održavanju parnog grijanja, i to od ožujka 1939. do lipnja

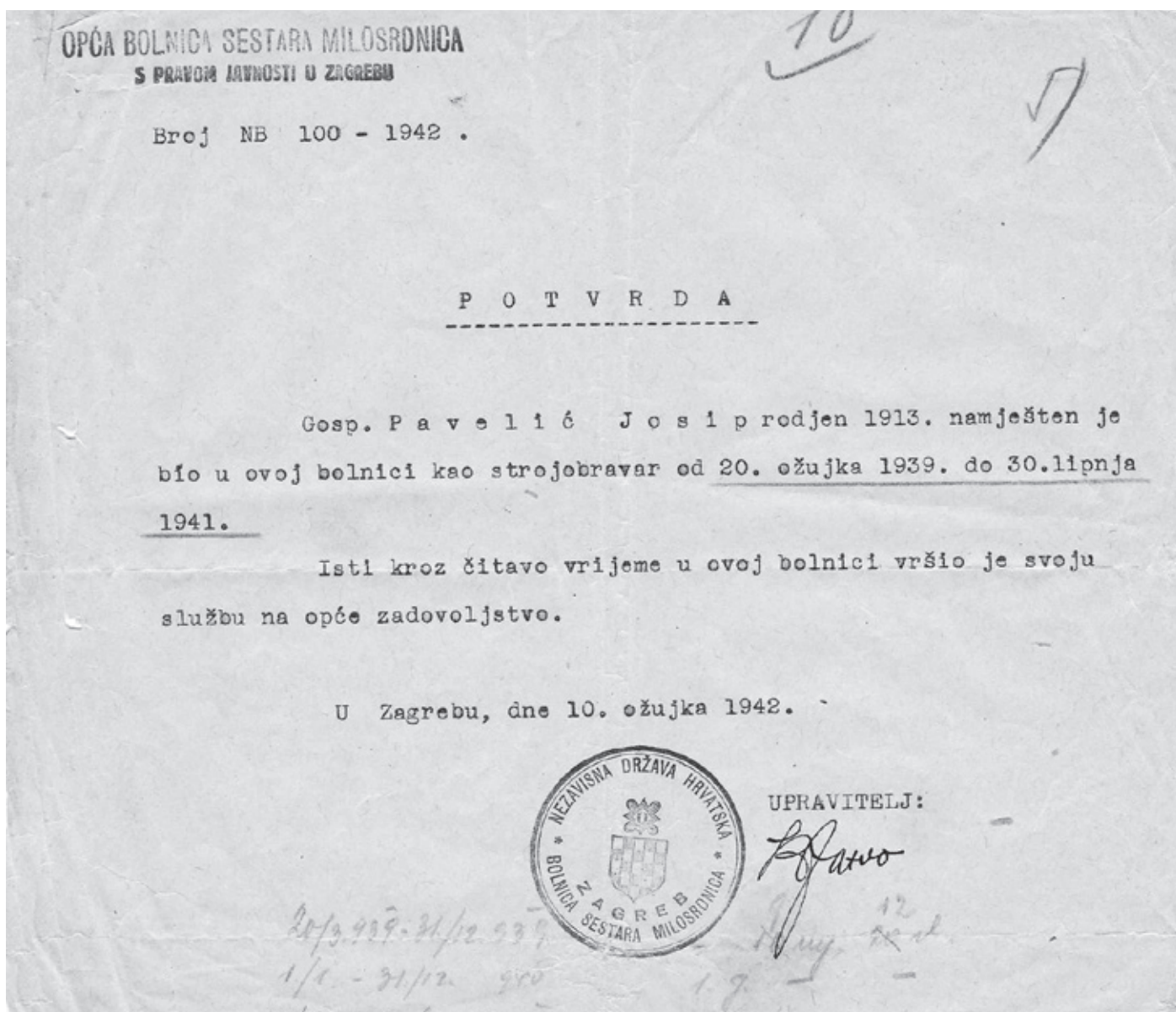
1941. Nažalost, nisam dovoljno slušala dok je još bilo moguće. Ali sjećam se da je govorio da je tijekom 1940. i 1941. bio i vozač sestre Jazvo, i da je sestra odlazila na razgovore i sastanke, odlučna da pri donese jačanju i povezivanju istaknutih ljudi državotvornih stavova, osobito onih vezanih za zdravstvo, ili za školstvo.

Otac Josu u bolnicu je došao preporukom svoga ujaka **Ivana Starčevića**, staratelja njega i njegove brojne braće nakon rane smrti njihova oca. Starčević je bio rodom iz Smiljanskoga polja, niti pola sata hoda od rodne kuće **dr. Ante Starčevića**, iz sredine dakle predane ideji državne samostalnosti, one iz koje je, primjerice, nekoliko stotina seljaka u svibnju 1935. krenulo prosvjedovati u Gospić, pred metke iz pušaka jugoslavenskih žandara. Obitelj je bila dobrostojeća, i on je u Gospiću završio gimnaziju, a u Zagrebu je studirao pravo. Brinuo se da sestrine sinove pomogne školovati, pošalje u zanat. Tridesetih godina bio je upravitelj bolnica u Čakovcu i Koprivni-

ci, a radio je i u bolnici u Varaždinu, i na jednom od tih mjesta, u bolnici, otac je završio strojobraverski zanat.

Nakon lipnja 1941. otac je iz Vinogradske bolnice prešao na službu u Bolnicu Rebro koja se još gradila, no tada već u ustaškoj odori, i to na dužnost osiguranja bolnice. (Usput, njegov brat **Ive Pavelić**, kojega je ujak Ivan školovao na Poljoprivrednoj gospodarskoj školi u Križevcima, od 1940. je, također uz preporuku, vodio poljoprivredno gospodarstvo obitelji **Kvaternik** u Petrinji.) Otac je 1945. čudom preživio križni put. Ujaka Ivana Starčevića možemo danas naći pod rednim brojem 1241. u zbirci **Petra Mamića** i **Fabijana Dumančića** *Strijeljane osobe u Zagrebu 1945.–1946.* (Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb, 2022.) Zabilježeno je da je bio veliki župan Velike župe Gora i Petrinja.

Ali ovdje je namjera što bolje osvijetliti lik sestre Jazvo, i važno nam je kako je s njom bilo u svibnju 1945. Ona sama napisala je tek nekoliko rečenica o dolasku jugoslavenskoga komunističkog predstavnika

Potvrda o zaposlenju Jose Pavelića

ka koji da ju je 8. svibnja u bolnicu došao smijeniti. Za drugim dokumentima bi tek trebalo tragati. Sestra dr. Popić u svojoj knjizi piše da „o sestri Jazvo u Družbinim Kronikama postoje samo fragmentarni podatci“. Zaključujemo da su sestre dokumente uništavale, pritisnute progonima.

Kod sestre dr. Popić nalazimo ipak nekoliko daljnjih pojedinosti o sestri Jazvo, i to na mjestu na kojem piše o sestrama **Blandi Stipetić** i **Beati Nemec**, koje su radile u bolnici, sestra Stipetić kao poglavarica sestara koje su živjele i radile u Vinogradskoj, te najbliža suradnica sestre Jazvo. Autorica sestra dr. Popić citira dijelove iz Kronika Družbe, pa navodi: „Dne 8. V. 1945. zauzela je narodnooslobodilačka vojska našu bolnicu, a dne 10.

V. 1945. preuzeo je službeno bolnicu u ime Vlasti **Krvavica Ante** koji je uz našu upraviteljicu trebao zajednički upravljati bolnicom, dok se zakonski riješi pitanje naše bolnice. O č. s. Bogoljubi Jazvo koja je tada bila upraviteljica bolnice novi upravitelj nije htio ni čuti, a kamoli s njome surađivati. [...] Međutim, odmah na početku 1. VI. 1945. godine bila je UDB-i odvedena č. s. Blanda Stipetić i č. s. Beata Nemec. Za prvu smo dobili obavijest da je likvidirana 29. VI. 1945. godine. Uoči Srca Isusova iste godine dao je Krvavica zatvoriti i č. s. Bogoljubu Jazvo, koja je ostala u zatvoru u Novoj Vesi četiri dana. No kad se vratila iz zatvora, morala je napustiti bolnicu.“

Sestra Blanda Stipetić bila je suđena zato što da je nakon ulaska Jugoslavenske armije u Zagreb u bolnici skrivala jednog ustašu. U presudi Vojnog suda grada Zagreba od 29. lipnja 1945. piše da je sestra Stipetić „dana 7. 5. 45. na molbu optužene **Zbornik Anice** primila u bolnicu ustaškog tabornika **Hriпку Stjepana**, za kojeg je znala da se krije pod imenom Barić Franje, te ga smjestila u podrum dječjeg skloništa, dajući mu hranu, a sve to u namjeri da toga ustaškog koljača zaštititi pred narodnim vlastima, dakle je počinila krivično djelo služenja neprijatelju i pomaganja ustaša.“

Dakle, sestra Stipetić je nastojala sakriti jednu jedinu progonjenu osobu, i pokazalo se nemogućim. Uz to ustaškog časnika bila je smjestila u podrum dječjega sklo-

ništa, a nije pokušala na kojem od odjela – znala je da na bolničkim odjelima proganjene nitko nikada ne može skrivati.

Autorica sestra dr. Popić piše o tome kako je nadbiskup Stepinac u slučaju sestre Stipetić nastojao pomoći, pa je uputio i predstavku jugoslavenskom šefu u Hrvatskoj **Vladimiru Bakariću**: „Ovo je „po prvi puta u povijesti hrvatskog naroda da je časna sestra osuđena najtežom kaznom.“ Dalje je nadbiskup Stepinac pisao da je čin sestre Stipetić bilo djelo jedne redovnice koja je svakom čovjeku u potrebi pristupala na isti način, pa je tako „često gledala, kako se u bolnici skrivaju i partizani i njihove familije, a nije nikada učinila korake da otešča njihov položaj, nego je šutjela.“ O skrivanju Židova nadbiskup, vidimo, nije pisao.

Poznato je da je sestra Jazvo Hrvatsku napustila 3. srpnja 1945., no nigdje međutim ne čitamo na koji način. U biografiji iz pismohrane iz Buenos Airesa saznajemo: „Sestra Bogoljuba je bila prinuđena da prekine u domovini svoje plodno humanitarno i kulturno djelovanje. Boravila je [nakon napuštanja domovine] najprije u Rimu, gdje joj je povjerena služba starješice u kući gdje su sestre držale dom za pensioniste. Ovom prilikom je nastojala da našim izbjeglicama olakoti težinu tuđine.“

U pisanoj bilješci sestre Terese Kovačević, također sačuvanoj u pismohrani u Buenos Airesu, možemo pročitati: „Moj prvi susret sa s. Bogoljubom bio je davne 1946. u logoru Fermo. Bilo nas je preko dvije tisuće, većinom obitelji s djecom, koji su se povlačili da izbjegnu horde Titovih snaga. Kad smo prešli u Austriju, Englezi su nas kamionima odvezli u Italiju i smjestili u taj logor. Sestra Bogoljuba se u to vrijeme nalazila u Rimu, te je s jednom sestrom (Laurata Begović) došle da podignu duh obiteljima koje su se našle u teškoj situaciji.“

U drugom dokumentu iste zbirke iz Buenos Airesa dalje možemo pročitati da je sestra Jazvo u Argentinu došla, s još tri druge sestre izbjeglice, 10. siječnja 1948. Dom je našla u redovničkoj kući zagrebačkih sestara milosrdnica u četvrti Dock Sud u Buenos Airesu, koja je bila osnovana 1934., kada je pet sestara bilo došlo iz Hrvatske u Argentinu, slijedeći tadašnje hrvatske ekonomske izbjeglice. Iz zbirke inače saznajemo o neobičnoj okolnosti da je ova mala misionarska zajednica nekoli-

ko godina nakon osnivanja kuće dobila status redovničke provincije, i da se otada službeno nazivala Provincijom sestara milosrdnica Krista Kralja u Argentini.

Sestra Jazvo je na Dock Sudu ubrzo nakon dolaska uspjela osigurati rad pučke škole i internata, i to za djevojčice novih hrvatskih izbjeglica, političkih izbjeglica. Internat je bio iznimna pomoć obiteljima koje su bile bez sredstava, posebno udovicama koje su uz sebe imale i više djece. I prijateljica **Neda Rosandić Šarić**, te njena starija sestra **Anera** bile su učenice i štićenice pučke škole i internata sestara milosrdnica na Dock Sudu. Njihova majka **Fina Rosandić** u Argentinu je 1947. došla s tri curice.

Sestra Jazvo je 1948. odmah postala „provincijalnom glavaricom Provincije zagrebačkih milosrdnica u Južnoj Americi“ i „starješica Zavoda Krista Kralja na Dock Sudu“, a kasnije, kad su se hrvatskim sestrama javljale i Argentinke, i „odgojiteljicom redovničkog podmladka u noviciatu južnoameričke provincije“. (Pismohrana, Buenos Aires)

Neda Rosandić Šarić sjeća se da su se sestre iznimno posvećeno trudile za dobro djevojčica. I da „su sve sestre bile Hrvatice od glave do pete“, što je sigurno metafora o političkom stavu. I da su redovito dolazile na velike hrvatske svečanosti u povodu proslava Desetoga travnja. Ljudi su ih iznimno poštovali, i „uvijek su sjedile u prvome redu“.

Osobiti poštivatelj sestre Bogoljube Jazvo bio je Vinko Nikolić, urednik *Hrvatske revije*. U jednom od tekstova u kojima je pisao o sestrama milosrdnicama u Argentinu napisao je i o tome kako je tijekom ratnih godina bio prijatelj brata sestre Jazvo, koji da je bio ustaški časnik. Tekst u ovom času nažalost nije moguće točnije naznačiti, treba ga tek potražiti. No pred sobom imam *Hrvatsku Reviju* iz ožujka 1976., u kojoj je Nikolić pisao u povodu smrti sestre Jazvo – sestra je umrla 26. listopada 1975., na Dock Sudu.

Nikolić je napisao: „Časna majka Bogoljuba Jazvo bila je jedna izvanredna žena, jedna lijepa žena, u tjelesnom i duhovnom smislu; jedna od onih koje kao da su unaprijed određene da predvođe i stvaraju: i ona je predvodila, umno i neumorno, i stvarala, što svjedoče bogati plodovi njezina rada, u Hrvatskoj, a i u Argentini.“ I dalje: „Udaljena

od svijeta, po svom zvanju i službi, duboko je proživljavala tragediju suvremene Hrvatske, uvijek sa svim žarom svoga rodoljubnog srca bliza svim akcijama, koje bi mogle pridonijeti oslobođenju Hrvatske.“

U istome članku Nikolić je napisao o tome kako u arhivi *Hrvatske Revije* čuva više pisama sestre Jazvo. Ta je arhiva danas u Hrvatskoj, pa bismo pisma mogli i tražiti. Dva njezina priloga u *Hrvatskoj Reviji* su i objavljena.

U dokumentima iz pismohrane sa Dock Suda čitamo i o tome kako je nakon sestrine smrti svetu misu zadušnicu 27. listopada 1975. služio otac **Lino Pedišić** uz sudjelovanje petorice drugih hrvatskih svećenika, a da su sprovodni obred, na groblju u Avellendi, predvodili **vlč. Mate Luketa**, **vlč. Ivan Kalajzić**, **vlč. Mirko Kovačec** i **vlč. Marijan Zlovečera** – sve svećenici političke izbjeglice. U ime bivših zagrebačkih učenica na grobu je govorila **Mira Vrljičak Dugački**, a u ime hrvatske zajednice **dr. Frane Nevistić**. Nemamo nažalost tekst oproštajnog govora Mire Vrljičak Dugački – koja je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bila na vrlo istaknutim položajima – no tekst oproštajnog govora dr. Frane Nevistića, također na odgovornim položajima, jest dostupan. Prvo je bio objavljen 19. studenoga 1974. u chicaškom tjedniku *Danici*, a zatim u ožujku 1975. u *Hrvatskoj Reviji*.

Dr. Frane Nevistić je rekao: „Časna majko [...] zahvaljujem ti i u ime moga sveučilišnog naraštaja, za koji su samostan bijelih sestara i crkva u Frankopanskoj ulici bili zadnje utočište, [u vremenu] između dva rata, pred progonima i nasiljem tuđinca.“ Mislio je na to kako su studenti nakon prosvjeda pred policijom preskakivali ogradu i bježali u obližnji samostanski vrt koji je tik uz zgradu Sveučilišta.

A uz grob se dr. Nevistić u mislima vratio i u njihovo zajedničko voljeno rodno Završje, sâm je bio rodom iz Šuice, „vlastništvo hrvatskih kraljeva, dragom dijelu Hrvatske, silom otkidanom i otrgnutom od Hrvatske“. I izrekao je da je siguran da je baš ondje, u rodnome Livnu, planula Bogoljubina ljubav prema hrvatskome narodu: „...Ondje je izgrađena Tvoja budna narodna svijest i nadahnuta volja za ustrajnu borbu za prava potlačenog hrvatskog naroda, što se sve savršeno podudara s metafizičkim temeljem...“

DR. NIKO BJELOVUČIĆ - ODVJETNIK NEPOĆUDAN U TRI POLITIČKA SUSTAVA

Obitelj Bjelovučić je vrlo značajna za Pelješac, a poglavito za Janjinu. Dala je brojne pomorske kapetane, trgovce, povjesničare i političare. Široj javnosti je malo poznato da je prvi Hrvat koji je samostalno upravljao zrakoplovom bio Ivan (Juan) Bjelovučić koji je ostavio neizbrisiv trag u vojnim zrakoplovstvima Perua i Francuske.¹ Malo poznatiji od njega je Nikola Zvonimir Bjelovučić (1882.-1952.), pravnik, političar, povjesničar i etnolog. Istina, on je više puta u životu napravio puni krug od hrvatskog nacionalista, borbenog pravaša koji se protivi srpskim svojatanjima hrvatskih područja i zahtijeva nešto kasnije trijalistički ustroj Monarhije, do pristaše jugoslavenskog unitarizma koji na Pelješcu vidi nepostojeće tragove srpstva, preko pristaše HSS koji se bori protiv srpske prevlasti i velikosrpstva u Kraljevini SHS, do kandidata na Jevtićevoj listi što mu za Banovine Hrvatske očito nije oprošteno, pa je namještenje morao potražiti na području Crne Gore.

Za Nezavisne Države Hrvatske Nikola Zvonimir Bjelovučić se javlja s nekoliko povijesnih radova u kojim ponovo možemo prepoznati njegove mladenačke pravaške ideale, dok konac života ipak dočekuje u komunističkoj Jugoslaviji kao lojalan i ugledan građanin. Sva ta lutanja su popraćena vrlo plodnom bibliografijom, ovisno o trenutačnom političkom usmjerenju veće ili manje historiografske vrijednosti, no da nije napravio ništa drugo činjenicom da je otkrio lik hrvatskog vladara, s tipičnom hrvatskom krunom u crkvi svetog Mihajla pored Stona, osigurao bi sebi mjesto u hrvatskoj historiografiji.

Osim navedene dvojice postoji čitav niz drugih Bjelovučića koji su vrlo malo poznati ili čak potpuno nepoznati široj jav-

Piše:

Darko UTOVAC

nosti. Jedan od njih je i odvjetnik dr. Niko Bjelovučić kojega valja razlikovati od pret hodno navedenog Nikole Zvonimira Bjelovučića. On je svojim djelovanjem obilježio političku scenu doline Neretve tridesetih godina prošlog stoljeća. Zanimljivo je da nalazimo veliki broj značajnih hrvatskih političara rođenih u Janjini, pa i jednog od najvažnijih dalmatinskih političara u drugoj polovici 19. stoljeća, katoličkog svećenika, pravaškog političara i novinskog urednika don Ivu Prodana (1852.-1933.). Iako pripada među najveće zaslužnike za očuvanje hrvatstva Dalmacije, on nažalost još uvijek nema svoje itekako zasluženo mjesto u kolektivnom sjećanju, ali ni u historiografiji. Nije nemoguće da je upravo primjer don Ive Prodana potakao i ove njegove sumještane na bavljenje politikom.

Niko Bjelovučić rođen je 14. travnja 1893. godine u Janjini gdje je završio osnovnu školu, gimnaziju je završio u Dubrovniku, a pravni fakultet u Zagrebu gdje je 1920. godine i doktorirao. Poslije je odvjetničkog i sudskog ispita radio je kao sudac u Vrgorcu, a potom i kao pomoćnik državnog odvjetnika u Šibeniku. Nepoznatog datuma se uključio u rad Hrvatske seljačke stranke (dalje HSS) što mu je predstavljalo problem budući da je radio u državnoj službi, koju je zbog toga i napustio. U Metković je doselio 1927. godine kao već profiliran član HSS-a. Budući da je bio doktor prava, držao je da mu ne će biti problem otvoriti odvjetnički ured, ali ta zadaća se pokazala iznimno teškom. Vlasti su mu priječile otvaranje odvjetničkog ureda sve do 1930. godine.

Između 1927. godine i 1930. godine radio je u odvjetničkim uredima dr. Josipa Slamniga, dr. Dušana Franića i dr. Pavla Cankija.² Zanimljivo, sva trojica navedena

odvjetnika bila su također politički angažirana. Ivan Slamnig, inače otac kasnije poznatoga hrvatskog pjesnika, bio je više puta kandidat Davidovićeve jugoslavenske Demokratske stranke. Iz nepoznatih razloga Ivan Jurić u svojoj knjizi o HSS u Neretvi tu izrazito jugoslavensku koaliciju Demokratske stranke, Težačke stranke i Bokelja potpuno krivo naziva listom hrvatskoga narodnog sporazuma, a tada, 1925. godine, njezin kandidat je bio Slamnig.³ Ta lista to nije bila ni po sadržaju ni po nazivu, zvala se Lista narodnog sporazuma i bila je čisto jugoslavenskog karaktera, a njezin nositelj bio je zloglasni Budislav Grgur Anđelinović.⁴ Dušan Franić je bio stranački kandidat i pristalica Trumbićevih federalista i disidenata HSS-a,⁵ dok je Pavao Canki u politiku ušao kao član HSS, da bi kasnije prišao ustaškom pokretu i naposljetku postao ministar u vladi Nezavisne Države Hrvatske, zbog čega je strijeljan poslije rata.

Kotar Metković u kojemu je kao odvjetnik i političar djelovao dr. Niko Bjelovučić, bio je napučen pretežito Hrvatima i katolicima. Ukoliko vjerujemo popisu stanovništva iz 1921., tu je živjelo 15.385 katolika i 312 pravoslavaca.⁶ Politički gledano, poslije ujedinenja 1918. godine u kotaru Metković nemamo nekih osobitih izraza nezadovoljstva novom državom, niti na izborima imamo kandidate koji zastupaju neki izrazito hrvatski program. Stanje se mijenja pred parlamentarne izbore 1923. godine kada u

3 Isto, 76.

4 „Kandidatske liste u južnoj Dalmaciji“, Novo Doba, br. 32, od 8. 2. 1925.

5 Jurić ponovo krivo navodi naziv liste i piše na str. 93 da se radi o kandidatu Hrvatske federalne zemaljske stranke, a iz teksta „Kandidatske liste na izborima 11. IX. 1927.“ u *Novom Dobu*, br. 210 od 10. 9 1927. nedvojbeno je da je Dušan Franić kandidat Hrvatske federalističke seljačke stranke, dakle udruženih disidenata HSS i Trumbićevih federalista.

6 Popis nije te godine obuhvatio nacionalnu nego samo vjersku pripadnost, no u Neretvi onoga vremena gotovo svi katolici su bili Hrvati, i gotovo svi pravoslavci Srbi.

1 Ivan Bjelovučić, (1889. - 1949.) poznat još pod imenom Juan u Peru i Jean u Francuskoj, prvi zrakoplovac hrvatskog porijekla koji je samostalno upravljao zrakoplovom, utemeljitelj ratnog zrakoplovstva Perua i časnik francuskog ratnog zrakoplovstva.

2 Ivan JURIC, *Osnivanje i djelovanje HSS u Donjem Poneretavlju*, Metković, 2007., 150.

Dalmaciji uslijed već potpuno otvorenoga velikosrpskog terora dolazi do širenja organizacija Hrvatske republikanske seljačke stranke (dalje: HRSS).

Tada bilježimo i prve stranačke organizacije u kotaru Metković. HRSS je te 1923. godine na izborima u kotaru Metković dobio više glasova nego svih 8 ostalih lista zajedno. Zabilježeni su i sukobi pristaša HRSS-a s pristašama Radikalne stranke i to u: Vidu, Slivnu, Podgradini, Borovcima i drugdje.⁷ Iz izbornih rezultata je primjetan znatan pad broja birača projugoslavenskih stranaka i znatan uspon broja birača HRSS-a koji tada zastupa republikanska načela i zahtijeva hrvatsku ravnopravnost u Kraljevini SHS. Iz toga je razvidno da je nepovratno prošlo kratko razdoblje opijenosti ili zavedenosti jugoslavenskom idejom. Taj proces nije tipičan samo za Neretvu nego je manje ili više vidljiv na svim hrvatskim prostorima.

Ako usporedimo broj Srba koji je živio u kotaru Metković s brojem glasača Radikalne stranke, ispada da je vrlo mali broj Hrvata glasovao za tu listu. Za parlamentarne izbore 1925. godine broj glasača HRSS-a je dodatno porastao, dok je oslabio utjecaj Hrvatske pučke stranke (dalje: HPS), a Hrvatska stranka prava (dalje: HSP) dobila je u kotaru Metković samo 9 glasova. Time se je HRSS profilirao u jasnog predstavnika političke volje neretvanskih Hrvata. U međuvremenu u HRSS-u dolazi do stanovitog kalkuliranja i spremnosti na kompromis s vlastima u Beogradu pa iz naziva nestaje pridjev republikanska, ali je unatoč tome stranka pobijedila 1926. godine u obje općine kotara Metković.

Na izborima za državni parlament 1927. godine bilježimo značajan pad potpore HSS-u u kotaru Metković, što je rezultiralo blagim porastom broja glasača HPS-a, ali još više apstinencijom. Do

Dr. Niko Bjelovučić

toga je vrlo izvjesno došlo zbog Radićeva odustajanja od republikanizma i njegove avanture s ulaskom u vladu. Pad broja glasača iznosio je oko 20% u odnosu na prethodne skupštinske izbore. Nešto blaži pad izborne potpore HSS-u bilježimo početkom 1927. godine u odnosu na prethodne oblasne izbore.

Te 1927. godine je, kao što smo već naglasili, i dr. Niko Bjelovučić doselio u Metković gdje je kanio otvoriti odvjetnički ured. HSS je te godine doživio znatne udarce, izgubio je dio radikalnijih glasača, a osobito u Dalmaciji, pa i u kotaru Metković pojavile su se skupine disidentne koje se nisu slagale s ublažavanjem stranačke retorike. Poslije atentata na Stjepana Radića i uvođenje šestosiječanjske diktature, zamro je odnosno zabranjen rad svih stranaka, no to je, naravno, bio samo privid. To su dokazali i izbori u svibnju 1935. godine.

Do tada je dr. Bjelovučić bio manje istaknut i izložen, no od 1935. godine preuzeo je čelnu stranačku ulogu u tada još uvijek formalno zabranjenom HSS-u Neretve i

to upravo u vrijeme kada je velikosrpski teror dosegao svoj vrhunac. Postao je kandidat Neretve na listi Udružene oporbe. Na dan izbora 1935. bilježimo dva iznimno nasilna događaja u kotaru Metković. U selu Vid žandari su napali bičevima žene i djecu koji su ostali u selu dok su muškarci otišli glasovati u Nova Sela. Po povratku s birališta, kad su saznali što se dogodilo, seljaci Vida su se samoorganizirali, naoružali i otišli pronaći žandare. Došlo je do sukoba pri čemu su obje strane rabile vatreno oružje, a kasnije je velik broj stanovnika Vida izveden na sud i osuđen.⁸ U Bijelom su Viru istog dana žandari ubili seljaka Ivana Veraju. Događaj nije nikada do kraja rasvijetljen niti su žandari ikada odgovarali za taj zločin.⁹

Burna je bila i predizborna kampanja, uz prijetnje nasiljem s obje strane. Posebno su borbeni bili seljaci Podgradine i Slivna. Svjedočanstvo o tome je ostavio fra Ante Gnječ. U njemu on tvrdi da su stanovni-

ci Podgradine i Slivna u blizini birališta izgradili vješala i da prijete da će objesiti svakoga tko bude glasovao za vladinu listu. Valja reći da je fra A. Gnječ, tada župnik u Pasićini, bio zamjenik kandidata na vladinoj listi Bogoljuba Jevtića pa je moguće da ponešto i pretjeruje kako bi ocrnio političke protivnika, no kako je ipak katolički župnik, za nadati se da čitavu stvar nije u potpunosti izmislio.

Za seljake navedenih mjesta on dalje piše kako su najgori opozicionari i ekstremisti koji poslije Petosvibanjskih izbora očekuju proglašenje samostalne Hrvatske sa svojom vladom i svojim novcem za kojega izrijeком tvrdi da se zove

7 I. JURIĆ, *Osnivanje i djelovanje HSS u Donjem Poneretavlju*, 62.

8 Za više vidjeti „Seljaci Neretvanske Krajine oslobođeni optužbe po čl. 3 Zakona o zaštiti države“, *Jadranski dnevnik*, br. 165 od 17. 7. 1935.

9 Ivan Veraja je ubijen žandarskim metkom na dan izbora 5. svibnja 1935. Na mjestu pogibije mu je godinu kasnije podignut spomenik koji i sada tamo stoji.

kuna. Nadalje piše kako seljaci pričaju da Pavelić na granici samo čeka pogodan trenutak s 200.000 vojnika i da će oslobođena Hrvatska biti do Drine.¹⁰ Naravno radi se o velikom pretjerivanju jer sveukupne snage ustaške organizacije u prvoj emigraciji nisu nikada prelazile tisuću naoružanih boraca. Ostaje otvoreno pitanje, uveličava li fra A. Gnječ ono što je čuo ili seljaci u svojoj želji uvećavaju broj ustaša u emigraciji. Otvara to i pitanje koliki je bio utjecaj ustaškog pokreta na HSS u dolini Neretve.

Naime Gabrijel Jovanović¹¹ i Mato Šuman¹² su kao mjesni dužnosnici HSS bili prisiljeni pobjeći iz Hrvatske te su provedli nekoliko godina u ustaškim logorima za obuku u Italiji, gdje su imali problema jer su ostali privrženi politici HSS-a. Osim toga u Slivnu i Podgradini živjeli su Petar Tutavac¹³ i Vice Bjeliš,¹⁴ za koje nedvojbeno znamo da su prije rata bili djelatni u HSS-u te u isto vrijeme bili pripadnici ustaškog pokreta. Ne bi bilo preveliko iznenađenje ako bi se otkrilo da radikalizacija neretvanskog HSS dolazi iz tog smjera.

Fra Ante Gnječ nadalje tvrdi kako je zbog opisanih događaja uhićeno 9 seljaka iz Slivna. On čak ide toliko daleko pa tvrdi da je zbog svega velika mogućnost izbijanja građanskog rata

u kotaru Metković, i pravda vlasti zbog poduzimanja radikalnih mjera prema izgednicima.¹⁵ U takvim okolnostima je dr. Niko Bjelovučić vodio izbornu kampanju u kotaru Metković. Vlast je zastrašivala narod, žandari su nesmetano ljude premlaćivali, pa i ubijali, a inače mirno stanovništvo je bilo na rubu otvorene pobune. U onovremenom tisku ne možemo pronaći nikakvih podataka o aktivnostima dr. Bjelovučića u predizbornoj kampanji, no to ne znači da ih nije bilo.

Obišao je, prema sjećanju starijih Neretvana, sva sela i na kraju ostvario pobjedu. Lista udružene opozicije na kojoj su se nalazili dr. Josip Berković¹⁶ i dr. Niko Bjelovučić kao zamjenik, dobila je 76,48.% glasova, te su obojica izabrani, jer je Berković bio kandidat i u drugom kotaru gdje je također pobijedio.

Nakon osvajanja zastupničkog mjesta u državnom parlamentu tisak počinje pozornije bilježiti njegove političke aktivnosti. Tako *Jadranski dnevnik* od 21. svibnja piše o velikom skupu u Staševici koja je osobito bitna, jer to mjesto pripada župi spomenutoga fra Ante Gnječa. Isti list u broju od 19. srpnja 1935. piše da je Bjelovučić održao sastanke u Otrčima i Pozloj Gori, a spominje se da je pri povratku u Metković njegov automobil u Momićima okružen od razdragane mase koja ga je zaustavila i tražila da kaže nekoliko riječi o političkoj situaciji, čemu je on i udovoljio¹⁷.

Jedno od prvih sela koje je posjetio u svojstvu narodnog zastupnika bilo je i Slivno. O tome nam svjedoči članak u *Jadranskom dnevniku* od 23. listopada 1935. u kojemu se spominje okupljeno narodno mnoštvo. Tom prigodom dr. Bjelovučić je govorio o dr. Vladku Mačeku i hrvatskom seljačkom pokretu, a Stanko Salacan¹⁸ o visokoj svijesti koju su

Slivanjci pokazali kod svibanjskih izbora i muka koje su tim povodom imali.¹⁹ U *Jadranskom dnevniku* od 1. listopada saznajemo za veliki zbor HSS koji se održao u Ljubuškom, a jedan od govornika bio je i dr. Niko Bjelovučić²⁰. Koncem 1935. godine Bjelovučić je posjetio mjesta Vidonje i Dobranje u Neretvi gdje ga je došlo čuti mnoštvo mještana, ali i velik broj Hrvata iz okolnih hercegovačkih mjesta.

Stranačka događanja su nastavljena i 1936. godine pa na stranicama *Jadranskog dnevnika* ponovo susrećemo dr. Bjelovučića.²¹ Prvo u najavi iz broja 146. od 27. svibnja 1936., gdje doznajemo da će velikom zboru HSS u Mostaru biti nazočno 200 Neretvana na čelu sa dr. Bjelovučićem i seljačkom glazbom iz Komina.²² U *Jadranskom dnevniku* od 13. lipnja 1936. godine saznajemo da je skup održan i da je bilo 50.000 okupljenih pristalica HSS koji su klicali Mačeku, a jedan od govornika bio je i dr. Bjelovučić²³.

Pozorno listajući brojeve tog dnevnika doznajemo i za neke druge, nestranačke aktivnosti dr. Bjelovučića. Između ostalog da je bio član HKD-a Napredak u Metkoviću, pa i predstavnik podružnice na glavnoj skupštini u Sarajevu 1936. godine. Razvidno je kako nije zaboravio ni svoj rodni kraj, jer je povodom posvećenja odnosno blagoslova zavjetne crkve u Dračama poveo veću skupinu Neretvana u Drače i Janjinu.²⁴ Slivno je posjetio ponovo 1936. godine i tom prigodom je izabrano novo vodstvo HSS za sva slivnjska

10 NAS, uredovni spisi, 1935., br. 1404/1935

11 Gabro Jovanović (1885.-1964.) mjesni dužnosnik HSS u Metkoviću, zbog žandarskog terora bježi u Italiju gdje se pridružuje ustašama. Tamo dolazi u sukob s većinom zbog privrženosti dr. Mačeku. Poslije jugoslavenske amnestije se vraća u Hrvatsku, ali u potpunosti odustaje od politike.

12 Mate Šuman (1909.-1942) rođen u Kominu, studirao u Zagrebu gdje dolazi u sukob s vlastima zbog svog hrvatstva. Kao i Jovanović bježi u Italije te se pridružuje ustašama, gdje nije prihvaćen iz istih razloga kao i Jovanović. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj biva uhićen. Prema obiteljskoj predaji, ubijen u Staroj Gradiški, a prema poratnom iskazu generala Ante Moškova pred jugoslavenskim komunističkim istražiteljima, umro u logoru od tifusa.

13 Petar Tutavac (1913.-1985.) hrvatski novinar, izdavač, prevoditelj, političar i politički emigrant iz Slivna.

14 Vice Bjeliš (1914.-1944.) političar HSS, povjerenik Hrvatskog radiša, posljednji urednik *Narodne svijesti* i ustaški dužnosnik u Dubrovniku, podrijetlom iz Slivna.

15 NAS, uredovni spisi, 1935., br. 1404/1935

16 Josip Berković (1885.-1968) liječnik, političar, pristaša HSS-a, diplomat u doba NDH i politički emigrant.

17 „Manifestacije dr. Mačeku po Neretvanskoj krajini“ *Jadranski dnevnik*, br. 195, 21. 5. 1935.

18 Stanko Salacan (1907.-1943.) mjesni političar HSS, ustaški tabornik Opuzena. Na njega su komunisti izvršili atentat između

Opuzena i Krvavca od posljedica kojeg je poslije nekoliko dana umro u bolnici u Metkoviću.

19 „Veličanstven zbor HSS u Slivnu“, *Jadranski dnevnik*, br. 248, 23. 10. 1935.

20 „Veliki zbor HSS u Ljubuškom“, *Jadranski dnevnik*, br. 229, 1. 10. 1935.

21 „Narodni zastupnik g. dr. Niko Bjelovučić u narodu“, *Jadranski dnevnik*, br. 298, 28. 11. 1935.

22 „Neretvani i veliki manifestacioni zbor HSS u Mostaru“, *Jadranski dnevnik*, br. 146., 27. 5. 1936.

23 „50 000 ljudi klicalo je vodi“, *Jadranski dnevnik*, br. 161, 13. 6. 1936.

24 „Izlet Drače – Janjina“, *Jadranski dnevnik*, br. 188, od 13. 8. 1936.

mjesta, a trag o tome sačuvan je u župnom ljetopisu župe Slivno Ravno.²⁵ Moguće je da je bio lovac ili barem zainteresiran za lovačku tematiku, jer se u *Jadranskom dnevniku* javlja vrlo opširnim člankom „Lovačke prilike u Neretvi“ kojim ukazuje na brojne nepravde i nezakonitosti te pogodovanje maloj skupini lovaca.²⁶

U drugome splitskom dnevnom listu, Novom Dobu od 29. studenoga 1937. saznajemo da je dr. Bjelovučić bio nazočan na velikom sastanku HSS-a u Splitu, gdje se raspravljalo o opismenjivanju narod.²⁷ Iz nekog razloga tiskovine poslije 1937. godine šute o političkim aktivnostima dr. Bjelovučića, no nedvojbeno je i tada bio mjesni čelnik HSS. Saznajemo to iz još jednog zapisa u župnom slivanjskom ljetopisu 1938. Te godine je opet posjetio više slivanjskih mjesta u kojima je održao skupove stranačkih pristasa. Ovog puta je došlo do incidenta koji je prouzročio mala ali bučna skupina mjesnih komunista. Da bi se izbjegao incident i nasilje, dr. Bjelovučić je umjesto javnog govora pred većim brojem Slivanjaca okupljenih za tu prigodu u kući jednog od pristalica održao sastanak s mjesnim čelnicima stranke.²⁸

Iz opisanog bi se moglo možda zaključiti da je komunistički pokret na Slivnu onoga vremena bio jak, no nije bilo tako. Radilo se o vrlo maloj skupini avanturista koje je okupio sin mjesnog dužnosnika Radikalne stranke Mate Babić, otac kasnijeg poznatijeg i zloglasnijeg književnika Gorana Babića. On je bio beogradski student. Tamo je vrlo izvjesno poslan kako bi produbio ljubav prema monarhiji i srpstvu, no otamo se vratio kao komunist.

Komunisti, dakle, nisu imali skoro ni kakvo značenje na području kotara Metković i to ne zato što su bili zabranjena organizacija, nego prije svega zato što nisu imali nikakvu narodnu potporu.²⁹ Osim spomenutog Babića, nekolicine povratnika iz prekomorskih zemalja, jednog austro-ugarskog vojnika koji je bio zarobljen i ostao u Rusiji poslije 1917., nešto malo radništva u Metkoviću, par seljaka i nešto obrazovanijih ili poluobrazovanih građana srednje klase u Metkoviću i

igdje drugdje osim u kotarima Metković i Imotski.³⁰ Dakle, HSS na čelu sa dr. Nikom Bjelovučićem je u kotaru Metković na mjesnoj razini imao apsolutnu vlast. Nemamo nikakvih potvrđenih saznanja, je li on imao kakvu ulogu u organiziranju i vođenju Hrvatske seljačke zaštite (dalje: HSZ) na neretvanskom području (osim jednog dvojbenog spomena u izvješću UDB-e koje ćemo kasnije vidjeti), iako nedvojbeno znamo da je HSZ odigrala ključnu ulogu 1941.,

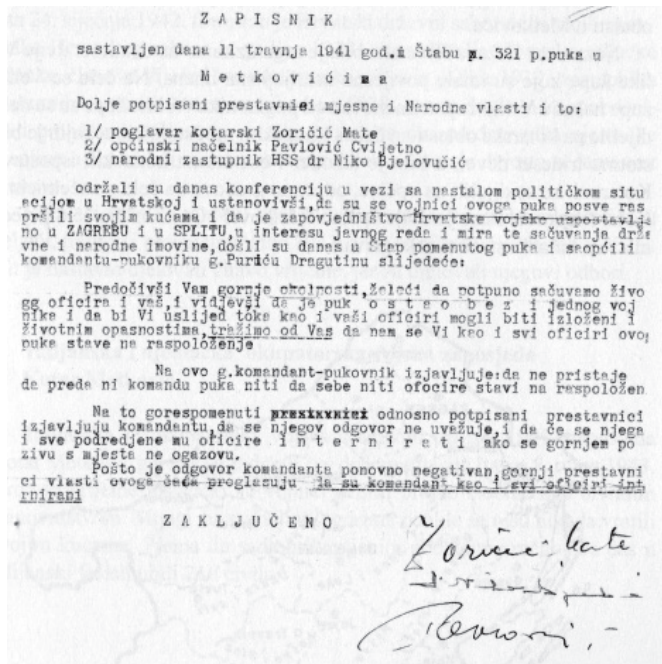
za vrijeme travanjskog prevrata.

Poluvojne formacije HSZ-a su razoružale nakon kraćeg sukoba žandarsku postaju u Metkoviću, razoružavala vojnike Kraljevine Jugoslavije koji su prolazili Neretvom i održavale javni red i mir u kotaru.

Teško je danas povjerovati, no najmanje dva čelnika HSZ-a iz Neretve su u komunističkoj Jugoslaviji suđena zbog razoružavanja jugoslavenskih vojnika u travnju 1941.,³¹ iako je ta ista država stavila izvan zakona i komunističku stranku. Bit će da je kod onovremenih komunista ipak pretezala jugoslavenska svijest nad ideologijom. Takva aktivnost HSZ-a svakako nije mogla proći bez znanja i odobrenja čelnika HSS u Neretvi, a to je bio dr. Niko Bjelovučić, pa je razumno pretpostaviti da je postojala ako ne njegov na-

putak, a onda barem odobrenje. Pogotovo ako znamo za još jedan događaj iz prve polovice travnja 1941. u Metkoviću.

Za trajanja Kraljevine Jugoslavije tamo je bio stacioniran 321. pukovnija („puk“) jugoslavenske kraljevske vojske. Kako se je već prvih dana rata raspala obrambena linija na gotovo svim dijelovima fronte, vojnici svih narodnosti počeli su masov-

Zapisnik o internaciji 321. pukovnije Jugoslavenske vojske u Metkoviću 11. travnja 1941.

Opuzenu, faktično ih i nema.

Dokaz tomu su izborni rezultati HSS u kotaru Metković 1938. godine i općinski izbori 1940., kad je HSS ostvario izniman rezultat. Na izborima 1938. je dobio preko 98 %, a na općinskim izborima 1940. nitko osim HSS-a nije ni istakao listu, a nije mi poznato da se to u Dalmaciji dogodilo

25 Darko UTOVAC, *Knjiga o Slivnu*, Opuzen – Čitluk, 2020., 114.-115.

26 „Lovačke prilike u Neretvi“, *Jadranski dnevnik*, br. 233, 6. 10. 1936.

27 „Veliki prosvjetni sastanak HSS u Splitu“ *Novo doba*, br. 277, 29. 11. 1937.

28 D. UTOVAC, *Knjiga o Slivnu*, 115.

29 Stanice narodne milicije u dolini Neretve su najvjerojatnije sredinom 1955. izradile elaborate za svako neretvansko mjesto. Iz navedenih elaborata je razvidno da su predratni komunisti iznimno rijetki, i da 1941. i 1942. u Neretvi nema spomena vrijednih partizanskih postrojbi. Za više vidjeti Blanka MATKOVIĆ, Stjepan ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj u dokumentima OZNE, UDBE i Narodne milicije (1944. - 1965.) Likvidacije i progoni*, Zagreb, 2018.

30 Za više vidjeti doktorska disertacija Hrvoja Markulina, *Organizacija i djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Dalmaciji (1935. - 1941.)*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2022.

31 Radi se o Stipe Vrnogi iz Metkovića i Luka Proviću iz Slivna, njihove presude se čuvaju u Državnom arhivu u Splitu, fond SUP-a Dalmacije a vjerojatno nisu jedini koji su suđeni zbog toga.

no napuštati postrojbe. Tako izgleda da su poslije 10. travnja u vojarni u Metkoviću ostali samo kraljevski oficiri s obiteljima. Gradska vlast ih je pokušala privoljeti da napuste Neretvu, no oni su to odbili. Dana 11. travnja bilježimo konferenciju općinskog načelnika Cvijete Pavlovića, kotarskog načelnika Mate Zoričića i narodnog zastupnika HSS-a iz Neretve dr. Nike Bjelovučića, na kojoj je zaključeno da se navedene oficire internira s područja Metkovića, budući da su se isti odbili predati ili staviti se na raspolaganje novoj vlasti.

Tu Bjelovučićevu aktivnost moramo promatrati u svjetlu činjenice da je dr. Maček poslije proglašenja Nezavisne Države Hrvatske dao izjavu u kojoj pozdravlja novu državu i poziva pristaše na lojalnost. Povijesne istine radi valja primijetiti da je u travnju 1941. godine HSS bio neusporedivo jači od ustaškog pokreta, no dr. Maček je kao i inače bio neodlučan i pasivan pa nije ni pokušao preuzeti vlast. Nedugo po proglašenju države ustaške vlasti su počeli primjenjivati određene mjere prema dr. Mačeku. Tu vrlo izvjesno trebamo tražiti uzroke povlačenja dr. Bjelovučića iz aktivne politike, jer je on bio potpuno na liniji politike dr. Mačeka. Sama stranačka struktura HSS se brzo urušila, najveći dio članstva u Neretvi je pozdravio obnovu hrvatske države, jedan daleko manji dio je što iz straha, što iz uvjerenja tek koju godinu kasnije prišao partizanima, a najmanja skupina je ostala na Mačekovoj liniji i zastupala politiku čekanja.

Među njima je bio i dr. Niko Bjelovučić, dapače moglo bi se reći da je bio i najznačajniji predstavnik te skupine. Zato je vjerojatno odbio i poziv Josipa Berkovića da u Metkoviću preuzme vlast u ime Nezavisne Države Hrvatske. Kako se čini, sudjelovanje u internaciji kraljevskih oficira iz Metkovića bio je prvi i jedini njegov javni politički čin u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Izgleda da se tada potpuno povukao iz politike. Kako nije djelatno stao na stranu Nezavisne Države Hrvatske kao velika većina drugih mjesnih dužnosnika HSS-a, nove ustaške vlasti su bile nepovjerljive prema njemu. Zabilježeno je da je pozvan na razgovor kod kotarskog predsjednika Kesića gdje mu je sugerirano da priloži izjavu u kojoj će podržati novu državu i da se poput

bivšeg čelnika HSS-a iz Opuzena Stanka Salacana uključi u novu vlast. On je odbio i jedno i drugo uz obrazloženje da se potpuno povukao iz političkog života.³²

Pozvan je i na zasjedanje Hrvatskog državnog sabora 1942., no nije se ni tamo pojavio. Nije poznato da je zbog odbijanja ponude kotarskog predstojnika i nenazočnosti na Saboru imao kakvih osobitih neugodnosti. Ivan Jurić u svojoj knjizi o povijesti HSS-a u Neretvi tvrdi da je dr. Bjelovučić razvio živu djelatnost HSS u Neretvi tijekom rata,³³ no za to ne nudi ni najmanji dokaz, niti smo mi uspjeli pronaći ikakvih indicija koje bi na to ukazivale. Prije će biti da se dr. Bjelovučić doista povukao iz aktivne politike.

Kao popularan i u narodu omiljen predratni političar, dr. Bjelovučić je bio zanimljiv i partizanima koji su ga pokušavali dobiti na svoju stranu. Ustvari, oni su prema njemu vodili dvostruku politiku, s jedne strane su ga optuživali za „reakciju“ i potporu novačenju u domobranstvo, a s druge strane s njime su razvili živo dopisivanje koje je sačuvano. Iz nje ga se vidi da su tražili kontakt, suradnju, pa i prelazak na njihovu stranu. Tragove o tome možemo pratiti u knjizi koju je izdao općinski odbor SUBNOR-a Metković. Zbirka je to dokumenata mjesnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske u knjizi 1 te zbirka partizanskih dokumenata u knjizi 2, sve bez komentara. Obje knjige su tiskane 1978. godine. Kad su knjige izašle, komunistička partija je uočila da objavljeni izvorni dokumenti ne prikazuju ustaše u dovoljno negativnu, niti partizane u dovoljno pozitivnu svjetlu, a bilo je prijepora oko uloge mjesnih Srba u ratu. Knjiga nije formalno zabranjena, ali je sustavno povlačena i uništavana. Danas postoje tek rijetki sačuvani primjerci.

U knjizi 2 saznajemo da, prema partizanskim izvješćima, „na liniji HSS-a“ dr. Niko Bjelovučić održava vezu s Franom Zekušićem i Antom Gudeljom,³⁴ također primjećuju da je Bjelovučićev rad oslabio i da nema više utjecaja u narodu;³⁵ jedan mjesni komunist optužuje da ga se može vidjeti kako šeta po Metkoviću s Nijemcima i četnicima,³⁶ što je vrlo malo vjerojatno, pogotovo u dijelu koji se odnosi na četnike. U jednom izvješću se navodi da Nijemci traže i njega i sinove, što pogotovo dokazuje da se u prethodnoj rečenici radi o potvori nastaloj tko zna iz kakvih razloga.³⁷ U istom izvješću se tvrdi kako se rad HSS na terenu ne osjeća.³⁸ Sljedeće izvješće navodi da je u Neretvi na liniji HSS-a ostalo tek nekoliko bivših dužnosnika: dr. Niko Bjelovučić, Petar Šale i Ilija Gabrić, dok je sve ostalo uz ustaše.³⁹ Naposlijetku iz partizanskih izvješća saznajemo da je početkom 1944. godine dr. Bjelovučić pobjegao iz Neretve na Pelješac i da je trenutno izgubljen kontakt sa njim.⁴⁰

Pisma koja je dr. Bjelovučić razmijenio s partizanima su sačuvana i Ivan Jurić ih je donio u knjizi o HSS u dolini Neretve.⁴¹ Iz njih je vidljivo Bjelovučićevo taktiziranje i traženje izlika zašto ne može otići na teritorij koji nadziru partizani, iako opet – vrlo izvjesno iz taktičkih razloga – ne nalazimo ni izravnog odbijanja. U svjetlu prethodno navedenih kvalifikacija iz knjige SUBNOR-a Metković možemo se složiti s Jurićevim zaključkom kako bi njegov dolazak partizani iskoristili da ga natjeraju na javnu osudu dr. Mačeka, ali moguće i za osudu njegova vlastita djelovanja. Znajući kakve su tada bile komunističke metode, moguće je da bi mu to bilo posljednje putovanje.

32 *Dokumenti iz doba narodnooslobodilačke borbe*, knj. 2, Općinski odbor SUBNOR-a Metković, Metković, 1978., 72. Dokumenti su dostupni samo u prijepisu u dvije navedene knjige, prema mrežnim podatcima originali bi se trebali čuvati u Arhivsko sabirnom centru u Metkoviću, no oni se tamo ne nalaze što je utvrđeno 6. ožujka 2024. godine pri posjetu toj ustanovi i razgovorom s arhivisticom Paulinom Šiljeg.

33 I. JURIĆ, *Osnivanje i djelovanje HSS-a u Donjem Poneretavljju*, 178.-181.

34 *Dokumenti iz doba narodnooslobodilačke borbe*, knj. 2, 50.

35 Isto, 54.

36 Isto, 61.

37 Isto, 74.

38 Isto.

39 Isto, 69.

40 Isto, 74.

41 I. JURIĆ, *Osnivanje i djelovanje HSS-a u Donjem Poneretavljju*, 183.-188.

Kuća dr. Bjelovučića sa spomen-pločom u Metkoviću

Po završetku rata komunisti ga nisu puštali na miru. Prvo su ga pokušali uključiti u svoje redove, no opet su tražili da javno osudi djelovanje dr. Mačeka, što je dr. Bjelovučić odbio. Tada su ga bez optužnice zatvorili na tri mjeseca, potom su ga internirali u Žrnovnicu također na tri mjeseca, a obitelj su mu izbacili iz stana u Metkoviću.⁴² Unatoč svemu tome, nisu ga uspjeli natjerati da pogazi svoja uvjerenja niti da se uključi u novu vlast, pa se poslije zatvora i internacije vratio u Metković i ponovo otvorio odvjetnički ured.⁴³

U dokumentima OZN-e, UDB-e i narodne milicije, dr. Niko Bjelovučić se također više puta spominje. Nalazimo ga na poslijeratnom popisu antinarodnih elemenata s područja Stanice narodne milicije u Metkoviću.⁴⁴ Iz izvješća OZN-e za travanj i svibanj 1945. saznajemo da je dr. Bjelovučić uhićen.⁴⁵ Nalazimo ga i na popisu sumnjivih osoba s područja NOO-a Metković,⁴⁶ kao i na popisu negativnih elemenata s Biokovsko neretvanskog područja.⁴⁷ U Elaboratu Službe

državne sigurnosti o Ustaškoj nadzornoj službi na području bivšega kotara Makarska, saznajemo da nije nepoćudan samo dr. Bjelovučić kao nepopravljivi pristaša HSS-a, nego da se potencijalnom prijetnjom novom poretku smatraju i njegovi sinovi Vuko i Živan, jer su anglofili.⁴⁸

Kad je ponovno otvorio odvjetnički ured, branio je većinu Neretvana suđenih za djela u rasponu od verbalnog delikta do ratnog zločina. Naime bilo je općepoznato da je politički neovisan od komunističkih vlasti i zato su ljudi vjerovali da će ih braniti najbolje što može. Pri tome nije previše mario za materijalna dobra, još i danas se čuje među dugovječnim stanovnicima Metkovića da bi znao odraditi čitavo suđenje, a da bi pritom od klijenta dobio samo jednu kokoš ukoliko bi ovaj bio lošeg imovnog stanja.⁴⁹ Hrabro se upuštao i u obranu onih koji su i prije suđenja po komunističkim vlastima bili predodređeni za smrt.

Tako je bilo i u procesu zapovjedniku ustaške milicije Podgradine Juri Šešelju održanom 1949. godine.⁵⁰ U obitelji Šešelj i sada je živo sjećanje na Bjelovučićevu zauzetost i predanost obrani Jure

Šešelja na sudu.⁵¹ Kao branitelj je sudjelovao u jednom od najzanimljivijih poslijeratnih procesa za ratne zločine. Naime 1941. godine kod Opuzena je usmrćen veći broj Srba i predratnih jugonacionalista.⁵² Nije sporno da se zločin doista dogodio te su odmah iza rata drakonski kažnjeni svi dostupni koji su imali ikakve veze s tim, čak i oni koji su bili promatrači na mjestu događaja, pa i poduzetnik iz Metkovića čijim kamionom su se ustaše poslužile u toj akciji.

Zbog unutarpartijskih obračuna i želje za obračunom sa svima koji su u Neretvi podržavali Nezavisnu Državu Hrvatsku, došlo je 1956. do nove optužnice za dvije skupine osoba osumnjičenih za taj slučaj, a ukupan broj uhićenih u istrazi prelazio je 30. Na dugotrajnom suđenju putem velikog broja svjedoka odvjetnici optuženih su uspjeli dokazati da su tvrdnje tužitelja neosnovane, pa je dio optuženih oslobođen, a dio relativno blago kažnjen. U drugom stupnju, poslije žalbe osuđenih, svima osim prvooptuženom Brunu Tomiću kazne su smanjene približno na vrijeme koje su proveli u istražnom zatvoru i na odsluženju kazne, tako da su odmah pušteni na slobodu.

UDB-a je bila jako nezadovoljna takvim razvojem događaja. To možemo vidjeti iz njezinih izvješća o slučaju koja se nalaze u vrlo opsežnom dosjeu Bruna Tomića koji se čuva u Državnom arhivu u Splitu.⁵³ U izvješću od 11. kolovoza 1956. doznajemo da je UDB-a postavila prislušne uređaje i da prisluškuje razgovore između branitelja i optuženih koji su i po tadašnjem zakonu bili povjerljivi. Također optužuju dr. Bjelovučića da je sadržaj optužbi otkrio drugoj skupini osoba koja je tek trebala biti uhićena, tako da su oni mogli prije uhićenja pripremiti obranu i pronaći svjedoke.⁵⁴

42 Isto, 152.

43 Isto.

44 B. MATKOVIĆ, S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina...*, 154.

45 Isto, 935.

46 Isto, 706.

47 Isto, 1095.

48 Isto, 1238.

49 Razgovor autora sa S. V. iz Metkovića, 1. 3. 2024.

50 Dosje Jure Šešelja čuva se u DAS fond 409, SUP Dalmacija, SUP Metković.

51 Razgovor autora s Denisom Šešeljem iz Podgradine, 29. 2. 2024.

52 Procjena broja žrtava kreće od 150 do nevjerojatnih 4000, no na temelju izvješća oružničke postaje u Opuzenu, zapisa u župnim ljetopisima i ranih partizanskih izvješća, realan broj ubijenih je između 250 i 300.

53 DAS fond 409, SUP Dalmacija, SUP Metković, dosje Bruno Tomić.

54 Isto.

U kolovozu 1957. godine sročeno je još jedno izvješće UDB-e u kojem se analizira tijek istražnog postupka, suđenja i predviđa ishod suđenja. Bjelovučića se optužuje da je prije rata organizirao Hrvatsku seljačku zaštitu, sudjelovao u razoružavanju jugoslavenske vojske, sudjelovao u interniranju oficira pukovnije jugoslavenske vojske iz Metkovića, kao i da je imovinu pukovnije predao ustaškim vlastima. Ponovo se njega i odvjetnika Bosančića sumnjiči da su upozorili buduće uhićenike druge skupine dok su još bili na slobodi o opasnosti koja im prijeti. Izvjestitelj UDB-e na jednom mjestu navodi kako mu se čini da sudski proces vodi obrana, a ne sud. Osvrće se i na sudca procesa za kojega tvrdi da je olako prešao preko tvrdnje svjedoka Mirka Gabrića koji je iskazao da bi u ovom procesu dr. Niko Bjelovučić trebao biti optuženik, a ne branitelj optuženih.⁵⁵

Posljednje izvješće UDBE u kojem se spominje dr. Bjelovučić vezano za ovaj predmet je od 5. kolovoza 1957. godine. U njemu se spominje kako je dr. Bjelovučić tražio od suda da bude ispitan u svojstvu svjedoka, kako bi iskazao da je za vrijeme zločina Pod topolom Bruno Tomić pio kavu s njim u Metkoviću, te da nije mogao biti na oba mjesta u isto vrijeme. Sud očito nije prihvatio njegovo svjedočenje, jer je Tomić osuđen i u drugom stupnju na dulju zatvorsku kaznu, no to prije možemo pripisati činjenici da je od 1943. bio ustaški logornik Metkovića nego da je doista bio sudionik u tom zločinu 1941. godine. Uostalom, te 1941. vodio je ustašku mladež u Metkoviću, i kao takav nije bio u poziciji odlučivati o smaknućima.

Puštanje uhićenih iz zatvora izazvalo je masovno oduševljenje u Metkoviću i okolicama. UDB-a o tome detaljno piše, čak i navode što je tko rekao. Dr. Bjelovučiću pripisuju da je pred neimenovanim doušnikom izjavio kako je ostvario veliku pobjedu, spasio naše ljude od sigurne smrti te da opet ima volje za svoje zvanje.⁵⁶ Doista, bila je to velika i neočekivana pobjeda nasuprot jasno iskazane volje komunističke partije i UDB-e. Prethodna izvješća o tome jasno i

Bjelovučićev grob

detaljno govore; nedvojbeno je razočaranje i ljutnja službenika UDB-e zbog tijeka i ishoda suđenja. Ovo je jedan od vrlo rijetkih slučajeva kada u komunističkoj Jugoslaviji montirani politički proces nije završio onako kako je to komunistička partija htjela. Nije pretjerano reći da barem dio zasluga za to možemo pripisati i odvjetničkoj vještini dr. Nike Bjelovučića, ali i njegovoj spremnosti da u obrani optuženih ide i dalje od klasične odvjetničke uloge. Uloga u ovom procesu mu je zasigurno priskrbila neželjenu pozornost UDBE o čemu svjedoči prostor koji su mu posvetili u izvješćima o suđenju Tomiću i drugima 1956. i 1957., no njegov dossier koji je gotovo sigurno na temelju navedenoga postojao, nismo unatoč pokušajima uspjeli pronaći.

Dr. Niko Bjelovučić umro je u Metkoviću 15. lipnja 1968., a pokopan je u obiteljskoj grobnici u Janjini. Nije težio materijalnome pa nije ni stekao veliko bogatstvo, a u svojoj političkoj i odvjetničkoj karijeri je to svakako mogao. Nije se prilagođavao političkim prilikama i uvijek se tvrdoglavito držao svojih uvjerenja što ga je u pravilu postavljalo nasuprot vlasti, bez obzira na to, tko bio na vlasti. U Kraljevini SHS unatoč zvanju doktora prava nije mu pune tri godine dopušteno otvoriti odvjetnički ured; godine 1935. preuzima mjesni HSS koji je još uvijek izvan zakona te u kampanji obilježenoj neviđenim državnim nasiljem ostvaruje veliku izbornu pobjedu u kotaru Metković na listi Udružene oporbe. Kasnije je iskusio komunističko nasilje još u Kraljevini Jugoslaviji kao zloslutan nagovještaj onoga što tek dolazi.

Po osnutku Nezavisne Države Hrvatske prvih nekoliko dana djelatno sudjeluje u obrambeno sigurnosnim aktivnostima, no vrlo brzo se povlači iz svega zbog odnosa novih vlasti prema dr. Mačeku. Odbija poziv kotarskog predstojnika Antuna Kesića na ljeto 1941. godine da se uključi u politiku, ali otklanja i poziv da nazoči Hrvatskom državnom saboru 1942. godine. Koliko je poznato to mu nije donijelo neke konkretne štetne posljedice, iako je nedvojbeno svrnulo pozornost ustaškog redarstva na njega. Kasnije bježi iz Metkovića na Pelješac, iako nije do kraja jasno je li do toga došlo zbog prijetnje da će ga Nijemci uhititi ili da bi izbjegao partizansku ponudu u kojoj je mogao pridružiti im se i osuditi dr. Mačeka ili u suprotnom odgovarati pred „narodnim sudom”. Iza rata komunisti ga opet pokušavaju pridobiti, no on opet odbija govoriti protiv dr. Mačeka, pa ga zatvaraju i interniraju, a obitelj mu završava na ulici. Ni to ga nije ponukalo da promijeni stajalište, ponovo je otvorio odvjetnički ured i branio brojne Neretvane pred komunističkim sudovima. To je navuklo pozornost UDB-e i sve drugo što ona donosi. Dr. Niko Bjelovučić je nedvojbeno u svakom političkom sustavu ostao nepokolebljivo Hrvat, ali i nepokolebljivo svoj. To mu je u životu donijelo samo probleme, ali i poštovanje neretvanskog puka, kao i osigurano mjesto u kolektivnom sjećanju.

55 Isto.

56 Isto.

SESTRA ROZARIJA ANA ŽUPIĆ: SJEĆANJA NA RODITELJE, NA DJETINJSTVO

Bilo je povlastica i zadovoljstvo susresti se sa sestrom Rozarijom Župić te zabilježiti o njenim sjećanjima na roditelje i na djetinjstvo u rodnome Radošiću, kraj Sinja.

Sa sestrom Rozarijom povezuje nas dugo poznanstvo i prijateljstvo, pa i rodbinske niti.

Sestra Rozarija je redovnica Družbe školskih sestara franjevki Krista Kralja Provincije Presvetog Srca Isusova u Splitu, živi u redovničkoj kući u Arbanasima u Zadru. Ima 86 godina, no njeno srce je vrlo mlado. Vesela je i optimistična, susrećemo je kako i do kasne jeseni svakodnevno pliva uz obale zadarskih Arbanasa, i u šetnjama uz more. Cijeli život je puno i predano radila – u Hrvatskoj, ali i u Austriji, u Njemačkoj te i u Italiji. Bila je pomoćnica na župama, njegovateljica bolesnika, bolničarka u staračkom domu, vjeroučiteljica, odgajateljica u dječjem vrtiću. Danas vodi molitvenu skupinu starijih žena.

Piše:

Maja RUNJE

Sjećanje je bilježeno u kući Družbe u Arbanasima u Zadru. Elementi zavičajnoga govora ujednačeni su prema standardu ondje gdje su se pojavili u oba oblika (primjerice: *podiliti, pivati, dica* ali i *podijeliti, pjevati, djeca*), a sačuvani su na drugim mjestima. Manje poznati izrazi u opisima tradicijske kulture objašnjeni su u samome tekstu, nisu isticani kosinama.

Žalimo da uz sjećanje ne vidimo fotografije iz razdoblja djetinjstva, no one nažalost ne postoje.

*

Rođena sam u selu Radošiću, u obitelji Župić, 1938. godine. Radošić je u blizini Sinja, na kraškoj visoravni uz padine brda Visoke. Župići moga rodnog Radošića u Cetinsku krajinu došli su iz Rame, kao i drugi Cetinjani, i to, kako je poznato, 1687. godine. Radošić ima dva dijela, jedan dio je Gornji Radošić, a drugi je Donji Radošić. Naše su kuće bile u sredini, moglo bi se reći u srednjem Radošiću. Od nas do crkve u Sinju, koja je naša župna crkva, ima dva i pol ili možda tri kilometra. U mom djetinjstvu je cesta koja je vodila u grad bila izravna na lomljenim kamenjem i pijeskom. Mi smo se spuštali prečicom, niz naš Klanac, po kamenju.

Radošić se prostire na velikoj površini pa od kuća na jednom kraju do kuća na drugom ima i sat hoda. Selo čine zaseoci koje smo mi zvali komšilucima. Komšiluk je obuhvaćao više kuća obitelji istoga prezimena. Tako su u Gornjem Radošiću: Markovići, Čolići–Ančići, Macani, Pavičići, Dršci i Hrštići. U Donjem Radošiću su: Radovići, Gugići, Križanci, Miluni, Ajdukovići i Mažurini. U Srednjem Radošiću bili su Župići i Medvidi. Mislim da su najbrojnije bile obitelji Gugića, njih je bilo i desetak kuća.

U vrijeme moga rođenja, 1938., živjeli smo u velikoj obitelji koju smo zvali zajednica. Zajednica je bila obiteljska zadruga koju su činili oženjena braća i njihova djeca. Kod nas se za obiteljske zadruge uvijek koristila samo riječ zajednica, a ne riječ zadruga. Zadruga je pojam koji smo mi susreli 1945. kad su komunisti došli na vlast i počeli tjerati seljake da odustanu od vlasništva nad svojom zemljom te se ujedine u radne zadruge, kolektive, a čemu su se gotovo svi seljaci u Radošiću, pa i naša obitelj, odlučno suprotstavili.

U zajednicama su članovi uvijek predano radili skupa i skupa su uživali plodove svoga rada. Zajednica se dijelila kad bi se broj članova iznimno povećao. U vrijeme mog rođenja u našoj zajednici bila su četvorica braće Župića: stričevi

Sestra Rozarija Župić, redovničko oblačenje, sestre Mila, Tonka i Zora, Split, 1957.

Petar, Pavao i Jure te naš otac Božo. Glava obitelji bio je naš did Ante.

Zajednica naših Župića podijelila se 1942., nakon smrti dida Ante. Sinovi su diobu ranije odlagali, osjećajući da bi se did odluci možda suprotstavio, a svakako zato što su znali da bi ga povrijedila. A dijeliti se jest bilo potrebno, zato što se obitelj zaista bila povećala. No bilo je i drugih razloga, nastupilo je bilo već vrijeme u kojem su se pogledi na život mijenjali. Ljudi su sve više težili životu u manjoj, vlastitoj obitelji – sastavljenoj od muža i žene, i njihove djece, te starih roditelja, onako kako danas vidimo obitelj.

Moj otac Božo rođen je 1913., bio je najmlađi sin svojih roditelja. Majka Pava bila je rođena 1918. godine. Očev otac bio je, dakle, Ante. Očeva majka bila je Iva. Baba Iva bila je rođena Župić, iz Donjih Župića. Did Ante umro je, kako sam rekla, 1942., a baba prije nego li sam se rodila. Majka je bila iz obitelji Medvid, iz susjedstva. Njezini roditelji, moji did i baba po majci, bili su Jozo i Ana. Baba Ana bila je djevojački Živalj, iz Podvaroši.

Did Ante umro je u miru, zadnje je rekao: „Mogu sad umrit kad se Boži rodio sin“. Mislio je na rođenje moga brata Joze koji je rođen 1941. godine. Istina, did je već i ranije imao unuke, dječake svojih starijih sinova, no sina Božu posebno je volio, i njegova je prvorođonoga sina očito smatrao pravim nasljednikom svoje loze. Did Ante i baba Iva imali su uz sinove Petra, Pavla, Jure i Bože, još i Duju i Stipu. Dujo je umro mlad. Stipe je u dvadesetoj godini, krajem dvadesetih godina, otišao u Argentinu. Mlade ljude u svijet je tjerala oskudica, iz Cetinske krajine iseljavali su u ono vrijeme u Južnu Ameriku, posebno u Argentinu i u Čile, i to zato što su te zemlje nudile ulazne isprave i mogućnost zaduživanja za brodsku kartu. Stric Stipe se nikada nije javljao, nije pisao, moguće je da je duboko u sebi doživljavao nepravdom što je odlazak zapao baš njega. Djed i baba imali su i kćeri. Sestre moga oca, moje tete, bile su: Mara, Šima, Pava i Luca.

Nakon diobe 1942. moji roditelji nisu ostali sami za sebe, već su se odlučili za zajednicu s očevim bratom Petrom i njegovom ženom Ivkom. Stric Petar, kojega

Radošić, kamenje, i zemlja obrađena trudom ljudskih ruku

smo svi zvali Pero, bio je rođen 1900., a teta Ivka 1902. godine. Otac i majka te stric i teta od prvoga su trena sve skupa radili i sve su dijelili. Dijelili su i sve radosti i brige. Živjeli su u potpunoj slozi. Međusobno smo se voljeli i poštivali. Ja sam posebno voljela svoju tetu Ivku. Zvala sam ju tetom, nisam ju zvala strinom, i to zato što je ona bila rođena majčina sestra, iz obitelji Medvid. Teta Ivka mi je i danas često u mislima, u mnogočemu mi je zauvijek ostala uzorom.

Naši Župići bili su plementi ljudi. Nazivali su nas Karličima. Rekli bi, za oca i za strica: Božo Karlič, ili Pero Karlov.

Rođena sam kao prvo dijete svojih roditelja, i krštena imenom Ana. Moja braća i sestre su: Jozo (1941.), Mila (1945.),

Anđelka Zora (1946.), Marija Tonka, sestra Bernarda (1947.), Ante (1950.) i Marko (1952.). U razdoblju između mog rođenja i rođenja brata Joze rođene su i dvije sestre, i jedna i druga krštene su kao Tonke. Obje su umrle kratko nakon rođenja.

Stric Pero i teta Ivka imali su troje djece: Katu (1934.), Stipu (1937.) i Stanka (1940.) Šestero djece im je umrlo! Pojedina su umrla kratko nakon rođenja, no umirala su i velika djeca, sinovi Ivan i Tomislav imali su već i deset godina, dobro ih se sjećam. I sjećam se velike tuge kad su umrli. Djeca su u našim selima u ono vrijeme često umirala, no gubitak šestero djece bio je ipak iznimno težak teret za roditelje Peru i Ivku. Vjerujem da

su gubitak mogli podnijeti zato što su bili ozbiljni vjernici. Teta Ivka je bila zaista sjedinjena s Bogom.

Zajednički život roditelja te strica Pere i tete Ivke počeo je u staroj obiteljskoj kući, no uskoro smo se preselili u kuću

koju je otac naslijedio od svojih starijih rođaka, Marka Župića i njegova brata, a koji su umrli bez djece. Ti su stari stričevi ocu bili ostavili i zemlju, no on i stric Pero odlučili su da se sva zemlja sabere u jedno i dijeli na četiri dijela, među četvoricom braće. Dva dijela zapala su oca i strica Peru, a druga dva stričeve Pavu i Juru.

Glavna prostorija naše kuće bila je kužina. U njoj je u mom najranijem djetinjstvu bio mali samostojeći kuhinjski štednjak na drva, bosanski špajer, s pećnicom i dvama kolima, većim i manjim. Početkom pedesetih već smo imali i pravi, veći špajer. U prvo vrijeme nismo imali komin, ognjište, no otac je, čim je mogao, uz kuću sagradio tezu, kućicu s krovom na jednu vodu, i ondje je ozidao komin. Na kominu su bile komaštre, i na njih bi se vješali lonci. Na kominu je teta Ivka svaki dan pekla kruh. Tijesto je stavljala pod glinenu peku, peku je pokrivala žeravom.

U kužini je stajao veliki stol, a uz njega sa svake strane po jedna škanja, klupa bez naslona. Suđe je stajalo na škanciji, na policama. Lonci su bili bakre i teće. Bakre su bile od gline, a teće od jednostavne metalne smjese. Kad se teća koristila, trebalo je paziti da ne padne jer bi lako dobila ulupine.

Obroci su nam bili: ručak, užina i večera. Ručak je, dakle, bio doručak, a jelo bi se prokuhano mlijeko i udrobljeni kruh, ponekad i kava od ječma.

U podne, za užinu, imali bismo rezance, krumpir ili drugo kuhano povrće začinjeno mašću. U vrtu uz kuću uzgajali smo: verzet (zeleni kupus), glavati kupus, blitvu, krumpir, kapulu (crveni

luk), luk (češnjak), pomidore (rajčicu) i zelenu salatu.

Za večeru se češće kuhalo zelje. Zeljem smo zvali samonikle biljke koje bismo brali na livadama, na ravnim zemljištima ili uz mejaše, međe. Brali smo i kuhali: tust, lobodu, mladi kukurik, zečje brčice, kiseljačicu, koromač, mladu kupinu, šparoge. Ali za večeru se češće kuhala i kaša od bijelog brašna, na mlijeku. Ili pura kumpirača, od kukuruznoga brašna. Kumpiraču bi teta Ivka izrezala na kocke, pa bi nama djeci rekla: „Evo, dico, kolača!“ A nama bi bilo ukusno kao da jesu kolači.

Spavali smo na krevetima koji su imali slamarice ispunjene lepušinom, suhim listovima sa stabljika kukuruza. Mi, djeca, spavali bismo i po troje na jednome krevetu. Najmanje dijete bilo bi u bešiki, kako smo mi zvali kolijevku, a kad bi malo poraslo, u nju bi došlo drugo novorođeno dijete. Često bismo mi, veći, lijegali i uz mate. Nikada nam nije bilo tijesno! A imali smo dosta plata i pokrivača. Posteljinu smo lukšijali, dakle iskuhivali u lugu, ispirali ju, a onda sušili na grmovima kupina. Takve su plate divno mirisale!

Oca smo naravno zvali ćaća. Ćaća je bio zaposlen kao skladištar u rudniku „Ruduši“, u Sinju. U rudniku se kopao garbun, ugljen, i to lignit. U tom rudniku se 1954. dogodila strašna eksplozija koja je ubila sedmoricu rudara u samome oknu. Ćaća je za naše prilike bio vrlo školovan čovjek, imao je malu maturu, završio je bio četiri razreda ondašnje gimnazije, u Sinju. Stric Pero nije bio trajno zaposlen, on je izvan kuće radio povremeno, obično u kamenolomima, kojih je bilo na više mjesta. Plaće, odnosno zarade, uvijek su bile male, no ćaća i stric Pero ipak su u kuću redovito donosili nešto novca, što je olakšavalo život naše velike obitelji.

Kod nas je uvijek bilo teško s vodom. Na području Radošića nema vode u tlu, nije do nje moguće doći kopajući. U vrijeme moga djetinjstva koristili smo stoga vodu iz kamenica. Kamenice su veće udubine u zemlji, imaju kamenito ili glineno dno, a voda u njih dolazi površinski. U našima se skupljala tako što su se kišne bujice slijevale s Visoke. Visoka je jugoistočna padina Svilaje, od Svilaje je odvojena kanjonom potoka Sutine.

Cetina u Sinjskome polju

Mlinica na Cetini (sačuvana), Mostine, Bajagić

Iz kamenice koju smo zvali Donja kamenica pojilo se blago, i to tako što smo vodu zahvaćali sićem, kantom, i ulijevali je u obližnje drveno korito. Koristili su ju pet obitelji Župića.

Druga kamenica zvala se Mala kamenica. U njoj smo mi, djevojke i žene, ispirale robu, rublje. Mislim da sam već s deset, jedanaest godina bila zadužena za pranje robe, osobito za dičije, za pelene i dječju odjeću. I sjećam se jedne zgode, mogla je biti 1947. ili 1948., kad mi je sapun upao u kamenicu i nisam ga više mogla izvaditi. Taj smo sapun bili dobili u paketima UNRRA-e i to onim paketima koji su sadržajem bili dosta dobri i koji su se dijelili samo zaposlenima u rudniku. U to vrijeme bila je velika povlastica dobiti takav paket, ljudi su u svemu oskudijevali. U paketu je obično bilo nešto šećera, mlijeka u prahu, jaja u prahu, topljenog žutog sira i koji sapun. No, kad je taj sapun upao u kamenicu, blago nije htjelo piti, i ljudi su se pitali što je uzrok. Otkrili su o čemu je riječ, i okrivili su učiteljicu! Smatrali su da je samo ona mogla imati mirisavi sapun. U našim seljačkim kućama bilo je u ono vrijeme samo domaćega sapuna, no i njega malo, a radili smo ga od masnih mesnih otpadaka i sode kauštike, tako što smo smjesu vrlo dugo kuhali i izlivali ju u drvene kalupe. Ja, koja sam nepriliku s mirišljivim sapunom bila izazvala, šutjela sam! Bojala sam se priznati da je sapun ispao meni!

Treću smo kamenicu zvali Velika kamenica. Vodu iz nje koristili smo za kuhanje i piće pa iako je znala biti mutna, posebno poslije kiše.

U kamenicama bi vode bilo do sredine proljeća, a onda bi sve presušile. Tada se po vodu išlo na rječicu Gorućicu, s magaretom na kojem su bile dvije velike vučije, izdužene bačvice od drvenih dužica. Gorućica je bujični potok, izvire podno Pavića klanca, zapadno od Sinja. Kad jesenske kiše napune podzemne spremnike, Gorućica poteče kao prava rijeka, i teče kroz Sinj, sve do Cetine. Ali već krajem svibnja i ona obično presuši,

Slika Gospe Sinjske, putovala s narodom iz Rame, stigla 1691. preko Radošića u Sinj; na oltaru Svetišta u Sinju a replika u kući svake sinjske obitelji

povuče se u podzemlje. No uz Gorućicu, na mjestu u blizini Kule, bio je iskopan lijepi, obzidani bunar, a u njemu je vode ipak uvijek bilo. I onamo me majka slala, s magaretom. Zahvaćali smo vodu sićem koji je visio na konopu, i ulijevali u vučije. Dok sam bila manja, obično bi mi netko pomogao, a s jedanaest, dvanaest godina sam sve znala i sama. A naše magare Lila bilo je blaga i poslušna životinja, i s njom nije bilo teško.

Sjećam se da je Lila svake godina imala mlado, pule, i da smo se mi, djeca, veselili malom magarčiću. A naša Lila bila je tako dobro magare da su ljudi uvijek htjeli njeno mlado, pa bi se već unaprijed znalo tko će uzeti novo pule.

Svi smo bili dobri prema našim životinjama, a posebno je životinje voljela naša mate. Imali smo u mom djetinjstvu tri krave: Jelenku, Žutulju i Dragulju. Sjećam se kako bi mate kravu češće pogladila, i tepala joj blagim riječima. Krave bi znale biti vani, pasle bi, a mate bi ih išla pomusti. Kravu bi pozvala: „Jelenka, dodi!“, i krava bi sama došla. A sjećam se i kako je mate jednom za proloma oblaka istrčala iz kuće i kroz vodu do koljena

pošla tražiti Lilino pule, koje je bilo negdje zaostalo. Donijela ga je u naramku k nama u kužinu, pa ga je brisala i sušila, i tješila ga.

Čača i stric bili su marljivi ljudi. Sjećam se kako su poslije posla odmah išli raditi u naš vinograd, ili na njivu, onamo gdje je bilo potrebno. Vinograd je bio na Zagrađi. Njive su bile Dolac, Duga, kod Krčeljka, na Pisku. Livade smo imali u Polju. Kad se kosilo, glavni kosac bio je stric Pero, a pomagali su mu ljudi koji su godinama išli jedan drugome kositi. Kosilo se ručno, kosama, nije bilo nikakvih strojeva.

U Radošiću je u mom djetinjstvu bila četverogodišnja pučka škola, zgrada škole nalazi se u blizini naše kuće. Škola je imala jednu prostoriju, istovremeno su na nastavu išla dva različita razreda, primjerice, prvi i treći razred. U moje vrijeme u učionici bi nas bilo možda tridesetak, što znači da je u školi u četiri razreda moglo biti ukupno oko šezdeset učenika. U učionici nije bilo grijanja. A kod nas, poznato je, bude bure, pa i snijega. Na staklima bi znale biti šare od leda.

U prvi razred sam krenula 1946., mislim da u jesen 1945. nisu održavali nastavu. Učiteljica je bila Zorka, prezimena se nažalost ne sjećam. Ali znam da se malo učilo. Kad sam završila 4. razred, dalje se moglo u gimnaziju u Sinj. Mate me htjela upisati, no teta Ivka se žalila da ne će imati tko paziti djecu i ja sam ostala kod kuće.

Uvijek su me čekale dužnosti. Tolika sitna djeca! Trebalo ih je čuvati, hraniti, oblačiti, češljati. Ali ništa mi nije bilo teško, voljela sam raditi. Teta Ivka me znala pohvaliti, rekla bi: „Kud ja okom, ona skokom!“. Sjećam se i da sam kao desetgodišnjakinja već išla s našim magaretom u mlin na Demerovcu na Cetini, podno sela Čitluka. Mate me možda prvi put ispratila do Jakina guvna, a onda je rekla neka dalje idem sama, za magaretom, ono je već znalo put. Na magaretu je bio samar, i bile su dvije vreće, s pšenicom ili kukuruzom. I znam da me je mate uvijek podsjećala: „Reci mlinaru Iliji da iz svake vrice uzme jednaki ujam, da magare ne kriva kad se budete

vraćali!“. Bilo je naime potrebno da teret bude jednoliki raspoređen, da magare ne posrće. Ujam je bio dio brašna koji je mlinaru ostajao kao plaća za njegov rad.

A sjećam se da sam, isto već s deset, jedanaest godina, išla i sa stricem Perom u drva, u naše Ograde, kod Držaka, ondje je bila naša šuma. Stric je sa sobom nosio kosir i sjekiru, njima je sijekao granje, i vadio je panjeve. Ja sam u tim prilikama brala šumske jagode. Divno su mirisale! Stric bi drva tovario na magare, prvo na jednu stranu. Tu bi stranu zatim podbočio čvrstom rašljastom granom, pa bi drva tovario i na drugu stranu. A naša Lila bi teret strpljivo nosila kući.

Mislim da se u djetinjstvu skoro nikada nisam igrala! U najranijim godinama imala sam jednom jednu bebu, od krpa mi ju je bila napravila rodica Anđelka, lijepa i dobra djevojka koja je živjela u kući odmah do naše, i koja me voljela, kao što sam i ja voljela nju. Ali prilika za igru bilo je vrlo malo. Uz to u susjedstvu i nije bilo djevojčica mojih godina. Bilo je jako puno djece, malih i velikih, no ne baš mojih vršnjakinja. Bila je jedna curica u Mažurina, i bile su Kika i Anka, kćeri moga ujca, u Medvida. U njihovoj kući smo se koji put, mi curice, kupale u maštalu, velikom drvenom vjedru. Kika i Anka znale su jako dobro plesti i vesti, često su išle k blagu pa su imale prilike vježbati. No ja sam bila dobra u pjevanju. Sjećam se da smo se mi, djevojčice, ponekad znale u pjevanju i natjecati. Natjecale smo se, sjećam se, i kao školska djeca, za vrijeme odmora, na školskom dvorištu. I ja bih uvijek bila najbolja! Braća i ja naslijedili smo glazbenu nadarenost i s ćaćine i s materine strane. Pjevala sam, tada, u školskom dvorištu:

Grlo moje piva i gargaša,
sinoć mi ga saprljala kaša!

Ili:

Šara moja, šotana na šare,
koja mi je varala bećare!

A učiteljica nas je učila samo partizanske pjesme! Morali smo vikati: „Život damo, Trst ne damo!“ I pjevali smo:

Fra Bernardo Medvid, ujak, politički zatvorenik u Jugoslaviji, Sinj, oko 1950.

Oj, Kozaro, puna li si lista,
više ima mladih komunista!

Ali jedno je bila škola, a drugo su bile vrijednosti koje su se prenosile u obiteljima! Svi smo mi išli na vjeronauk. Govorili smo da idemo na dotrinu, što je bilo od riječi doktrina. Moj prvi vjeroučitelj bio je fra Nikola Gabrić, bio je iz Metkovića. Mislim da smo ispočetka, do prve svete pričesti, išli dvaput tjedno, a u istoj skupini smo bili mi, djeca s Radošića, i ona iz Lučana. Bilo nas je jako puno. Ali svi smo uvijek bili mirni i slušali smo vjeroučitelja, pa iako smo morali stajati na nogama jer u prostoriji nije bilo ni klupa ni stolica. A zimi ni ondje, kao ni u školi, nije bilo grijanja, no nama to nije smetalo.

Gotova sva djeca iz Radošića išla su na vjeronauk, izostajali su samo oni iz komunističkih kuća. Komunisti nisu svoju djecu ni krstili, tek su to možda učinili kasnijih godina, i to potajno. Ali takvih komunističkih obitelji kod nas ipak nije bilo puno, u našem susjedstvu bili su samo jedni. Nismo ih gledali s poštivanjem, pazili smo što pred njima govorimo, bojali smo ih se. No, mislim da se većina njihovih ukućana pred nama zapravo stidjela.

Naš obiteljski život duboko je prožimala vjera. Sjećam se kako sam kao mala curica gledala kako bi se ćaća u rano jutro dizao, oblačio se, te istovremeno molio. A njegova molitva bila je ozbiljna i duboka, ne samo nešto površno. Ćaća nikada nije psovao.

Svi članovi obitelji redovito su išli na nedjeljnu misu. Mate bi obično išla na misu koja je bila u osam sati. Teta Ivka bi često išla već u šest ujutro. U deset je bila velika, pjevana misa, uz koju je pjevao zbor, na tu bi misu obično išli muškarci. Mate se uvijek brinula da mi, djeca, idemo čisti i uredni, iščešljani. Često bi uvečer prala našu robu i sušila je uz špajer, da u nedjelju ujutro bude pripravljeno.

Jako rado se sjećam kako nas je ćaća na svetog Antu vodio u procesiju! To je bila naša velika procesija, u njoj je uvijek sudjelovalo jako puno ljudi, iz svih naših sela. Povorka je išla oko cijeloga grada. Na mene je jaki dojam ostavljalo kako bi ćaća kod kuće skinuo cipele, svezao vezice, prebacio cipele preko ramena, i tako bos krenuo niz Klanac, po kamenju. A mi, djeca, smo svi išli bos! I sva druga djeca dolazila su u procesiju bosa. Bila je riječ o vrsti pokore, o pokazivanju ljubavi prema svetcu koji se kod nas iznimno štovao. I svako dijete je u ruci nosilo cvijet ljiljana. A i žene i djevojke su išle bosc. U crkvi smo svi stajali bos.

Brojne žene u Radošiću postile su u čast svetom Anti, i to ne samo u lipnju, već tijekom cijele godine. Mate i teta Ivka postale su redovito utorkom u čast svetome Anti, a subotom u čast Gospi. Jele bi malo i oskudno: utvrdo kuhanih krumpira, kruh koji bi umakale u razvodnjeno i zašećereno vino, a tijekom ljeta i rane jeseni možda kruh i grožđe, ili koju smokvu. Kod nas ima smokava, mada sazrijevaju puno kasnije negoli one u Kaštelima.

U našoj kući se svaku večer molila krunica. Mislim da se u svim kućama na Radošiću – osim u komunističkim! – uvečer zajednički molilo. Kod nas je obično predvodila teta Ivka. Čim bi se smrklo i kad bi zazvonila Zdravo Marija – kod nas se dobro čuje zvono s naše crkve u Sinju – svi

bi ulazili u kuću, sjedali. Započinjali bismo molitvom, a na štednjaku se nešto kuhalo. Uvijek se molilo za pokojne. Molilo se i za blago. Duboko u meni je i danas slika strica Pere kako skida kapu, stavlja je na koljena, i počinje moliti.

Na ispovijed su svi išli uoči Božića i uoči Uskrsa. Život je u potpunosti bio prožet vjerom. I bio je prožet ljubavlju. Roditelji su se voljeli između sebe. I voljeli su svoju djecu. Sjećam se kako nas je čaća po noći pokrivao, i ljubio nas. Roditelji su se veselili svakom novom djetetu, uvjereni da je život od Boga. Nisam nikada čula da bi žene spominjale abortus. Rađale su kod kuće, pomagala bi koja babica, k nama bi dolazila jedna žena Šimac, iz Šimaca. Porod se smatrao normalnim dijelom života, i koliko ja znam, žene su rađale brzo i jednostavno.

Ratnih se godina sjećam mutno, ali ipak ih se sjećam. Često smo bježali u Visoku. Ali poratnih godina se osobito dobro sjećam. Među odraslima se šapljalo da dolazi nesreća, da komunisti sa sobom nose zlo. Odmah je zavladao strašan strah. Proganjali su ljude. Sve su nas proglasili ustašama. Ubijali su i uhićivali svećenike.

Za nas je najstrašniji događaj bio uhićenje našeg ujca Maće, materina brata, fra Bernarda Medvida. U obitelji smo ga zvali Maćo zato što mu je krsno ime bilo Mate. Fra Bernardo je bio rođen 1914. godine. Mladu misu služio je u Makarskoj 1941. godine. Oznaši, pripadnici jugoslavenske tajne policije, po njega su došli u studenome 1945., u sinjski samostan. Uhitili su i tetu Zoru, najmlađu materinu sestru. Nju su nekoliko mjeseci držali u zatvoru u Splitu u samici. Kasnije je teta Zora svjedočila o tome kako je vidjela da su jugoslavenski vojnici uhićenike tjerali na kamione, i odvozili ih. I vidjela je da su se kamioni kasnije vraćali prazni.

Fra Bernarda su optužili da je pomagao križare. Kod nas jest bilo križara. Bili su to hrvatski vojnici koji se u svibnju 1945. nisu htjeli povlačiti već su se skrivali u šumama, i nadali se prevratu. Naš ujac je volio hrvatsku državu, i bio je svećenik i volio je ljude, i sigurno je poma-

Sestra Rozarija, na vratima samostana u Zadru, Zadar, 2024.

gao kome je mogao. Jugoslavenski Vojni sud u Splitu osudio ga je u travnju 1946. na tri godine zatvora. Kaznu je služio u kaznionici u Staroj Gradiški. Ondje su strahovito mučili sve političke zatvorenike, a svećenike su osobito teško mučili.

Kad su uhitili i osudili ujca Maću, u obitelji je nastao užas. Teta Ivka je molila cijele dane i noći. Možda je molitva pomogla da fra Bernardo preživi tešku tamnicu. Ali, Udba je fra Bernarda i kasnije stalno progonila. Bio je pametan, učen, i zgodan, i vrlo glazben. Pokušavali su ga uništiti na svaki način. Kad nisu mogli silom, obećavali su mu brda i doline, između ostaloga da će dobiti mjesto pjevača u splitskom kazalištu. Fra Bernardo svoja uvjerenja nikada nije promijenio.

Kad je došla zla Jugoslavija, roditelji su bili posebno nesretni zato što su komunisti trovali djecu. Sjećam se jedne prilike kad je istaknuti sinjski partijac Vice Buljan s nekim svojim prolazio uz našu kuću, pa mu je mate prigovorila zašto su baš tada bili uzeli čaću na vojnu vježbu a na zemlji nema tko raditi, a kuća je puna sitne djece.

Buljan se tada okrenuo meni, mislim da sam imala deset godina, da je bila 1948., i rekao mi da će mi kupiti postole ako dobro zapjevam. Mate je škripala zubima. A ja sam zapjevala:

Sinju, grade, zastave te kite,
Staljinove i maršala Tite.

Sjećam se kako je Buljan skočio, i povikao: „Nema više Staljina!“. A ja sam na to pitala: „A kad je umro?“ Cipele naravno nisam dobila, a ne bi ih bila dobila niti da im se pjesma svidjela. Jugoslavenskim komunistima laž je bila najbliža prijateljica.

Čaću i strica su tjerali u kolektiv, u radnu zadrugu, ali čaća je rekao: „Ne idem, pa da me razapnu!“

U Split sam prvi put putovala 1952., bilo mi je 14 godina. U to vrijeme sam u sebi već bila jasno odlučila da želim biti časna. U Sinju sam poznavala školske sestre franjevke, i željela sam postati njihovom sestrom. Put me stoga vodio na splitski Lovret, da pitam mogu li me primiti. Sestra Ana Vidić, koja je tada bila u Sinju, morala je tih dana svojim poslom u Split, i bila je spremna da putujem s njom. Išle smo našom sinjskom feratom. Bila sam jako uzbuđena, pitala sam se što će reći časne na Lovretu. A bilo mi je drago i da ću vidjeti more. Nestrpljivo i pažljivo sam čekala kad ćemo na Klis, djeca su mi bila rekla da se more nakratko pokaže, da treba paziti da se trenutak ne propusti. I zapravo ne znam jesam li tada vidjela more. Znam da je bilo tunela, i puno dima. I da se dugo putovalo, mislim i dulje od tri sata.

Na Lovretu mi se odmah jako svidjelo. Sve sestre koje sam tada sreća bile su nasmijane i drage. Sve mi se ondje činilo prekrasnim. I odluka da je moja budućnost u samostanu postala je vrlo čvrstom.

Ali proteći će još pune dvije godine prije negoli zaista napustim kućni prag i krenem na svoje doživotno – sretno! – redovničko putovanje. Na Lovret sam zastalno došla 3. ožujka 1954. godine. Otamo ću kasnije krenuti dalje, mnogim putovima. Radošić, slike djetinjstva, roditelji i roditeljski dom ostali su naravno uvijek duboko u meni.

KRIŽARSKA AKTIVNOST U OPUZENU PREMA PODATCIMA IZ DOSSIERA STJEPANA POPIĆA

(Prilog proučavanju križarskih aktivnosti u Neretvi)

Poslije sloma Nezavisne Države Hrvatske oružani otpor komunizmu i drugoj Jugoslaviji trajao je u hrvatskim zemljama još godinama iza rata, ponegdje sve do početka pedesetih godina. Iako su snaga i otpor s vremenom opadali, razvijena je znatna aktivnost kako oružanih skupina tako i onih koji su ih logistički pomagali. Ovih drugih je bilo znatno više. Na primjeru Neretve to vidimo u slučaju Krstičević i Gvati, gdje imamo doslovno desetine onih koji materijalno pomažu križare, a isto je i u slučaju Milasove skupine koja je likvidirana kod Vida.¹ Na jednog poginulog i zarobljenog križara imamo znatno veći ljudi suđenih ili bez suđenja ubijenih zbog pomoći križarima. Povijest križarskog otpora je prilično slabo istražena na svim hrvatskim prostorima, a o onima koji su ih logistički pomagali zabilježeno je još i manje unatoč činjenici da su često suđeni jednako strogo kao i sami križari.

Nedavno smo na stranicama ovoga časopisa imali prigode čitati o osobito razgranatoj i snažnoj mreži križarskih suradnika ili jataka, kako su ih istražitelji OZN-e i UDB-e nazivali, na području grada Metkovića i bližih prigradskih naselja.² U izvješću UDB-e vezanom za taj slučaj, spominju se, doduše, u istom kontekstu i osobe iz Opuzena ili iz još udaljenijeg Rogotina, no bez nekih dodatnih podataka. Nove tragove križarskog djelo-

Piše:

Darko UTOVAC

Stjepan Popić (iz knjige Marije Ključić „Red jubavi, red lipote“)

vanja na području Opuzena otkrili smo u Državnom arhivu u Splitu u dossieru Stjepana Popića zvanoga Kriška.³

On je rođen 23. rujna 1911. u Opuzenu, gdje je i živio. Iz saslušanja pred opunomoćstvom OZN-e Biokovsko-neretvanskog područja doznajemo da je u svojstvu uhićenika prvi put ispitan 11.

studenog 1944., kad je izjavio da zbog bolesti kostiju nikad nije služio ni jednu vojsku, te da nije bio pripadnik ustaške milicije. Priznaje da se za vrijeme rata družio sa ustaškim tabornikom Opuzena Josipom Pecanijem,⁴ za kojega kaže da mu je bio i vjenčani kum. Nejasno je zašto Pecanija zove tabornikom, kada je prvi tabornik bio Stanko Salacan,⁵ a dužnost tabornika poslije njegove smrti preuzeo je njegov brat Jure Salacan,⁶ koji je na toj dužnosti ostao sve do pada Opuzena 1944. godine. Pecani je bio zapovjednik mjesne ustaške milicije i teško je vjerovati da Popić to nije znao.

Naravno moramo razumjeti okolnosti pod kojima je iskaz dat. Partizani su ovladali Neretvom i provodili *crveni teror*, u sklopu kojega su mu koji dan ranije ubili brata Juru,⁷ kao mjesnog

4 Josip Pecani, predratni mjesni dužnosnik HSS-a u Opuzenu i zapovjednik Hrvatske seljačke zaštite, u ratu zapovjednik ustaške milicije u Opuzenu. Povlači se pred komunistima 1944. iz Neretve, poslije rata emigrira u Argentinu gdje i umire.

5 Stanko Salacan, predratni dužnosnik HSS-a u Neretvi, odmah poslije 10. travnja 1941. daje izjavu vjernosti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, postaje tabornik Opuzena i na toj dužnosti pogiba u partizanskom atentatu. Na samom početku Nezavisne Države Hrvatske tabornikom Opuzena je imenovan Nikola Vlatković iz Komina, no nema nikakva traga ni dokaza da je on tu dužnost ikada stvarno preuzeo.

6 Jure Salacan, brat Stanka Salacana koji ga je poslije smrti naslijedio na mjestu tabornika. U povlačenju 1945. je zarobljen i osuđen na dugogodišnju kaznu zatvora, a sva imovina mu je konfiscirana. Prije rata Salacani su bili jedna od najbogatijih neretvanskih obitelji.

7 Jure Popić, mjesni ustaški dužnosnik, strijeljan s većom skupinom domoljuba na groblju svetog Ivana u Metkoviću 1944. kad su jugoslavenski partizani zauzeli Neretvu.

1 O tome je u *Kroatologiji*, Vol 15, No.1 iz 2024. vrlo opširno pisala Blanka Matković u radu „Poslijeratna komunistička represija i križari na neretvanskom prostoru: djelovanje Milasove skupine u dokumentima UDB-e i narodne milicije“.

2 D. UTOVAC, „Suđenje Nikoli Krstičeviću ‘Pikoči9 i Anti Gvatiju 1946. godine“, *Politički zatvorenik*, br. 296.

3 Dossier Stjepana Popića se čuva u Državnom arhivu u Splitu, fond 409, SUP Dalmacije, SUP Metković. U dossieru nalazimo oblike imena Stjepan, Stipan i Stipe, a mi ćemo zbog ujednačavanja koristiti oblik Stjepan Popić.

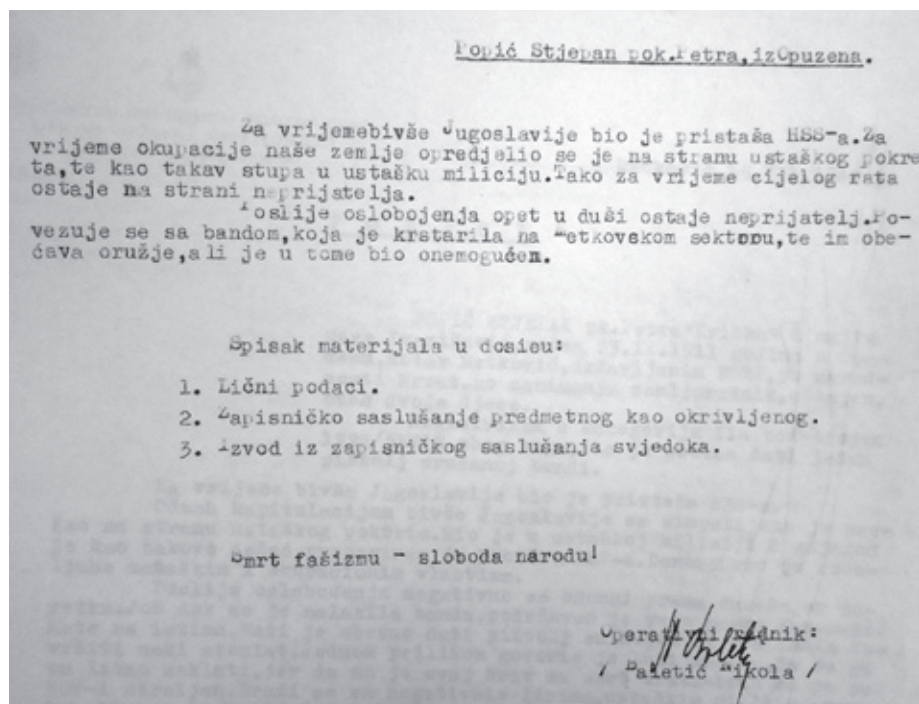
ustaškog dužnosnika. O nekom pravednu i zakonitu sudskom ili prethodnom istražnom postupku nije moglo biti ni govora. Ljudi su u zatvorima mučeni, a iskazi su dobivani silom i prijetnjom. Vrlo izvjesno zato Popić negira i da je imao ikakve kontakte s opuzenskim župnikom don Martinom Gudeljom.⁸ Isto tako negira da je špijunirao za ikoga, ali i naglašava kako ne zna da bi tko drugi, poglavito iz mjesne ustaške milicije, špijunirao ili počinio kakav zločin protiv partizana i njihovih simpatizera.

Sljedeći sačuvani dokument u dossieru Stjepana Popića nastao je sljedeće godine, 14. studenog 1945., u opunomoćstvu OZN-e za kotar Metković. Zapisnik nosi broj 701/45 pa nam to daje razloga vjerovati da je OZN-a ispitivala veliki broj uhićenika, a tada je u kotaru Metković živjelo manje od 15.000 stanovnika. Iz zapisnika doznajemo da je Stjepan Popić nadimkom „Kriška“ rođen 23. rujna 1911. u Opuzenu, da je slabog imovnog stanja, po zanimanju težak, Hrvat po nacionalnosti i rimokatolik po vjeroispovijesti. Saznajemo da je oženjen i otac dvoje djece, da je završio šest razreda osnovne škole, te da je nekažnjavan.

Doznajemo da je drugi put uhićen 9. studenog 1945. Ponovno naglašava da je lošeg imovinskog stanja i da ima malo svoje zemlje pa da zato obrađuje tuđu i ide po nadnicama. Prema izjavi stupio je u brak 1939., a ni prije rata ni u ratu ni jednu vojsku nije služio zbog bolesti. Dalje nastavlja da nikada nije radio protiv partizana, ali isto tako naglašava da nikada nije radio ni za njih. Potom dolazimo do dijela gdje ga se ispituje na okolnosti poznanstva s udovicom oružničkog narednika Luke Karamatića,⁹ Katom Karamatić.

8 Martin Gudelj, opuzenski župnik rodom iz Poljica Imotskih, lažno optužen za brojna djela i strijeljan u Zagrebu 1945. godine.

9 Zanimljivo je znati da je u ubojstvo oružničkog dočasnika Luke Karamatića bio umješšan zloglasni Mirko Praljak, bivši žandar, a tada također oružnik. On je od samog početka rata djelatno surađivao s komunistima, poglavito s Matom Babićem ocem budućega književnika Gorana Babića. Otuda potječe i višedesetljetna povezanost obitelji Praljak i Babić. Mirko Praljak je kao dužnosnik OZN-e i UDB-e

„Karakteristika“ Stjepana Popića

Izjavljuje da ju poznaje nekoliko godina, no da nisu imali nekih osobitih kontakata, da je ona živjela u susjedstvu i da bi se pozdravili u prolazu. Potom iskazuje da je mu je ona pristupila 8. studenog 1945. i povjerila mu da ima istu večer izvršiti jedan veliki zadatak, jer će se ovih dana napadati vlakovi, rušiti pruge i da će napadati kamišari. Iskazuje kako mu se povjerila da je od stanovite odbornice pribavila 40 propusnica i pečat, te da je od njega zatražila neka joj nabavi samokres i nekoliko bombi, i to po mogućnosti istog dana. Dalje Popić nastavlja da joj je na sve to u šali odgovorio: „Dobro je, dobro“ i da joj nije ništa konkretno obećao.

Iz ostatka izjave jasno je da je Kata Karamatić uhićena prije Stjepana Popića i da je njezin iskaz poslije uhićenja doveo do njegova uhićenja. Oni su i suočeni, a tom prigodom Kata Karamatić je izjavila: „Popić mi je rekao: imadem pištolj, ali ne znam sigurno da li valja i dat ću ti ga večeras. Tačno je da mi ga nije dao.“ Popić je na to ustrajao da joj nije obećao nikakav pištolj, da oružje nikakvo

ne posjeduje, te iznio mišljenje da Kata Karamatić laže. Uz taj dio nalazimo rukom napisanu opasku istražitelja: „Moje je duboko uvjerenje da Popić ovo hoće poreći t.j. da laže“. Tko je bio istražitelj u ovom slučaju ostaje nepoznato jer mu je potpis nečitak. Na kraju je Stjepan Popić još izjavio da nikad nije bio nazočan tajnim sastancima, niti čitao letke. Zaključuje da mu nije poznato s kime je Kata Karamatić održavala vezu, te da mu nije poznato ni tko je po Opuzenu skupljao hranu za kamišare.

Dossier Kate Karamatić nažalost nije sačuvan, ali u Popićevu se nalazi izvadak iz zapisnika okrivljene Kate Karamatić rođene 11. ožujka 1910. u Dretelju, s prebivalištem u Opuzenu.¹⁰ U izvatku Zapisnika stoji sljedeće: „Napomenuti mi je da sam onog istog dana kada sam donijela

iza rata bio po zlu poznat diljem Hercegovine, jer je bezobzirno progonio tamošnje križarske skupine.

10 Na stranici <https://www.geni.com/people/Kata-Karamati%C4%87/6000000068784488956> mogu se pronaći podatci o vrlo sličnoj osobi, istog imena i prezimena, istog mjesta rođena, samo je godina različita, 1906., a ne 1910. Čak je i ime supruga isto, a ta Kata Karamatić je umrla 1959. godine. Dakle postoji dvojba radi li se o pogriješci (što je vrlo izgledno) ili su u Opuzenu toga vremena postojale dvije Kate Karamatić vrlo sličnih osobnih podataka.

Q 105

A

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ
UPRAVA DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI
Za Narodnu Republiku Hrvatsku

Odjeljenje _____
Odsjek _____
Opunomoćstvo za Kotar Metković
Briš _____, dne _____ 19__

UDB-a za HRVATSKU
IV. ODSJEK

Neka se uvede u kartoteku II-c. Popić Stjepan rođen 23-IX-1911 g.
u Opuzen od oca Stjepan i majke Mara Ivančević
po zanimanju semljoradnik državljanin Hrvatske narodnost Hrvat
stanuje u Opuzenu Kotar Metković zaposlen kod Kuće
Razlog uvođenja Brat je streljan narodnog neprijatelja.

Za IIb _____ S njim su u vezi:

1. _____ rođen _____ u _____ od oca _____
i majke _____ po zanimanju _____ državljanin _____ narodnost _____
mjesto boravka _____ zaposlen kod _____

2. _____ rođen _____ u _____ od oca _____
i majke _____ po zanimanju _____ državljanin _____ narodnost _____
mjesto boravka _____ zaposlen kod _____

Registriran pod br. 1. _____ 2. _____

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Opunomoćnik: Srećko Baletić
/Srećko Baletić/

PODACI*

Za vrijeme biv. Jugoslavije bio je opredjeljen uz HSS ali kao takovi nije se isticao niti je imao kakve rukovodeće uloge u stranci.

Za vrijeme okupacije odmah je sa simpatijama prešao ustaškom pokretu i kao takovi ostao sve do oslobođenja. Nije odlazio u nijednu vojsku jer je nesposoban. Kao simpatizer ustaškog pokreta kroz okupaciju nije se moglo zapaziti da je kao takovi nekoga denuncirao ili vršio kakvu štetu u korist neprijatelja. Njegove simpatije prema ustaškom pokretu bile su iz razloga, što je njegovo selo bilo pretežno uz ustaški pokret, kao i njegov brat koji je našim streljan.

Poslije oslobođenja politički postaje nezainteresovan i više je povučen. Neko vrijeme radio je kod svoje kuće, a poslije toga zaposlio se na poljoprivredno imanje državno u Opuzenu. Kao čovjek čista je povučen i mirne naravi. Zaposlio ga je među ljudima koji su neprijateljski raspoloženi prema današnjici, a tako i sa našim ljudima.

Na osnovu gore iznetog, a pošto je brat streljan narodnog neprijatelja tražimo ga registrirati u kartoteku II-c.

Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!

Opunomoćnik: Srećko Baletić
/Srećko Baletić/

* Reportirni podaci za odobrenje registracije.

Upis Stjepana Popića u udbašku kartoteku

bombe ispod Gradine tražila i pištolj od Stipe Popića 'Kriške'. On mi je obećao da će mi ga dati, ali obzirom na to što sam i ja bila uhapšena, tako mi ga nije dao. Tražila sam i bombe kod njega ali mi je rekao da nema ništa osim ovoga pištolja“.

Iz ovoga kratkog ulomka razvidno je da je Kata Karamatić uspjela negdje pribaviti bombe i donijeti ih na lokalitet Gradina. Tu se vjerojatno misli na mjesto u općini Slivno koje se razvilo ispod utvrde kralja Tvrtka I., koje se danas naziva Podgradina. Inače Podgradina je skoro nasuprot Opuzena, samo na različitim obalama Male Neretve. Iz svega do sada prikazanog razvidno je da je ona

uhićena navečer 8. studenog 1945. i da je vrlo brzo počela iskazivati istražiteljima OZN-e jer je već sljedećeg dana navečer, očito na temelju njezina iskaza, uhićen Stjepan Popić.

S druge strane, on ni nakon 6 dana provedenih u zatvoru OZN-e u svom iskazu nije ništa priznao i nije nikoga teretio osim same Kate Karamatić, za koju je bilo jasno da ga je prokazala, pogotovo je to postalo jasno poslije suočenja. Naravno, treba imati razumijevanja i za njezinu poziciju, jer bila je nezaštićena žena uhvaćena u ilegalnom djelovanju, još udovica oružničkog dočasnika, suočena s vrlo izvjesnim brutalnim ispitiva-

njem, a nije zanemarivo da je imala i najmanje jedno dijete o kojemu se nije imao tko drugi brinuti. Kakva je bila njezina daljnja sudbina, ostaje nepoznato, jer kao što smo već napomenuli, njezin dossier u fondu SUP Dalmacije Državnog arhiva u Splitu nije sačuvan, a ni najstariji Opuzenci koje smo kontaktirali nisu dali nikakve podatke o tome.

Nismo pronašli podatke ni da je Stjepan Popić zatvorski kažnjen, moguće prvenstveno zato što je tvrdoglavo odbijao bilo što priznati, a i zato što kod njega spominjani samokres u pretrazi nije ni pronađen. Iz ostatka dokumenata koji se nalaze u dossieru razvidno je da su ga komunističke vlasti percipirale kao neprijatelja. U nedatiranoj uvodnoj opasci njegovog dossiera doslovno piše: „Popić Stjepan pok. Petra iz Opuzena. Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je pristaša HSS. Za vrijeme okupacije naše zemlje opredijelio se je na stranu ustaškog pokreta, te kao takav stupa u ustašku miliciju. Tako za vrijeme cijelog rata ostaje na strani neprijatelja. Poslije oslobođenja opet u duši ostaje neprijatelj. Povezuje se sa bandom, koja je krstarila na Metkovskom sektoru, te im obećava oružje, ali je u tome bio onemogućen“. Opasku potpisuje stanoviti „operativni radnik“ OZN-e Nikola Baletić.

Sljedeći dokument u Popićevu dosjeu je od 15. srpnja 1948. godine. Iz njega saznajemo da ga tada već UDB-a vodi u registru IIa pod brojem 1222/55718, iz razloga što je, kako tamo piše, obećao dati jedan samokres „oružanoj bandi“. Ponovno se navodi kako je prije rata bio pristaša HSS-a, te da je odmah po kapitulaciji Jugoslavije sa simpatijama prešao na stranu ustaškog pokreta. Tvrdi se da je bio pripadnik mjesne ustaške milicije i da je gdje god bi dolazio propagirao protiv NOP-a. Dalje se tvrdi da je denucirao rodoljube ustaškim i okupacijskim vlastima. Navodi se kako se i poslije oslobođenja negativno odnosi prema trenutnom političkom poretku. Na teret mu se stavlja da je Kati Karamatić za križare obećao dati samokres.

Prvi put nailazimo na informaciju da je ona tim samokresom navodno trebala izvršiti nekakav atentat. Nikakvih drugih informacija o tome nemamo, a više svjetla na taj slučaj mogao bi baciti dossier ili

eventualna presuda Kati Karamatić, ako se ikada pronađu. Na teret mu se stavlja i to da je prijetio Luki Ančiću kako će ga osobno zaklati, jer ga drži odgovornim za smrt brata koji je po partizanima 1944. u Metkoviću strijeljan. Također se navodi kako se druži s „negativnim licima“, kao što su bivši pripadnici ustaške milicije iz Opuzena: Ivo Matić Nikolin, Luka Popović zvani Vrce, Jozo Franičević i drugima. Potom se primjećuje kako se Popić u posljednje vrijeme politički javno ne izjašnjava.

Na kraju se navodi kako se nad Stjepanom Popićem trenutno ne vodi agenturna razrada, niti ga se na drugi način kontrolira, ali da se zbog kompromitirajuće prošlosti i zbog pripadnosti ustaškoj miliciji treba ostaviti evidentiranog u kartoteci. Izražava se i mišljenje da ga iz kategorije IIa treba prebaciti u kategoriju IIc. Nije poznato što označava osobe iz kategorije IIa kao ni Iic, pa zapravo ne možemo ni znati što ta promjena kategorije znači. Karton s podacima i mišljenjem potpisuju članovi komisije Dušan Crnčević i Ivo Vidošević, kao i opunomoćenik UDB-e Melko Udovičić.

Kronološki posljednji dokument u dossieru Stjepana Popića je onaj od 16. kolovoza 1948. godine. On je sročen u nešto pomirljivijem tonu u odnosu na prethodne. Ponavljaju se navedeni osobni podatci istovjetni kao i u prethodnim dokumentima, uz dodatak da je sada zaposlen na poljoprivrednom imanju u Opuzenu. Napominje se da je za Kraljevine Jugoslavije bio opredijeljen za HSS, ali da se nije isticao, niti je imao kakvu rukovodeću ulogu u stranci. Ipak se napominje da je odmah po, kako se navodi, „okupaciji“, pristupio ustaškom pokretu, te takav ostao sve do oslobođenja.

Više se ne spominje sudjelovanje u ustaškoj miliciji kao u prethodnim dokumentima nego se napominje da nije odlazio ni u jednu vojsku, jer je za vojnu službu nesposoban. Također se navodi da se, iako je bio simpatizer ustaškog pokreta, nije moglo zapaziti da je vršio špijunažu ili koga prijavljivao. Čak se na neki način pokušava pronaći opravdanje za njegovo opredjeljenje, pa dalje doslovno piše: „Njegove simpatije prema ustaškom pokretu bile su sa razloga što je njegovo selo (Opuzen) pretežno bilo uz ustaški pokret,

Registriran u registru IIa pod br. 1222/55718
 dne 18. XI 1945
 Za Odsjek: Dovodnja
 Metković, 15. VII. 1948 g.

P O D A C I

POPIĆ STJEPAN pk. Petra "Kriška" i majke Mare Ivanišević, rođen 23. IX. 1911 godine u Opuzenu, kotar Metković, državljanin FNRJ, po narodnosti Hrvat, po zanimanju zemljoradnik, oženjen, otac dvoje djece.

Registriran u kategoriju IIa pod brojem 1222/55718 zbog toga, što je obetao dati jedan pištolj oružanoj bandi.

Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je pristaša HSS-a. Odmah kapitulacijom bivše Jugoslavije sa simpatijama je prešao na stranu ustaškog pokreta. Bio je u ustaškoj miliciji i gdje god je kao takov došao, propagirao je protivu NOP-a. Denudirao je rodoljube ustaškim i okupacionim vlastima.

Poslije oslobođenja negativno se odnosi prema današnjem poretku. Još dok se je nalazila banda, podržavao je veže preko Karamatić Kate sa istima. Kati je obetao dati pištolj sa kojim bi ova imala izvršiti neki atentat. Jednom prilikom govorio je Luki Ančiću, da će ga on lično zaklati, jer da mu je ovaj kriv za smrt brata-brat mu je po NOV-i streljan. Druži se sa negativnim licima, ustaškim milicionerima, kao što su to Matić Ivo Nikolin, Popović Luka zv. Vrce, Franičević Jozo i dr. U posljednje vrijeme, politički se javno ne izjašnjava.

Ne vodimo nad njim agenturnu razradu, a niti ga na neki drugi način kontroliramo.

S obzirom na to, da ima kompromitujuću prošlost-bio je ustaški milicioner, radi kojeg mora i dalje ostavljen evidentiran u kartoteci. Naše je mišljenje, da ga se iz kategorije IIa broj 1222/55718 prebaci u kategoriju IIc.

Sada se nalazi kod kuće u Opuzenu, kotar Metković.

Sart fašizmu - Sloboda narodu!

Članovi komisije:
 1. Crnčević Dušan
 2. Vidošević Ivo

Opunomoćenik:
 /Udovičić Melko/
M. Udovičić

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ
 Odsjek: za dr. bezbjednosti
 za oblast Dalmanije
429/A
 16. VII. 1948 god.
 SPLIT

Popićeva „karakteristika“ iz 1948.

kao i njegov brat koji je po našima strijeljan kao neprijateljski špijun i ustaša“.

Dalje se navodi da se poslije oslobođenja ponaša povučeno i politički nezainteresirano, te da ga se može zapaziti među ljudima koji su neprijateljski nastrojeni prema trenutnom političkom poretku, a također i među ljudima koji podržavaju novu vlast. Donose se i njegove radne karakteristike, pa piše kako u radu nije najbolji nego da više radi da izvrši svoju dnevnicu i ode kući. Tekst završava tvrdnjom da je Stjepan Popić brat strijeljanog narodnog neprijatelja, te da će biti registriran u kategoriji IIc. Uz pozdrav „Smrt

fašizmu - sloboda narodu!“ tekst potpisuje opunomoćenik UDB-e Ivan Pervan.

Iz ovoga posljednjeg dokumenta možemo naslutiti da je kategorija narodnih neprijatelja IIc znatno blaži oblik grijeha u očima komunističkih vlasti, jer se tu, kako i piše, vodi kao brat strijeljanog ustaše, dok je kategorija IIa u kojoj se do tada vodio vjerojatno kategorija u kojoj su se vodili oni koje su komunistima najopasniji, dakle oni koji su spremni na aktivan otpor.

Dalje dokumenata u dossieru Stjepana Popića nema, pa je vrlo moguće da nad njime poslije 1948. nije vođena obrada,

Opunomoćstvo OZNe
za kotar Metković
Br: 692/45.-
Dana 12-XI-1945.-

PR DMET+STIPE POPIĆ

"K r i š k a"

Izvadač iz zapisnika okrivljene Karamatić Kate p. Luke i majke
Mare Čepo, rođena 11-III-1910. g. u Dretolju, kotar Čapljina, sada žive u
Opuzenu, kotar Metković. Opomenuta na istinu i upitana izjavljuje:

" Izostavljeno: /

Napomenuti mi je da sam onog istog dana kada sam donijela
bombe ispod Gradine tražila i pištolj o Stipe Popića "Kriške". On mi je
obetao da će mi ga dati, ali obzirom na to što sam i ja bila uhapšena, tako
mi ga nije dao. Tražila sam i bomba kod njega ali mi je rekao da nema ništa
osim ovog pištolja.

" Izostavljeno: /

Saslušao:
Perić Filip, s.r.

P.P.P.
Karamatić Kata
otisak palca desne ruke
po Filipu Periću

Svjedok:
Krešić Krešo s.r.

"a je prepis vjeran svom originalu,
tvrdi za Okružno Odjerenje OZN-e
/Perić Filip/

Perić Filip

Izvadak iz izjave Kate Karamatić

iako ga vrlo vjerojatno komunistički represivni organi nikada nisu gubili potpuno iz vida. Radio je kao radnik na poljoprivrednom gospodarstvu te vodio miran i povučen život. Ostatak života proveo je u rodnom Opuzenu. Njegov dossier, ili ono što je od njega ostalo, vrlo je oskudan i ostavlja nam više pitanja nego što daje odgovora. Ne toliko po pitanju njegove uloge, jer istražitelji su uvjereni da doista jest imao namjeru dati samokres križarima, a i uhićena Kata Karamatić ga na suočenju za to i otvoreno optužuje.

Njegov postupak je razumljiv ako znamo da mu je bez provedenog istražnog ili kaznenog postupka pa i bez dokazane krivnje po partizanima strijeljan brat Jure, samo zato što je bio ustaša. Ono što nam za sada ostaje nepoznato je, kojoj križarskoj skupini su Popić, Karamatić i neutvrđeni broj drugih pomagali ili htjeli pomagati. Od konca 1944. godine u dalmatinskom dijelu Neretve djelovalo je više križarskih skupina poput skupine Ivice Nalisa, Duje Gabrića, Mate Šeputa i drugih koja je na

Ilidži ciljano pripremana za djelovanje iz partizanskih linija, skupina Pave Magzana o kojoj nemamo skoro nikakvih podataka i koja je djelovala kratko jer OZN-e navodi već 1946. kako vjeruju da se Magzan nalazi negdje u emigraciji. Treća skupina koja je bila najbrojnija i koja je razvila najživlju aktivnost bila je već spominjana skupina Ivana Milasa. Ona je djelovala na hercegovačkom i dalmatinskom području gdje je na koncu i uništena.

O tim skupina je nedavno detaljnije pisala povjesničarka Blanka Matković. Kronološki se čini da se ovdje najvjerojatnije radi o spomenutoj skupini Ivice Nalisa, iako je on u to vrijeme već bio strijeljan, a neki pripadnici skupine su bili ubijeni u sukobima s komunističkim vlastima, dok su neki, poput Duje Gabrića i Mate Šeputa, još djelovali. Gabrić je uhićen u Metkoviću koncem 1945. i ubijen, a Mate Šeput je ucijenjen time što mu je žena uhićena i u zatvoru zvjerski mučena, pa se je predao. Strijeljan je također koncem 1945. ili na samom početku 1946., dok

mu je supruga od posljedica mučenja umrla ubrzo po puštanju iz zatvora.

Ono što nedvojbeno znamo je to da OZN-e ima informacije kako se u Opuzenu skupljaju hrana i oružje za križare, a svakako intrigira i priznanje Kate Karamatić da je pribavila od stanovite odbornice čak 40 propusnica i pečat, što implicira da se radi o brojnoj skupini križara. Moguće je zato da se radi o nekoj od križarskih skupina iz istočne Hercegovina, poput one koja se spominje na suđenju Metkovicima Krstičeviću i Gvatiju 1946., jer ni jedna neretvanska križarska skupina nije bila ni približno toliko brojna. Osim toga, jasno je iz priznanja Kate Karamatić da je iz izvora koji nam ostaje nepoznat uspjela nabaviti bombe s kojima je i uhićena. Sve to jasno ukazuje da je ne samo u Metkoviću i okolicama nego i u Opuzenu 1945. postojala živa križarska aktivnost, ali i mreža suradnika koja ih je opskrbljivala hranom i oružjem, kao i to da je među onima koji podržavaju križarsku borbu bila najmanje jedna odbornica nove komunističke vlasti.

LORKOVIĆ: PRAVO MAKEDONACA NA MANJINSKU ZAŠTITU

NEPOZNATA KNJIGA MLADENA LORKOVIĆA (II.)

Bugarski karakter Makedonije toliko je očit da su ga do posljednjih desetljeća prošlog stoljeća nisu osporavali ni Srbi. Tek na prijelazu stoljeća u Srbiji je nastao nacionalistički pokret koji je zahtijevao priključenje Makedonije Velikoj Srbiji. Unatoč tome je Srbija još u bugarsko-srpskom ugovoru o savezništvu iz 1912. priznala Bugarskoj pravo na pet šestina Makedonije.

Poraz Bugara u Drugome balkanskom ratu donio je Srbima cijelu sjevernu Makedoniju, u kojoj su oni odmah počeli primjenom neviđene sile kako bi istrijebili bugarsku nacionalnu svijest stanovništva. Ovaj uništavački pohod protiv makedonskih Bugara popraćen je „znanstvenim“ tezama srpskih učenjaka koji nastoje negirati bugarstvo Makedonije. Cvijić i drugi srpski učenjaci iznijeli su tezu da Makedonci nisu ni Srbi ni Bugari, već čine slavensku masu bez nacionalne svijesti. S obzirom na to da se Makedonci već jedno tisućljeće nazivaju Bugarima, morao je Cvijić posegnuti za još paradoksalnijim konstrukcijama kako bi opravdao tu tezu, poput one o jezičnoj pripadnosti Makedonaca. Cvijić tvrdi da *ni sami Makedonci ni strani istraživači nisu razumjeli smisao bugarskog imena Makedonaca!*

Jer – kakva usluga Providnosti – ime Bugar u Makedoniji ne znači isto kao u Bugarskoj; to nije nacionalno ime poput Srba, Nijemca, Francuza, već samo oznaka za običnog, jednostavnog seljaka. Cvijić bi bio u pravu da je tvrdio kako je ime Bugar u Makedoniji prije sto ili dvjesto godina pored nacionalnog imalo i socijalno značenje, ali trebao bi tada dodati da je isto vrijedilo i za srpsko ime u to doba, budući da su Srbi pod Turcima imali istu sudbinu poput Bugara, kao kmetovska raja, a srpsko ime je stoljećima na srpskim područjima bilo oznaka za najniži društveni sloj, baš kao što je i bugarsko ime bilo u bugarskim područjima.

Preveo i priredio:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

tveni sloj, baš kao što je i bugarsko ime bilo u bugarskim područjima.

U međuvremenu su se odnosi na Balkanskom poluotoku iz temelja promijenili, te su iz srpske i bugarske raje nastale srpska i bugarska nacija. Čak i za okvire tendenciozne šovinističke znanosti prelazi se mjera dopuštenoga kada se Makedoniji ne priznaje razvoj koji su narodi Balkanskog poluotoka prošli u posljednjem stoljeću. Ako srpski učenjaci nisu kadri suprotstaviti se činjenici da se Makedonci već jedno tisućljeće nazivaju Bugarima, da su sudjelovali u bugarskom preporodu prošlog stoljeća i oblikovanju nove bugarske kulture, da pišu bugarskim književnim jezikom, te da su u borbi za oslobođenje i ujedinjenje s Bugarskom izvodili i izvode djela vrijedna divljenja, ničim boljim od tvrdnje da ni Makedonci sami niti bilo tko drugi, osim srpskih osvajača, nisu shvatili smisao bugarskog imena Makedonaca, to samo pokazuje *potpunu nemoć znanstvenog utemeljenja srpskog stajališta.*

Teror koji vlada nad Makedonijom ne pokazuje ništa manje od ovih paradoksalnih pseudoznanstvenih konstrukcija koliko su snažno Srbi svjesni toga da su Makedonci Bugari. No, oni vjeruju da mogu nasiljem i propagandom poništiti povijesni proces koji je doveo do formiranja bugarske nacionalne svijesti u Makedoniji. U izvršavanju ovog zadatka uloge su podijeljene: dok *političari* i *žandari* djeluju, *učenjaci* se trude zamagljivanjem jasnih činjenica obezvrijediti međunarodne obveze koje su radi zaštite makedonskog stanovništva bile nametnute Srbiji na Pariškoj mirovnoj konferenciji.

III. MAKEDONSKO PITANJE NA MIROVNOJ KONFERENCIJI 1919.

1. „Odbor za nove države i manjine“ o makedonskom pitanju

Pitanje, kakav bi pravni položaj stanovništvo Makedonije trebalo imati u srpsko-hrvatsko-slovenskoj državi, bilo je predmet politički i pravno iznimno važnih rasprava i odluka na Pariškoj mirovnoj konferenciji. One su se odvijale uglavnom u „Odboru za nove države i manjine“, koji je osnovan 1. svibnja 1919. odlukom Vrhovnoga ratnog vijeća savezničkih i pridruženih sila, te mu je bila povjerena izrada nacrtu ugovora o zaštiti manjina s Poljskom, Čehoslovačkom, srpsko-hrvatsko-slovenskom državom, Rumunjskom i Grčkom. Predsjednikom Odbora¹ smatran je Berthelot, ali zbog njegove je česte spriječenosti rad Odbora vodio Englez Headlam-Morley. Delegacije su (nakon povratka Talijana u Pariz krajem svibnja) bile ovako sastavljene: za Sjedinjene Američke Države Hudson, D. H. Miller, prof. Coolidge, L. B. Swift; za Englesku Nicolson, Leeper; za Francusku: Larodie, de Celigny, Kammerer; za Italiju Castoldi, de Martino, Stranieri, della 'Abedessa, dr. Moscheni; za Japan Adatci, Cato. Ipak, na sjednicama su povremeno sudjelovali i drugi delegati. Rad Odbora trajao je od svibnja do prosinca 1919.

Sjednice su bile strogo tajne, tako da u prvim poratnim godinama nisu postojali pouzdani izvještaji o povijesti nastanka ugovora o manjinama. U razdoblju od 1924. do 1926. objavljeno je dvadeset svezaka djela Davida Huntera Millera, pravnog savjetnika američke delegacije u Parizu, pod naslovom „Moj dnevnik s Pariške konferencije, uz dokumente“;

¹ Pod „Odborom“ u daljnjim izlaganjima uvijek mislimo na „Odbor za nove države i manjine“.

te XIII. svezak (objavljen 1925.) sadrži zapisnike „Odbora za nove države“ i korespondenciju između Odbora i Vrhovnog ratnog vijeća. Međutim, ovo djelo, koje je tiskano u samo 26 primjeraka, ostalo je javnosti gotovo nedostupno. Bogat izvorni materijal, politički i pravno vrijedan, koji je Miller objavio o radu Odbora, nedavno je objavljen u zbirci dokumenata „Documentation Internationale“ pod naslovom „La Paix de Versailles, Commission des Nouveaux Etats et des Minorités“ i predan je široj javnosti, čekajući znanstvenu obradu i analizu.

Za pravnike su zapisnici Odbora koji je izradio ugovore o zaštiti manjina, i korespondencija ovog Odbora s Vrhovnim ratnim vijećem i pojedinim delegacijama, od velikog interesa. Ugovor uvijek sadrži suglasnu volju ugovornih stranaka; pri njegovu tumačenju uvijek valja utvrditi volju tih stranaka. Povijest nastanka ugovora ili pojedinih njegovih rečenica, iz koje možemo saznati koje su ideje bile ključne za konačnu formulaciju teksta ugovora, od velike je važnosti za tumačenje spornih odredbi ugovora i koristi se za potporu ili pobijanje isključivo logičkih interpretacija. Jasno je da je za *utvrđivanje* volje stranaka od vrlo važno razumjeti kako je ta volja *nastala*.

Bogat izvorni materijal iz dviju gore navedenih publikacija, koji je dosad na području međunarodnog manjinskog prava ostao neprimijećen, nije istražen niti primijenjen u vezi s pitanjem, jesu li Makedonci u južnoslavenskoj državi manjina u smislu ugovora o manjinama. Iako Millerovo djelo nije promaklo pozornosti Makedonaca, makedonski novinar Eftimov je 1932. godine u jednom francuskom časopisu objavio opširan članak u kojem je, na temelju ovog djela, opisao rasprave Odbora o makedonskom pitanju. Međutim, čini se da Eftimov nije znao da pred sobom ima zapisnike Odbora, a ne Millerove privatne bilješke; osim toga, promaknuli su mu neki bitni dijelovi i poveznice tih izvora, zbog čega je njegov prikaz dobio karakter povijesne reminiscencije. Prilikom pravne ocjene uloge koju je makedonsko pitanje imalo pri sastavljanju ugovora o zaštiti manjina srpsko-hrvatsko-slovenske države,

U američkog predsjednika Wilsona polagane su mnoge nade

mi možemo obrazložiti pravni zahtjev Makedonaca na zaštitu prema ugovoru o manjinama s novog aspekta, koji podupire logičku osnovu tog zahtjeva i s njom tvori cjelinu.

Makedonsko pitanje došlo je pred „Odbor za nove države i manjine“ kada je započela rasprava o onim manjinama u srpsko-hrvatsko-slovenskoj državi za koje bi moglo biti potrebno posebno postupanje, izvan okvira općih odredbi o zaštiti manjina (Prilog br. 1). Talijanska delegacija tada je ukazala na Makedonce i Albance te je nakon određene rasprave predložila dva nacrtu za autonomiju

Makedonije i za autonomiju zapadno-srpskih područja u srpsko-hrvatsko-slovenskoj državi naseljenih albanskim stanovništvom (Prilog br. 2). Ovi prijedlozi naišli su na energičan otpor francuske delegacije. Nakon dugih rasprava o etnografskim i povijesnim problemima Makedonije, odlučeno je da se kao prvi korak uputi upit srpsko-hrvatsko-slovenskoj delegaciji o prijedlozima koje bi srpsko-hrvatsko-slovenska vlada mogla dati za zaštitu makedonskog i albanskog stanovništva. Ovaj upit poslan je srpsko-hrvatsko-slovenskoj delegaciji 19. srpnja (Prilog br. 4). Nakon što je

Velika četvorica u Parizu: dogovor o podjeli svijeta

ta delegacija obaviještena o općim klauzulama za zaštitu manjina preuzetim iz poljskog ugovora o manjinama, koje se od nje namjeravalo tražiti da potpiše, u upitu se iznosi sljedeće:

„Odbor je, međutim, mišljenja da su određene klauzule ugovora s Poljskom (npr. one koje se odnose na židovsku nacionalnost) u ugovoru sa srpsko-hrvatsko-slovenskom državom bile beskorisne. S druge strane, nesumnjivo je potrebno razmotriti određene odredbe koje se tiču drugih etničkih manjina (kao što su Albanci, Makedonci i općenito muhamedansko stanovništvo).“ Odbor se raspituje koje je mjere vlada poduzela ili planira poduzeti „kako bi osigurala nužnu slobodu i zaštitu tih manjina“.

Ovo pismo predstavlja rezultat ranijih rasprava o Makedoniji i sažima njihove zaključke; nakon sveobuhvatnog ispitivanja problema, Odbor je došao do sljedećih zaključaka:

1. Makedonci su etnička manjina;
2. Potrebno je razmotriti posebne odredbe za njihovu zaštitu.

Dana 30. srpnja, Odbor je primio na znanje pismo Pašića upućeno Clémenceauu (Prilog br. 6), u kojem Pašić odbija svaki ugovor o manjinama koji bi se odnosio i na Srbiju u njezinim granicama od 1. kolovoza 1914.; u nešto kasnijem Pašićevu odgovoru na gore navedeni upit Odbora, on je odlučno negirao postojanje makedonske manjine u Srbiji (Prilog br. 11). Odbor se je potom ponovno upustio u raspravu o Makedoniji,

ostao je dosljedan svojoj spoznaji da Makedonci predstavljaju etničku manjinu i jednoglasno je odbacio Pašićevu tvrdnju da su oni dio srpskog naroda (Prilog br. 8). Međutim, mišljenja su se razila u pitanju, je li potrebno Makedoncima pružiti pojačanu manjinsku zaštitu. Dok su engleska, američka, talijanska i japanska delegacija i dalje smatrale da Makedoncima treba osigurati poseban međunarodni zaštitni okvir, koji nadilazi opće odredbe o zaštiti manjina i štiti njihovu narodnost, jezik te politička i građanska prava, francuska delegacija se udaljila od tog stajališta i zauzela stav da opće odredbe, koje su pod zaštitom Lige naroda i prisutne u svim ugovorima o manjinama, pružaju Makedoncima apsolutno dovoljnu zaštitu od bilo kakvog ugnjetavanja. Unatoč dugotrajnim pregovorima (Prilog br. 5, 7, 8), u odnosu na ovo nije postignut dogovor, pa je Odbor odluku o makedonskom pitanju prepustio Vrhovnomu ratnom vijeću. U izvješću koje je Odbor 29. kolovoza predao Vrhovnomu ratnom vijeću zajedno s nacrtom ugovora o manjinama za srpsko-hrvatsko-slovensku državu, detaljno su obrazložena stajališta pojedinih delegacija o makedonskom pitanju, a suprotstavljena mišljenja odrazila su se u dvije različito formulirane verzije članka 12. u samom nacrtu ugovora.

Prijedloge pojedinih delegacija ćemo detaljno razmotriti na drugom mjestu. Kontroverza se nije odnosila na pitanje jesu li Makedonci manjina koja treba dobiti zaštitu, već na stupanj te zaštite. Za sve je delegacije bilo nesporno da trebaju dobiti manjinsku zaštitu.

Ne manje važan od ove činjenice je i kriterij prema kojem je Odbor svrstao Makedonce pod pojam etničke manjine. U točki 1. spomenutog izvješća od 29. kolovoza (Prilog br. 13) naveden je sljedeći razlog zašto bi se ugovor o manjinama trebao odnositi na cijelu srpsko-hrvatsko-slovensku državu (a ne samo na područja koja 1914. nisu pripadala Srbiji, kako je to željela srpsko-hrvatsko-slovenska delegacija):

„Stara Srbija imala je oko tri milijuna stanovnika koji su, s izuzetkom Rumunja na Timoku, gotovo isključivo pripadali srpskom narodu i pravoslavnoj

crkvi. Zbog balkanskih ratova broj stanovnika povećao se na pet milijuna, a novi stanovnici uključili su i veliki broj Albanaca, muhamedanaca i *također Makedonaca, koji su, bez obzira na istinu o njihovu jeziku i rasi, sigurno u značajnoj mjeri povezani s Bugarskom bliskim političkim vezama.*“

Ovdje je, s političkog stajališta, prvo značajno to da predstavnici savezničkih sila tijekom mirovne konferencije otvoreno priznaju da Makedonci ne samo da nisu Srbi, nego da su bliskim političkim vezama povezani s Bugarskom. Još veće je pravno značenje ove izjave. Odbor zauzima stav da je utvrđivanje istine o makedonskom jeziku i rasi nebitno za odgovor na pitanje, trebaju li Makedonci biti pod zaštitom ugovora o manjinama, a političke veze koje Makedonci povezuju s Bugarskom smatraju presudnima za njihovo svrstavanje pod pojam manjine. Time Odbor proglašava objektivne kriterije za postojanje manjine nebitnima u slučaju kad postoje jasni subjektivni kriteriji. Tvorcima ugovora o manjinama, kako proizlazi iz formulacije Odbora, činilo se samorazumljivim da pripadnost manjini bude određena već samim subjektivnim kriterijem volje za pripadnošću.

2. Talijanski prijedlog autonomije za Makedoniju.

Već smo vidjeli da je rasprava Odbora o makedonskom pitanju pokrenuta na inicijativu talijanske delegacije (Prilog br. 1). U pregovorima između 10. i 18. srpnja talijanska delegacija se snažno zalagala za uvođenje posebnih zaštitnih odredbi za stanovništvo Makedonije, posebno za slavensko, nesrpsko stanovništvo (Prilog br. 2). Na sjednici od 15. srpnja predložila je nacrt makedonske teritorijalne autonomije (Prilog br. 3).

Prema tom prijedlogu, Makedonija bi u granicama određenima od strane savezničkih sila trebala činiti jedinstvenu cjelinu, čija bi samostalnost bila ograničena samo onoliko koliko je to u skladu s jedinstvom srpsko-hrvatsko-slovenske države. Makedonsko područje trebalo je imati autonomni parlament s ovlastima donošenja zakona u pitanjima jezika, obrazovanja, religije, lokalne uprave i na

drugim područjima koja bi mu bila prenesena od strane srpsko-hrvatsko-slovenske države. Guverner Makedonije bio bi odgovoran parlamentu, a službenici u Makedoniji trebali bi, koliko je moguće, biti Makedonci. U središnjem parlamentu srpsko-hrvatsko-slovenske države Makedonija bi imala odgovarajuću zastupljenost; međutim, taj parlament ne bi imao ovlasti odlučivati o pitanjima koja su u nadležnosti makedonskog parlamenta.

Ovaj prijedlog, koji je želio Makedoniji dati status političke jedinice s dalekosežnom autonomijom u nekim važnim granama državnog života, naišao je na žestoko protivljenje francuske delegacije koja se je usprotivila stvaranju “države unutar države”, što bi potkopalo autoritet srpsko-hrvatsko-slovenske vlade, i zahtijevala je da se zadrži princip minimalnog upletanja u unutarnje poslove država. S druge strane, britanska delegacija smatrala je kako bi bilo vrlo poželjno kada bi Makedonija dobila neku vrstu samouprave, ali je istaknula da bi bilo teško nametnuti srpsko-hrvatsko-slovenskoj vladi tu obvezu. Rasprave o Makedoniji prekinute su 18. srpnja.

Kad su pregovori o Makedoniji opet započeli na sjednicama od 30. srpnja do 5. kolovoza (Prilog br. 5, 7, 8), talijanska delegacija je nastavila inzistirati na svom prijedlogu autonomije unatoč odbijanju od strane svih drugih delegacija. Nakon nekoliko modifikacija, taj je prijedlog predan Vrhovnom vijeću s uvrštenom alternativnom varijantom članka 12. u nacrtu ugovora. Njegova konačna verzija glasila je:

Članak 12., stavak I.:

Kraljevstvo SHS izjavljuje da je spremno *makedonskim okruzima* unutar granica određenih od savezničkih i pridruženih sila osigurati autonomiju u pitanjima jezika, obrazovanja i religije, kao i u pitanjima lokalne uprave.

Stavak II.:

Središnje upravno vijeće sa sjedištem u Monastiru i *upravna vijeća* za *svaki okrug* bit će nadležna za reguliranje ovih, kao i svih drugih pitanja za koja im zakonodavna vlast bude dodijeljena

zakonima srpsko-hrvatsko-slovenske države.

Broj izabranih članova upravnih vijeća bit će najmanje tri puta veći od broja članova po službenoj dužnosti. Vjerski poglavari svake vjeroispovijesti bit će članovi upravnih vijeća po službenoj dužnosti. Ostali članovi bit će birani u skladu sa zakonima srpsko-hrvatsko-slovenske države.

Stavak III.:

Administrativna podjela makedonskog teritorija bit će provedena tako da, koliko je moguće, stanovništvo bude grupirano prema narodnosti i vjeroispovijesti.

Stavak IV.:

Kraljevstvo SHS izjavljuje svoju suglasnost da *službenici* u makedonskim okruzima budu odabrani iz redova *stanovništva tih okruga*.

Stavak V.:

Guvernera svakog okruga imenovat će vlada Kraljevstva SHS, pri čemu će se kod odabira i imenovanja uzeti u obzir *brojčana snaga stanovništva u pogledu njihove narodnosti i vjeroispovijesti*.

Stavak VI.:

Tri mjeseca nakon potpisivanja mirovnog ugovora trebala bi se pripremiti organska regulacija koja će, na temelju gore navedenih odredbi, odrediti *ovlasti i nadležnosti guvernera*, kao i *upravni, pravosudni i financijski režim* makedonskih okruga.

Trebalo bi biti predviđeno pravo Središnjeg upravnog vijeća da na svome prvom zasjedanju predloži izmjene te regulacije.

Konačni, jednom utvrđeni tekst, može se promijeniti samo na inicijativu Skupštine (Prilog br. 10).

Bitna razlika između prvog i drugog nacrtu autonomije bila je u tome što je u drugome odbačena ideja da se Makedonija organizira kao jedna administrativna jedinica, a jedinstvo makedonskih okruga zadržano je samo u Središnjem upravnom vijeću kao zakonodavnom organu za autonomna pitanja.

(nastavit će se)

ISTINA O POKOLJU NAD HRVATIMA ZRINA

OTVORENO PISMO - ODGOVOR SLOBODNOJ DALMACIJI

Na mrežnim stranicama Slobodne Dalmacije 10. rujna 2024. <https://search.app/faq6kwzr6ubVaGfx7> te u tiskanom izdanju tog lista od 14. rujna 2024. (prilog Spektar, str. 29.) objavljen je članak **Davora Krile** pod naslovom „Ovo je puna istina o partizanskom upadu u poznato ustaško uporište. Zašto se iznova čini zločin - onaj nad činjenicama?“

Naslov članka kojim se služi novinar Slobodne Dalmacije je podmetanje istini. Stoga treba prvotno upitati: Zašto *Slobodna Dalmacija* iznova čini zločin - onaj nad činjenicama? Jer upravo su istinite činjenice najvažnije, a ne one Kriline ideološke. Zato je potrebno iznijeti pravu istinu o srbopartizanskom genocidu i pljački u Zrinu. A ona je razvidna analizom upravo partizanskih dokumenata.

Poznato je da se uspostavom Nezavisne Države Hrvatske pobunio dio Srba koji su počeli oružano djelovati kao četnici, terorizirajući hrvatsko pučanstvo. Takve su se pobune dogodile odmah, već od 8. travnja 1941. na cijelom području kotara Bjelovar,

Piše:

Damir BOROVIČAK

potom u Gračacu, pa u Srbu i cijeloj Lici, pa tako i na Banovini.

Potpuno isto se događalo u srpnju 1991. što dobro pamtimo, kad su četnici napali cijelo Pounje, od Dvora prema Hrvatskoj Kostajnici. Tada u Struzi Bansknoj, pred prodorom četnika iz Dvora, po sličnom obrascu stradavaju hrvatski civili i hrvatski branitelji kao i 1943. u Zrinu. Četničke pobune 1941. i 1991. bile su posve iste, a i hrvatska obrana od četnika nažalost sa strahovitim posljedicama gubitaka života i materijalne imovine, ista i 1941. i 1991. Davor Krile očito ne prihvaća taj isti obrazac četničkih pobuna i zločina, pokušavajući obmanuti čitateljstvo lažnom zamjenom povijesnih teza o partizanskom antifašizmu.

Poznato je da je Zrin od 1941. do 30. ožujka 1943. bio čak 36 puta napadan i da je do 9. rujna 1943. smrtno stradalo 55 Zrinjana. Dokument koji se prešućuje od ideoloških povjesničara, poput **Hrvoja Klasića**, jest zapisnik pisan 30. ožujka 1943. u Zagrebu, koji se nalazi u Hrvatskome državnom arhivu, a objavljen je u više mojih knjiga o Zrinu. Primjerice, iz tog dokumenta je vidljivo da u Zrinu nema vojnih postrojbi, ali Zrinjani ne traže ni streljivo ni oružje, već gotovo nevjerovatno – traže od vlasti u Zagrebu opskrbu cipelama – kako bi mogli obrađivati zemlju.

Zrinjani su od 1941. bili ubijani iz zasjeda na njivama i u šumama u okolici Zrina, uglavnom muškarci kao težaci, ali i četiri žene. Bilo je među njima i djece: Pavle Babić (14 godina), Antun Bunjevac Matin mlađi (17 godina),

Ivo Bunjevac (16 godina), Mijo Kovačević (16 godina), Marija Zorbaz (14 godina) i dvoje staraca, Petar Maraković st. (89 godina) i Bara Remeta (78 godina). Zbog tih ubojstava u Zrin su povremeno dolazile ophodnje oružanih postrojbi Nezavisne Države Hrvatske, pa i Nijemci, tražeći počinitelje zlodjela nad Zrinjanima.

Do sada nije viđen ni jedan dokument o stalnoj ustaškoj postrojbi u Zrinu. Sve države svijeta imaju se pravo braniti od terorizma, a srpsko četništvo kako 1941. tako i 1991. bilo je terorizam usmjeren protiv hrvatske države, pa je i jedna i druga vlast imala pravo i dužnost zaštititi svoje stanovnike. U bistrenju prave istine o srbopartizanskom napadu i genocidu u Zrinu 1943. potrebno je prisjetiti se, što su o tom vremenu i o metodologiji tzv. partizanskog antifašizma zapisali neki partizanski ideolozi.

Tako **Milija Stanišić** u svojoj knjizi *KPJ u izgradnji oružanih snaga revolucije, 1941.–1945.*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1973., piše: „*Jedan od glavnih ciljeva i zadataka u formiranju političke svesti bio je postupak da se kod boraca i starešina razvija mržnja prema neprijatelju. (...) govorom starešine pred akciju, analizom prethodnih akcija i pripremom predstojećih.*“ (str. 129). Također **Milovan Đilas** piše: „*Mržnja bez milosti prema njima (neprijatelju, op. a.), to je tvoj program i tvoja zakletva*, to je plemeniti žar ideala za koji se boriš. (...) Sjetite se da je veliki vođa naprednog čovječanstva drug **Staljin** rekao: neprijatelj se ne može pobijediti dok se ne nauči – mržjeti ga...“ (str. 130).

To navodim zato jer se u partizanskoj zapovijedi napada na Zrin upravo iščitava taj model izopačene mržnje koji nema nikakve veze s vojnim doktrinama, već samo služi kao ideološki poticaj onima koji trebaju po tim načelima mržnje postupati u napadu na Zrin. Tako se u zapovijedi napada na Zrin navodi: „... najkrvavije razbojničko gnijezdo na Baniji, zlotvori iz Zrina poubijali su, uz grozno mučenje, stotine i stotine ljudi, žena i djece, popalili su mnogo kuća i više puta pljačkali i susjed-

na svoja sela oko Zrina...“, sve raspirujuće, bez imena sela, s izmišljenim podacima o stotinama ljudi što i Krile neistinito ponavlja. Zatim se razrađuje zapovjedna taktika napada na Zrin „...gdje se nalazi oko 180 civila, ustaša...“.

Postavljam pitanje: Ako su ustaše, onda nisu civili – ako su civili onda nisu ustaše! Zašto je to pisano uopćeno i pomiješano?

Zapovjednik napada na Zrin bio je Srbin **Petar Kleut**, rođen 1913. u Medku kod Gospića. Onima koji su preživjeli teror granatiranja četnika iz Medačkog džepa na Gospić 1991., čini li se svaka sličnost napada na Gospić i napada na Zrin samo slučajna? Trebamo biti glupi i naivni, i ne prepoznati iste četničke obrasce?

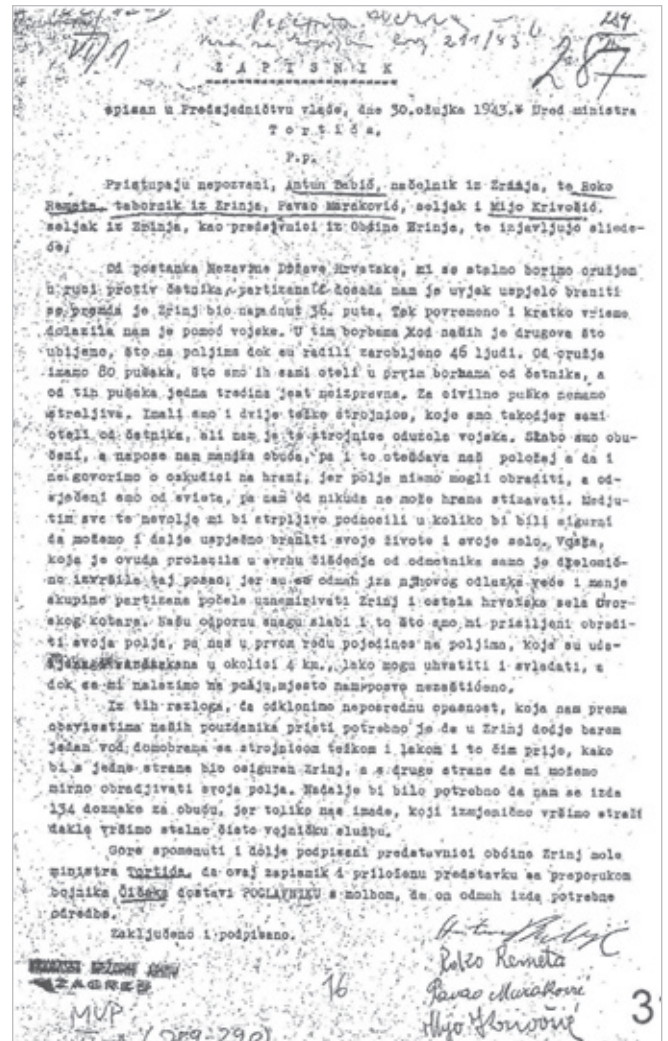
Iz istog vojnog izvora *Zbornik dokumenata i podataka o NOR iz Beograda 1957.* slijedi i *Izveštaj štaba o napadu na Zrin od 12. septembra 1943.*: U točki 1. među inim se navodi: „...Poslije potpunog likvidiranja Zrinja izvršena je evakuacija plijena tj. cjelokupne imovine (pokretne) stanovništva Zrinja. Također sva stoka koja se nalazila u selu zaplijenjena je i predana Komandi područja radi daljnje nadležnosti. I pored preduzimanja svih mjera da se evakuacija plijena što urednije izvrši, kao i da se zabrani pristup civilnom stanovništvu, ipak nije se to moglo u potpunosti spriječiti dolaženje stanovništva okolnih sela te vjerujemo da je bilo u izvjesnoj mjeri pljačke od strane civila“.

Dakle, posve je jasno da civilna pljačka nije spriječena, iako su partizanske snage brojile preko 1000 boraca. Dapače, može se zaključiti da su srbopartizani i stanovništvo susjednih vlaških sela plijen podijelili. Neki preživjeli svjedoci Zrina to i potvrđuju u opisu pljački njihovih rodnih kuća (vidi knjigu Damir Borovčak: *ZRIN – u spomen žrtvama genocida*, 2023.) kao i ubijanje svojih roditelja na kućnim dvorištima.

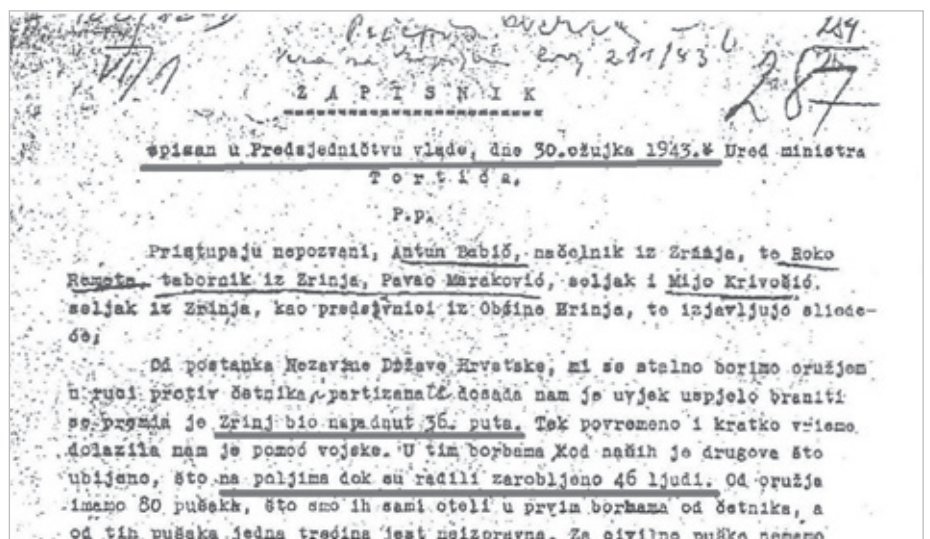
U 7. točki Izveštaja vidljiv je kaotičan rasplet pljačke, nedvojbeno se opisuje paljenje seoskih kuća, potvrđuje genocidna nakana, snažno je djelovanje rulje, a ne vojske: „...u početku evakuisanja plijena nastala je zbrka, jer su paljene neke kuće u kojima je bilo plijena (robe razne vrste – seljačke), koja se je mogla najprije izvući, pa se onda kuće paliti. I to je dovedeno u bolji red“. Ostaje nejasno što je pisac, za-

povjednik napada Petar Kleut, želio poručiti posljednjom rečenicom – kakav je to “bolji red”, osim što je pokušavao opravdati sam sebe.

U 2. točki Izveštaja opisuje se i broji ratni plijen: „...zaplijenjeno je 142 goveda, 13 ko- nja, 52 svinje, 21 ovca te više seljačke odjeće tj. pokrivača, jastuka i blazina. Što se vojnih podataka tiče, u 2. točki Izveštaja navodi se da je zarobljeno 25 karabina, a u točki 3. da je neprijatelj imao 83 mrtva bandita. Pritom se u točki 1. navodi: „...drugi dan kod čišćenja terena oko Zrinja, naše jedinice naišle su na nekoliko tih bandita i tom prilikom pobili oko 20.“ Izraz pobili može se tumačiti da otpora više nije bilo i da su se tako oslobađali zarobljenika.

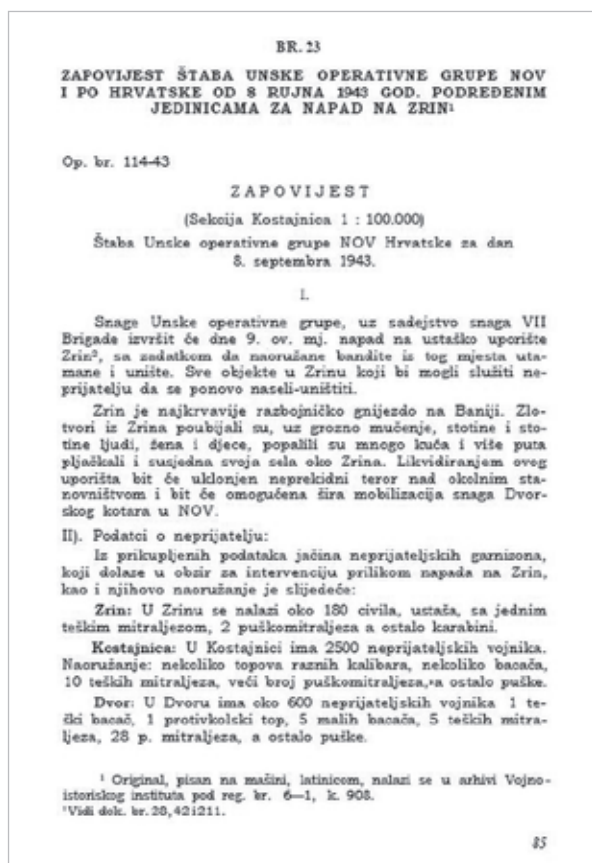
Zapisnik o događajima u Zrinu 1943.

Dio zapisnika od 30. ožujka 1943.

Zaplijenjeno je ukupno 25 pušaka, a partizani su ubili ukupno 103 branitelja Zrina. Tako je najkrvavije ustaško gnijezdo na Baniji u potpunosti uništeno,

piše u izvješću. Postavlja se logično pitanje – kakvo su oružje imali ostali ubijeni? Kakvi su to „ustaše“, njih 78, koji su bili bez oružja? Nigdje se ne spominju ustaške odore? Očito ustaša u Zrinu nije ni

Partizanska zapovijed o napadu na Zrin

bilo, inače bi bili pobrojani u Kleutovom Izvješću. Bili su to Zrinjani, muževi, teža- ci koji su branili svoj dom, svoje obitelji, svoju imovinu.

Činjenica da srbopartizani nisu štedje- li na oružju i strjeljivu tijekom razaranja i ubijanja, da su bili znatno snažniji u ljudstvu i oružju (vidljivo također iz oba izvješća) te su počinili masakr nad civili- ma, pljačku i genocid nad stanovništvom Zrina. Dakle, zločin bez presedana.

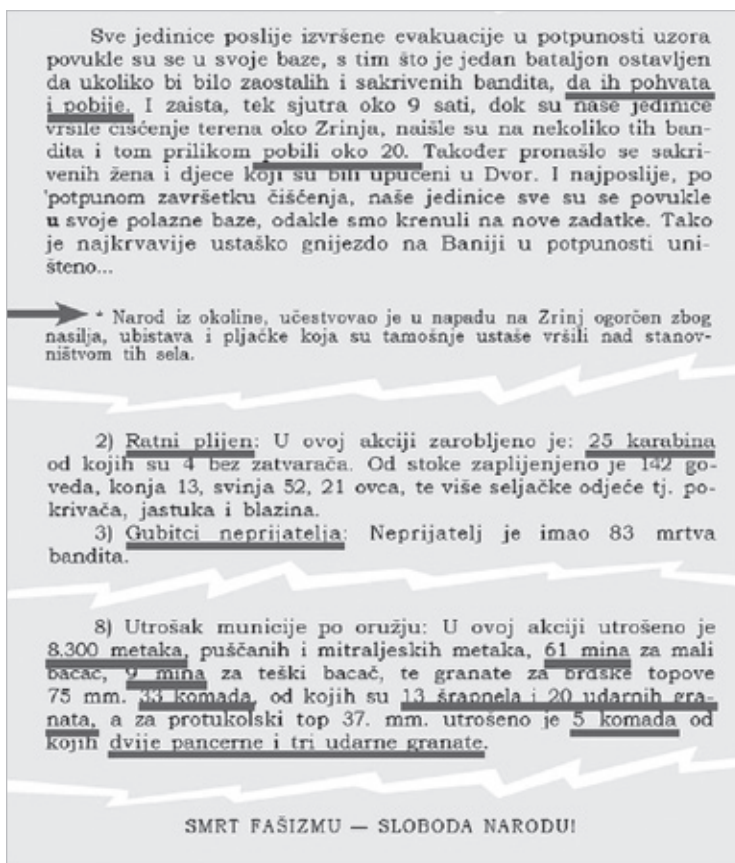
Sve to Davor Krile želi prikriti, preo- krenuti i podmetnuti svoje ideološke laži čitateljstvu *Slobodne Dalmacije*. Tome vjerojatno služe i fotografije uz članak, koje nemaju veze sa Zrinom: one prika- zuju Jasenovac, partizane u Splitu, **Antu Pavelića** te **Ivana Supeka** i **Ivu Tijardo- vića**. Ni jedna ne prikazuje, ni dokumen- te ni fotografije iz Zrina. Oprema članka je dakle na tragu druga Milovana Đilasa – „mržnja bez milosti prema njima“, koju nastavlja raspirivati Davor Krile iz *Slobodne Dalmacije*.

U konačnici, potrebno je čitateljstvo upoznati da su poznata sva imena stra- dalih Zrinjana, tako i ona u dane geno- cida 9. i 10. rujna 1943. Njih je u stvari

dvostruko više nego što to navodi Petar Kleut u dokumentu Izvješća, koje selek- tivno koristi Davor Krile. Ni Kleut, a ni Krile, nisu se potrudili u žrtve srbopar- tizanskog divljaštva ubrojiti žene i djecu. U ta dva dana nažalost ukupno je smrtno stradao 161 stanovnik Zrina.

Izdvojiti ću samo neke poubijane „kr- voločne ustaše“: Ana Krivošić stara 15 dana, Katica Bunjevac stara 3 mj., Jelka Babić – Kormašova stara 5 mj., Nikola Remeta – Stankov, 14 god., Nikola Sušić – Niko, Lukin 14 god., Tona Zorbaz 14 god., Antun Bunjevac ml. 16 god., Sofi- ja Remeta 16 god. Za što su ta djeca bila kriva? Ili starci Mićo Bjelobrk 85 god., Ivo Ikić st. 77 god., Marko Puškarić st. 80 god., Mijo Stipić 80 god.? Dakle, u ime izvrnute istine koju promiče autor član- ka i „umjesto selektivnog pamćenja koje hrani samo novu mržnju i osvetu“ može li Davor Krile odgovoriti što su skrivila gore pobrojana djeca i starci ubijeni u Zrinu 9. i 10. rujna 1943.?

Konačno, ostaje još i odgovor na pita- nje koje postavlja Davor Krile iz *Slobod- ne Dalmacije* na samom kraju članka: „Nemoguće je da nikome (...) nije na pa-

Partizansko izvješće o rezultatima napada na Zrin

met palo zapitati se zbog čega ti krvoločni partizani nisu poubijali i spalili i sva osta- la većinski hrvatska sela na Baniji.“

Ma koja su to većinska hrvatska sela preostala na Banovini?

Gvozdansko je od srbočetnika napad- nuto još za Božić 1941. i 55 mještana po- ubijano je pri izlasku iz crkve s božićne mise. Ostao je Zrin u okruženju vlaških sela i do rujna 1943. bio je u samoobra- ni. U ostalim većim mjestima, u Dvoru, Divuši i Hrvatskoj Kostajnici, bile su sta- cionirane oružane postrojbe Nezavisne Države Hrvatske, pa su se srbopartizani njih klonili, a odlučili su zločinački, pod- lo napasti Zrin, koji je od tih snaga bio udaljen. Preživjele, žene i djecu, protje- rali su prema Divuši i gurnuli ih na brigu i skrb lokalnom stanovništvu i vlastima Nezavisne Države Hrvatske. To je istina o „herojstvu“ srbopartizana, tzv. antifa- šista, o genocidnom zločinu, otimačini i konfiskaciji imovine, koja još do danas nije vraćena potomcima Zrinjana. A sad se i potomcima želi ideološki ponovno ispirati mozak i opet lažno optuživati nji- hove očeve i djedove.

IVO GOLDSTEIN: POVIJESNI REVIZIONIZAM I NEOUSTAŠTVO. HRVATSKA 1989.–2022. (Fraktura, Zagreb, 2023.)

U nakladi Frakture prošle je godine objavljena knjiga **prof. dr. Ive Goldsteina** *Povijesni revizionizam i neoustaštvo. Hrvatska 1989.–2022.* Knjiga obasije 696 stranica, a uz Uvod i Zaključak sadrži šest poglavlja sa sljedećim naslovima: I. Ishodišta (1945.–1990.), II. Bujanje (1990.–1999.), III. Revizionizam u podzemlju (2000.–2014.), IV. Revizionističko-neoustaški mitovi, V. Nova revizionistička ofenziva (od 2014. nadalje), VI. Ključevi hrvatskog povijesnog revizionizma.

Parafrazirajući naslov jedne knjige **Miroslava Krleža**, može se uvodno istaknuti da knjiga koju prikazujemo predstavlja Goldsteinov obračun sa svima, s gotovo svim hrvatskim historiografima – ako tu zanemarimo onih nekoliko koji pišu i djeluju na pozicijama propale jugoslavenske ideologije – koji su, nakon demokratskih promjena, pisali o temama iz suvremene hrvatske povijesti.

Do 1990., naime, objektivno istraživanje povijesti 20. stoljeća, a posebno Drugoga svjetskog rata nije bilo moguće, odnosno, kao što je jednom istaknula **dr. sc. Nada Kisić Kolanović**, „ono je bilo više ili manje u službi povijesti Komunističke partije.“¹ Slučaj koji to u praksi paradigmatički ilustrira onaj je profesora Pravnoga fakulteta u Zagrebu, **Ferde Čulić**. On je dobio zadatak napisati povijest partizanskog pokreta za visokoškolske nastave. Svoju je *Historiju narodno-oslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji* 11. kolovoza 1946. poslao u Agitprop CK KPH s molbom: „Molim za dobrotu, da se pregleda rukopis, da se dometne ili ispravi ili izbaciti sve ono, što smatrate, da nije ispravno.“²

Piše:

Davor DIJANOVIĆ

Objektivniji pristup možemo prepoznati tek nakon demokratskih promjena. Takav pristup Goldstein redovito proziva „revizionističkim“. Pojam „revizionizam“ redovito se koristi u značenju „ideološke pozicije koja želi minimizirati nacistički genocid nad Židovima, ponajprije negirajući postojanje plinskih komora u logorima smrti“. Hrvatsku varijantu povijesnog revizionizma – ističe Goldstein u uvodu knjige – od skrupulozne historiografije i njoj bliske medijske prezentacije dijeli odgovor na jednostavno pitanje: „Tko je u Drugom svjetskom ratu bio na pravoj, a tko na krivoj strani? Ako odgovor ne glasi da su na pravoj strani bili isključivo partizani, bez obzira na greške i nedjelja, riječ je o povijesnom revizionizmu.“

Ovako postavljen okvir i pristup u knjizi nužno rezultira apologijom i relativizacijom komunističkih zločina. Osim toga, svaki pokušaj revizije povijesti napisane u vremenu partijske države proglašava se povijesnim revizionizmom i neoustaštvom.

U Uvodu knjige Goldstein piše: „Historičar, kad se bavi određenom temom, ima gomilu podataka. Nijedan podatak ne prešućuje, nego ih konfrontira i tako stvara cjelovitu sliku. Međutim, revizionisti rade upravo suprotno: oni rade po metodi odvjetnika. Naime, odvjetnici iz gomile podataka o nekom predmetu uzimaju ono što štitičniku ide u prilog, a ono što ne ide odbacuju ili minimiziraju značaj toga. Ta je metoda legitimna u slučaju odvjetnika, jer brane svoju stranku, ali i u slučaju historičara. Na žalost, u svijetu revizionista i ustašonostalgičara mitovi su važniji od činjenica; činjenice u njihovu mitologiziranom svijetu jednostavno nisu relevantne.“

Goldsteinov pristup temi u knjizi baš je onakav kakvoga kritizira: odvjetnički. Kako bi dokazao „da je Hrvatska bila u devedesetima i potom od 2015. suočena s procesom koji se

može nazvati ‘kapilarna ustašizacija’, on je spreman na selektivno manipuliranje podacima, na korištenje sumnjivih izvora, ali i na laži i besmislice.

Zbog prostorne ograničenosti ovdje ćemo navesti nekoliko primjera takvoga pristupa.

Na nekoliko mjesta u knjizi Goldstein se izruguje s „neoustaškom“ tvrdnjom kako su se Srbi sami pobunili protiv Nezavisne Države Hrvatske jer nisu mogli, a ne mogu niti danas podnijeti bilo kakvu samostalnu hrvatsku državu. Osim toga, Goldstein postavlja i pitanje što bi bilo da je **Franjo Tuđman** krenuo u projekt samostalne, ali građanske, liberalnodemokratske i antifašističke Hrvatske, da je iskreno Srbima poručio kako se ne moraju bojati te da je neoustaške ispade sasjekao u korijenu. „Možda ne bi bilo pobune u Kninu“, zaključuje Goldstein. Tijekom devedesetih je u javnoj komunikaciji, prema Goldsteinu, stvorena kultura mržnje, bilo je dopustivo generalno iskazivati mržnju prema Srbima kao motivaciju vojnicima u ratu za oslobođenje.

Ovakvim tvrdnjama Goldstein relativizira velikosrpsku pobunu devedesetih, ali i kontinuitet velikosrpske politike u posljednjih sto i pedeset godina. I više je nego dobro dokumentirano da su pripreme za agresiju i rat krenule znatno prije nego što je Tuđman uopće postao predsjednikom Republike Hrvatske. Već početkom osamdesetih godina u vrhu JNA počinje gotovo u potpunosti prevladavati srpski kadar, a poznati Memorandum *Srpske akademija nauka i umjetnosti* (SANU) objavljen je 1986. godine.

Pripreme za rat trajale su, dakle, godinama ranije. S druge strane, Goldstein bi vjerojatno i **Milovana Đilasa** proglasio „revizionistom“ i promicateljem „neoustaških tvrdnji“ s obzirom na to da je ovaj vrlo jasno rekao kako Srbi „ne bi primili nikakvu tuđu, pa ni hrvatsku državu – tamo gde to po svojoj snazi ne bi morali.“³ Štoviše, Srbi ne samo da su

1 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, „Hrvatska historiografija o Drugom svjetskom ratu: metodologija i prijeponi“, u: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubomir ANTIĆ, Matrica hrvatska, Zagreb, 2006., 243.

2 Zlata KNEZOVIĆ, „Obilježja boljševizacije hrvatske kulture (1945. - 1947.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, Institut za suvremenu povijest, 24/1992., br. 1, Zagreb, 1992., 130.

3 Milovan ĐILAS, *Revolucionarni rat*, Književne novine, Beograd, 1990., 180.

bili protivnici samostalne hrvatske države, nego su bili i protivnici hrvatske autonomije unutar Jugoslavije. Primjer koji to u praksi neprijeporno dokazuje bio je odnos Srba prema Banovini Hrvatskoj. Pretežit dio srpskih i srbijanskih političara bio je protivnik Banovine Hrvatske (poznata koncentracija Srba pod parolom „Srbi na okup!“), iako je formiranje Banovine Hrvatske imalo za cilj prvenstveno konsolidirati i očuvati Jugoslaviju.

Naravno, Goldstein ne kritizira „kulturu mržnje“ u partizanskom pokretu. Pred kraj rata – očito u namjeri da se u završnim operacijama likvidira što veći broj komunističkih protivnika – objavljena je knjiga **Mihaila Šolohova** *Nauka mržnje*. U njoj se citira „Staljinova prvomajska dnevna zapovijed“ u kojoj stoji: „Ne može se pobijediti neprijatelja ne naučivši se mrziti ga svim snagama duše“. ⁴ Zar nije i sam Đilas slično pisao: „Jedino mjerilo veličine ljubavi za narod jeste danas dubina mržnje prema neprijatelju... Mržnja bez milosti prema njima, to je tvoj program i tvoja zakletva, to je plemeniti žar ideala za koji se boriš. To jača svakog prijatelja naroda, to oružja svakog borca najjačim oružjem, oružjem pobjede, to čeliči ubojne redove. Sjetite se da je veliki vođ naprednog čovečanstva drug **Staljin** rekao: neprijatelj se ne može pobijediti dok se ne nauči – mrzeti ga...“ ⁵

Goldstein ove pojave ne kritizira, jer se po njemu radilo o „pravednom osvetničkom gnjevu“. Za njega su tako i pobijeni na Daksi u listopadu 1944. od reda dubrovački ustaše „za koje su postojale opravdane sumnje da su počinili teška kaznena djela“. No istina je da su – pored svih ostalih – partizani na Daksi likvidirali i osam osoba koje su u dokumentima talijanskih fašista sloville kao „opasni i dokazani antifašisti“. ⁶ Za Goldsteina i domaće najgrlatije „antifašiste“ – na antifašizam monopol može imati jedino Komunistička partija, kao dokazano *humanistička* organizacija na čelu s drugom **Josipom Brozom Titom**.

U knjizi se Goldstein dotiče i Golog otoka: „Hrvatski revizionisti ne bave s (ili to čine rijetko) strahotama Golog otoka – spominje ga se kao simbol Titove represije, ali i prešućuje

da je to bio logor samo za informbiroovce i da je ukinut 1955., kad je postao klasični zatvor za mlade punoljetnike.“

Goldstein ili je potpuno neupućen ili namjerno laže. Četiri godine nakon što je Goli otok prema njemu postao zatvor za mlade – skupina nacionalista (mahom iz Imotskog) osuđeni su na višegodišnje zatvorske kazne i zatočeni na Golom otoku i Svetom Grguru. O tome kao akter i golotočki uznik piše pokojni odvjetnik **Dinko Jonjić** u svojoj knjizi. ⁷

Komentirajući knjigu **Stjepana Hercega** *Samobor – mali Bleiburg 1945*. Goldstein piše kako je autor „trebao napisati da se nikad neće saznati da je u Samoboru nakon rata uopće netko stradao“. Ovime se želi poručiti da u Samoboru nije bilo likvidacija nakon Drugoga svjetskog rata iako je općepoznato da su u tom gradu i okolici pronađena brojna masovna grobišta iz tog vremena.

Goldstein se silno trudi dokazati da partizani nisu ubijali žene i djecu. Pletenice djevojaka iz Hude jame, bit će, za Goldstein su izmišljotina „ustašonostalgijara“ i „revizionista“.

Ustanak u Srbu iz 1941. za Goldsteina nije bio četnički, a „ustanici su bili na pravoj strani“. No, je li to tako? Naravno, potpuno je suprotno onome što Goldstein piše. U izvješću talijanskog generala **Renza Dalmazza**, zapovjednika 6. armijskog korpusa čije su se postrojbe nalazile na području izbijanja ustanka, napisanom dva dana nakon izbijanja ustanka, navodi se sljedeće: „Pobuna naroda u Lici, koji naoružan ugrožava saobraćaj između Gračaca i Knina, i izgleda teži prema Kninu, a možda ima i druge ciljeve. Ovi su nam elementi dali na znanje da nisu protivnici Italijana – i zaista oni pokazuju poštovanje prema našim oficirima i pomagali su im na uspostavljanju saobraćajnih veza itd. – i žele da naše trupe budu po garnizonima. I ove elemente, koji nemaju nikakvih komunističkih težnji, mogu pridobiti vođe, koji hoće pošto-poto da dižu pobunu ili seju nemir da bi odvratili naše snage i sprečili konsolidaciju hrvatske države, da bi održali duh ustanka i vrenja na Balkanu“ ⁸

Jasno je, dakle, da se ovdje dominantno ne radi o komunistima („nemaju nikakvih komunističkih težnji“), nego o četnicima.

Ivo Goldstein (Izvor: Novi list)

Goldstein tvrdi da je u komunističkom ustanaku sudjelovao i pokoji četnik koji je počinio zločine, no istina je upravo suprotna: u dominantno četničkom ustanku sudjelovali su i pokoji kasniji istaknuti komunisti kao npr. **Đoko Jovanić** i **Gojko Polovina**. Može se manjim dijelom govoriti o „nediferenciranom ustanku“, no on je bio vrlo jasno etnički obilježen i dominantno četničke naravi. Dalmazov zapis, u kojem je naglašeno kako ustanici s tog područja „nemaju nikakvih komunističkih težnji“, napisan je dva tjedna prije nego što su talijanski i ustanički predstavnici potpisali sporazum u ličkom selu Otrić 11. kolovoza. ⁹ Kako Goldstein i njemu slični opravdavaju suradnju „ustanika“ iz Srba i talijanskih fašista? Gdje je tu „antifašizam“?

Zanimljivi su Goldsteinovi pokušaji obračuna ne samo s većinom hrvatskih povjesničara, nego i s Hrvatskim institutom za povijest. On je prema Goldsteinu devedesetih postao sluga tadašnje Tuđmanove politike, ali su zato u vremenu komunističkog jednogumlja i partijske države vodeći hrvatski historičari već „od pedesetih intenzivno komunicirali sa svjetskim centrima“. Zaključak je jasan: povijest se prema Goldsteinu objektivnije proučavala u vremenu komunizma, nego devedesetih godina prošloga stoljeća.

Za Goldsteina je suspektna i **Ljubica Štefan**. Ona je „navodno spašavala Židove“ i „krajnje je upitno je li zaslužila priznanje“. No za Goldsteina je i **Branko Lustig** Tuđmanov

4 Mihail ŠOLOHOV, *Nauka mržnje*, Zagreb, 1945., 5.

5 M. ĐILAS, Članci 1941-1946“, Zagreb, 1947., 30.

6 Hrvoje KAČIĆ, „Partizani pogubili hrvatske antifašiste“, *Glas Koncila*, 46./2007., br. 15. (1712), Zagreb, 15. travnja 2007., 25.

7 Dinko JONJIĆ, *Goli na Golom otoku*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2010.

8 *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, XIII./1., Vojnoistorijski institut, Beograd, 1969., str. 214.-215.

9 Đoko JOVANIĆ, *Ratna sjećanja*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1988., str. 98.-101.

Naslovnica knjige „Povijesni revizionizam i neoustaštvo - Hrvatska 1989. - 2022.“

„dvorski Židov“, a židovsku povjesničarku **dr. Esther Gitman** stavlja u istu rečenicu s notornim pamfletistom **Gideonom Greifom**, pa nakon takvih kvalifikacija ništa ne treba čuditi, Goldsteinu i njegovoj mašti samo je nebo granica. Kakve tek onda kvalifikacije možemo očekivati za druge, primjerice za **bl. Alojzija Stepinca**, čiju pomoć Židovima Goldstein sustavno pokušava umanjiti, ili pak za Franju Tuđmana?

Tuđmana se u knjizi prepoznaje kao jednoga od glavnih aktera, zapravo utemeljitelja hrvatskoga povijesnog revizionizma (knjiga *Bespuća povijesne zbiljnosti*), ali se toga istoga Tuđmana citira kad je potrebno dokazati neke svoje konstrukcije druge vrste. Oni koji relativiziraju komunističke zločine tako će redovito navesti da je Tuđman bio partizan i Titov general. S druge će ga strane napadati za zasluge u vremenu stvaranja hrvatske države. Za Goldsteina je tako on „negator holokausta“. Goldstein tvrdi da je Tuđman u Norvalu (franjevački samostan) stvorio stav o tome da se nakon raspada Jugoslavije trebaju „stvoriti etnički kompaktni i homogeni nacionalni teritoriji“. Dokaz za tu tvrdnju ne navodi.¹⁰ Tuđmanu, ističe Goldstein, ni kreiranje „plitkih

historiografsko-politikantskih izmišljotina nije bilo strano“.

Kao dokaz ustašizacije hrvatskog društva Goldstein često navodi izjave ili publikacije potpunih marginalaca bez ikakva utjecaja na političke procese. Ponavlja klasične nedokazive teze da je komunizam u biti humana ideja, čime opravdava njegove zločine. Europske rezolucije o osudi komunizma nastoji obezvrijediti i relativizirati, a bizaran je primjer da Goldstein kao dokaz ustašizacije navodi i svojedobnu izjavu splitskog gradonačelnika iz redova SDP-a **Ive Baldasara** o tome da se slavi dan pobjede nad antifašizmom. Sam se Baldasar nakon lapsusa ispravio i rekao da je riječ o pobjedi nad fašizmom, no i lapsus člana Partije za njega je dokaz ustašizacije hrvatskog društva.

Za Goldsteina je – očito slično kao i za **Viktora Novaka** – Crkva „stožerni faktor povijesnog revizionizma i neoustaštva“, ali slične kritike nigdje na drugoj strani ne upućuje SPC-u. Proces protiv Stepinca za Goldsteina nije bio montiran, a mit je da je u zatočeništvu bio sustavno trovan. Dokaz da nije bio sustavno trovan Goldsteinu je ni manje ni više nego knjiga njegova zatvorskog čuvara. *Kunst* je denes pravoga *svedoka* najti!

Rasprava o masovnom zločinu na Bleiburgu i Križnom putu za njega je „rasprava o navodnim partizanskim zločinima u Drugom svjetskom ratu i po njegovu završetku“. Kako bi opravdao komunističke zločine navodi da je slučajeva osvete bilo i u Francuskoj. Međutim, ukupan broj osoba koje su u Francuskoj smaknute prije i nakon oslobođenja iznosio je oko 10.500, uključujući i one koji su ubijeni u „divljim čistkama“.¹¹ Usporedi li se broj ubijenih u Francuskoj s višestruko većim brojem ubijenih u Jugoslaviji, i uzme li se u obzir činjenica da Francuska broji nekoliko puta više stanovnika od Jugoslavije, lako se dolazi do zaključka da ni ovaj *argument* ne drži vodu.

Za jednoga historiografa koji želi svoja djela prikazati znanstveno utemeljenim i akribičnim, čudna je pojava da Goldstein kao relevantne povijesne izvore navodi mišljenja novinara i kolumnista kao što su **Jurica Pavičić**, **Viktor Ivančić** ili pak **Miljenko Jergović** za kojega je Franjo Tuđman „krivousta mirogojska lješina“, a **Draža Mihailović** „trodimenzionalna ličnost“. Kao uzor suočavanja s prošlošću Gold-

stein navodi **Dragu Pilsela**, novinara koji je svojedobno tvrdio da se **Adolf Hitler** nakon rata intenzivno družio s **Antom Pavelićem** i ustašama u Argentini. Nije samo naveo jesu li jeli janjetinu ili argentinski asado!

Goldstein i Pisel očito dijele bujnu maštu, ali i sklonost povijesnim krivotvorinama i besmislicama.

Prof. dr. Neven Budak, recenzirajući Goldsteinovu knjigu *Hrvatski rani srednji vijek*, 1995. je godine zapisao: „Veliki broj metodičkih grešaka ponovno pokazuje da autor znanstvenom radu pristupa površno i neoprezno. Po znanost je najopasnija njegova navika da tamo gdje nema izvora izmišlja, a onda na temelju takvih fikcija izvodi daljnje zaključke. Neupućenom se čitatelju tako može učiniti da je Goldsteinu uspjelo otvoriti čitav niz dosada neobrađenih tema, pa čak riješiti i niz problema, dok je pri tome, zapravo, riječ o znanstvenoj fantastici“.¹²

Isti obrazac možemo prepoznati i u Goldsteinovim knjigama koje se bave modernom poviješću.

Dr. Vladimir Geiger je, recenzirajući Goldsteinovu knjigu o Jasenovcu,¹³ primijetio da „ono za što Goldstein nema izvora on će pronaći u svojem umu. Dakle, spasonosna formula kojom se koristi u pomanjkanju vjerodostojnih, pa i bilo kakvih pokazatelja jednostavna je – ono čega nema moguće je izmaštati. Znanstveni pristup? Možda za Goldsteina!“.¹⁴

I u knjizi *Povijesni revizionizam i neoustaštvo. Hrvatska 1989.-2022.* Goldstein se služi istim metodama.

Prethodno su navedeni neki od primjera Goldsteinovih manipulacija i krivotvorina, a pominja bi analiza ove i drugih njegovih knjiga zahtijevala nekoliko knjiga enciklopedijskog formata. Takvo pak što nije vrijedno ni truda ni vremena.

10 Mogao se, primjerice, barem pozvati na svoga oca Slavka Goldsteina. Naime, Ivi su privatni razgovori s ocem Slavkom u nizu primjera prvorazredni povijesni izvor.

11 Vladimir GEIGER, „Odgovornost Josipa Broza Tita za Bleiburg“, u: *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2009., 352.

12 Neven BUDAK, „O knjizi Ive Goldsteina. 'Hrvatski rani srednji vijek'“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, knjiga 28., Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995., 316.

13 Ivo Goldstein, *Jasenovac*, Fraktura/Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2018.

14 Vladimir GEIGER, „Ivo Goldstein, Jasenovac (Zaprešić; Jasenovac: Fraktura; Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2018) 958 str., [32 str.] s tablama: ilustr., zemljop. karte; 24 cm“, *Časopis za suvremenu povijest*, br 1, 2019., 310.

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Do zaključenja ovog broja ste svojim priložima nesebično pomogli izlaženje ovog časopisa:

sestre Laskar	2200 €
UKUPNO:	2200 €

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA

POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. (br. 1-201), 4 CD-a	27 €	Srećko ILIĆ, Verbalni i ini delikti u Titovom režimu , Zagreb, 2023.	20 €
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997.; 1998.-2002. (br. 1-129), 2 CD-a	8 €	Macelj 1945 - monografija	20 €
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. (br. 130-165), CD	3 €	Petar MAMIĆ – Fabijan DUMANČIĆ, Jugoslavenski komunistički zločin: Strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946. , HDPZ, Zagreb, 2022.	20 €
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. (br. 166-201), CD	3 €	Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugome svjetskom ratu i poraću (Izdanje HDPZ – Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo)	20 €
POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. (br. 202-255), CD	3 €	Drago SUDAR, Odrastanje u Titovim zatvorima , HDPZ, Zagreb, 2014.	10 €
Damir BOROVIČAK, Gvozdansko. Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora , Zagreb, 2012.	16 €	Mara ČOVIĆ, Sjećanje – Svjedočenje , Rijeka, 1996.	5 €
Ivo BJELOKOSIĆ, Svećenik matični broj St. Gradiška 2019 , HDPZ – Podružnica Dubrovnik, Dubrovnik, 2002.	10 €		

IN DIESER AUSGABE

Aufgrund der bewegten Vergangenheit und der häufigen politischen Veränderungen gibt es nur sehr wenige kroatische Zeitschriften, die kontinuierlich 300 Ausgaben erreicht haben. Eine davon ist die Zeitschrift, die Sie in den Händen halten. Sie begann zu erscheinen kurz vor dem Zusammenbruch des kommunistischen Regimes und dem Zerfall Jugoslawiens, zu einer Zeit, als die letzten kroatischen politischen Gefangenen noch in jugoslawischen Gefängnissen schmachten mussten. Die erste Ausgabe von *Zatvorenik* erschien im Februar 1990, und bis Ende 1995 wurden 45 Ausgaben veröffentlicht. Seit Januar 1996 erscheint die Zeitschrift regelmäßig als Monatsmagazin unter dem Titel *Politički zatvorenik*. Aufgrund finanzieller Schwierigkeiten erscheint die Zeitschrift seit 2013 zweimonatlich und seit Anfang 2015 vierteljährlich. In ihr wurden Tausende von Zeugnissen ehemaliger kroatischer politischer Häftlinge, zahlreiche Dokumente sowie eine Fülle von historiographischen Beiträgen, Buch- und Zeitschriftenrezensionen sowie literarische Beiträge veröffentlicht. Sie wird oft in journalistischer und wissenschaftlicher Literatur zitiert. Bei verschiedenen Gelegenheiten wurde sie als die ambitionierteste und qualitativ hochwertigste Zeitschrift bewertet, die von ehemaligen politischen Gefangenen veröffentlicht wird, auch im Vergleich zu denen aus wesentlich wohlhabenderen und entwickelteren Ländern. Deshalb haben die Redaktion und die Leitung der Kroatischen Gesellschaft politischer Gefangener allen Grund, stolz auf ihren bisherigen Weg zu sein.

Novigrad na Dobri

Auch in dieser Ausgabe veröffentlichen die ständigen Mitarbeiter ihre Beiträge. **Maja Runje** schreibt über das Leben der Ordensschwester **Bogoljuba Jazvo**, die vom jugoslawischen kommunistischen Regime ebenso ungerecht verleumdet wurde wie viele ihrer Kolleginnen im Rahmen der Verfolgung der katholischen Kirche, bei der mehr als 600 Priester, Ordensleute, Nonnen, Seminaristen und The-

ologiestudenten ums Leben kamen. Schwester Bogoljuba Jazvo wurde 1897 in Livno (heutiges Bosnien und Herzegowina) geboren und starb 1975 in Argentinien als kroatische politische Emigrantin. Während des Unabhängigen Staates Kroatien (1941–1945) war sie Direktorin des Krankenhauses der Barmherzigen Schwestern des Hl. Vinzenz von Paul in Zagreb. Obwohl sie an der Rettung von mehr als 300 Juden beteiligt war und die Behandlung vieler Gegner des damaligen Regimes organisierte, erklärten die jugoslawischen kommunistischen Behörden sie lediglich deshalb zur Kriegsverbrecherin, weil sie eine katholische Ordensfrau war und blieb und eine konsequente Verfechterin des Rechts des

kroatischen Volkes auf einen eigenen Staat war.

Über das Schicksal des Anwalts **Dr. Niko Bjelovučić** schreibt **Darko Uto-
vac**. Bjelovučić wirkte als Anwalt und Politiker hauptsächlich in Südkroatien und war wegen seiner politischen Ansichten und Überzeugungen sowohl dem jugoslawischen monarchistischen als auch später dem kommunistischen

Regime unerwünscht. Doch auch die Behörden des Unabhängigen Staates Kroatien betrachteten ihn als Gegner, da Bjelovučić, obwohl er prinzipiell ein Anhänger der kroatischen Unabhängigkeit war, in Opposition zum damaligen Ustascha-Regime stand. Trotzdem wurde er 1942 eingeladen, am Kroatischen Staatsparlament teilzunehmen, lehnte die Einladung jedoch ab und zog sich bis zum Kriegsende aus der Politik zurück.

Die Diskussion des Historikers **Ivo Goldstein** über den sogenannten historischen Revisionismus in Kroatien wird von **Davor Dijanović** kritisch analysiert und negativ bewertet. Seiner Meinung nach lässt sich Goldstein von politischen Kriterien leiten, anstatt von wissenschaftlichen, und versucht unter dem Deckmantel des angeblichen Antifaschismus systematisch den jugoslawischen Kommunismus zu rehabilitieren. Dabei schleichen sich ihm häufig faktische Fehler ein, die einem professionellen Historiker nicht zur Ehre gereichen.

IN THIS ISSUE

Due to its turbulent history and frequent political changes, there are very few Croatian magazines that have continuously published 300 issues. One of them is the magazine you are holding. It began publishing just before the collapse of the communist regime and the dissolution of Yugoslavia, at a time when the last Croatian political prisoners were still languishing in Yugoslav prisons. The first issue of *Zatvorenik* (The Prisoner) appeared in February 1990, and by the end of 1995, 45 issues had been published. Since January 1996, the magazine has been regularly published as a monthly under the title *Politički zatvorenik* (The Political Prisoner). Due to financial difficulties, it has been published bimonthly since 2013, and since early 2015, it has been a quarterly publication. Thousands of testimonies from former Croatian political prisoners, numerous documents, and a wealth of historical contributions, book and

journal reviews, as well as literary contributions, have been published in it. It is frequently cited in both journalistic and scientific literature. On various occasions, it has been recognized as the most ambitious and highest-quality magazine published by former political prisoners, even compared to those from much wealthier and more developed countries. For this reason, its editorial team and the leadership of the Croatian Society of Political Prisoners have every reason to be proud of the path they have taken.

*

In this issue, regular contributors publish their pieces. **Maja Runje** writes about the life of Sister **Bogoljuba Jazvo**, a nun who was unjustly slandered by the Yugoslav communist regime, just like many of her colleagues, as part of the persecution of the Catholic Church, during which more than 600 priests, monks, nuns, seminarians, and theology students were killed. Sister Bogoljuba Jazvo was born in Livno (today's Bosnia and Herzegovi-

Modruš

na) in 1897 and died in Argentina in 1975 as a Croatian political émigré. During the Independent State of Croatia (1941–1945), she was the director of the Sisters of Mercy Hospital of St. Vincent de Paul in Zagreb. Although she was involved in saving over 300 Jews and organizing the treatment of many opponents of the regime at the time, the Yugoslav communist authorities declared her a war criminal solely because she was and remained a Catholic nun and a staunch advocate

for the Croatian people's right to their own state.

*

Darko Utovac writes about the fate of attorney **Dr. Niko Bjelovučić**. As a lawyer and politician, Bjelovučić was primarily active in southern Croatia, and due to his political views and beliefs, he was unwelcome to both the Yugoslav monarchist regime and later the communist regime. However, the authorities of the Independent State

of Croatia also viewed him as an opponent. Although Bjelovučić was, in principle, a supporter of Croatian national independence, he opposed the Ustaša regime of the time. Despite this, he was invited to participate in the Croatian State Parliament in 1942, but he declined the invitation and became politically inactive for the remainder of the war.

*

Davor Dijanović critically analyzes and unfavorably evaluates historian **Ivo Goldstein's** discussion of so-called historical revisionism in Croatia. In Dijanović's opinion, Goldstein is guided by political rather than scientific criteria and, under the guise of supposed anti-fascism, seeks to systematically rehabilitate Yugoslav communism. In doing so, Goldstein often makes factual errors, which do not reflect well on a professional historian.

PARŠIĆ Mate JURE

Pseudonim ili lažno ime:

Rođen: 12.5.1911., Hvar — Split

Narodnost: Hrvat

Lična isprava:

Upisnik: SDB RSUP SR Hrvatske, centar Zagreb, dosje br.
1.2.1968. god.

Mere OUP: Nadzor i obaveštavanje

Lični opis:

Visina:

razvijenost:

kosa:

nos:

oči:

usta:

Osobeni znaci:

Živi u SRN. Pripadnik terorističke organizacije.

ŠEVO (Ćirila) STIPE

Pseudonim ili lažno ime: zv. »Čivić«

Rođen: 10.12.1936. godine u Hamzićima — Čitluk

Narodnost: Hrvat

Lična isprava:

Upisnik: SDB, centar Mostar, dosje broj — 4.9.1968.

Mere OUP: Hapšenje

Lični opis:

Visina:

razvijenst: srednja

kosa: crna

nos: pravilan

oči: crne

usta: normalna

Osobeni znaci:

Živi u SRN. Povezan sa grupom terorista oko Šarac Dane.